

EESSÕNA

Viimasel ajal on vähesed sündmused nii sügavalt puudutanud meie mõtteid ja tegusid, kui rünnakud USA-le 11.septembril ning sellele järgnenud sõda Afganistanis.

Nende mõju kogu maailma inimestele peab hajutama kõik kahtlused globaalse kodanikeühiskonna olemasolu kohta ja veel enam - aitama luua koostöövõrgustikke kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. Kodanikuühiskonna jaoks on see aeg täis suuri väljakutseid. Samal ajal on see tõeline võimalus kodanikeühendustele ehitada sildu, kogeda ühtekuuluvust ning teha end tuntavaks keskkonnas, kus tundub, et kodanikele kipub jääma liiga vähe ruumi.

Kümme aastat tagasi, külma sõja lõppedes, valitses maailmas suur optimism, et peatselt saab maitsta rahuvilju ja et kodanike roll avalikus elus muutub tuntavamaks. Täna aga tuleb kodanikeühendustel ja ühiskonna ülejäänud liikmetel teha jõupingutusi selleks, et saavutatud edumaa ei kahaneks terrorismiohu või sellele korraldatavate vasturünnakute tõttu.

Niisiis, kas kodanikeühenduste roll muutus vähemtähtsaks, kui domineerib sõjaline tegevus ja terrorism? Ei, vastupidi, täna oleme tunnistajaks sellele, mille eest paljud on juba ammu hoiatanud. Vaba valimissüsteemi rajamist paljudes maailma riikides ei tuleks võtta automaatselt ja iseenesestmõistetavalt kui inimeste tahteavalduse algust ja selle lõppu. Me peame pöörama tähelepanu kasvavale usaldamatusele poliitiliste liidrite ja institutsioonide suhtes, mis on täheldatav kogu maailmas. Ja julgustama kodanikke osalema.

Kodanikeühendustel nende erinevuse tõttu äri ja valitsuse sektorist on unikaalne võimalus hõlbustada kodanike sissepääsu nendesse asutustesse ja motiveerida viimaseid pakkuma efektiivsemaid teenuseid. Globaalse seotuse ajastul on kodanikeühiskonna esindajatel kaks peamist kohustust: 1) ületada lõhe kohaliku ja rahvusvahelise vahel 2) keskenduda ühiskonna äärealadele jäänutele, säilitades terviklikku nägemust.

MTÜ-de võrgustik üle kogu maailma, sealhulgas CIVICUS (Ülemaailmne Kodanikualgatuse Ühendus) ja EMSL (Eesti Mittetulundusühenduste ja Sihtasutuste Liit) püüavad nimetatud vajadusi rahuldada oma missiooni ja tegevuse kaudu. Mis puudutab viimaseid, toon selle küsimuse illustreerimiseks vaid ühe näite, ja nimelt: vaatamata paljudele edusammudele naiste õiguste valdkonnas ei arvestata naiste häälte ja vaatenurgaga poliitikas ja avalikkuses.

Nii Ühendriikides kui ka Afganistanis on kannatanute hulgas rohkearvuliselt naisi. Naised moodustavad olulise osa vabatahtlikest ja professionaalsetest pääste- ja rehabilitatsioonitöötajatest. Teisest küljest tundub, et need, kes rünnakuid planeerisid ja läbi viisid, olid mehed. Need, kelle võimuses on praegu sõdade alustamine ja lõpetamine, on samuti põhiliselt mehed. Arvamusküsitlused näitavad, et võrreldes meestega peab palju vähem naisi sõjalist tegevust õigeks või efektiivseks viisiks erimeelsuste lahendamisel. See näitab, kui tähtis on kodanikuühiskonnas teha naiste hääled kuuldavaks kõigil avaliku elu tasanditel, nii et maailm ei jääks jätkuvalt ilma poole elanikkonna tarkusest, tundlikkusest ja juhtimisest. Samal kombel saab kodanikuühiskond pakkuda tuge noorte, ajalooliselt rõhutatud gruppide, puuetega inimeste ja teiste kodanike püüdlustele, kelle mittekaasamine otsuste tegemises pole enam vabandataav ning on takistuseks ühiskonna jätkusuutlikule arengule.

Kumi Naidoo
CIVICUSE peasekretär

Riik ja seadus

NOORSOOTÖÖ JA SEADUSANDLUS

Anu Paidre

Haridusministeerium
noortepoliitika nõunik

Inimeste põhiõigused on Eestis tagatud 1992. aastal vastu võetud põhiseaduse sätete ja teiste seadusandlike aktidega. Näiteks on Eesti ühinenud ÜRO laste õiguste kaitse konventsiooniga, meil on lastekaitse seadus jpt. Inimese toimetulevaks kodanikuks kasvatamisel on oluline roll noorsootööl. *Vabariigi Valitsuse seadusega* on noorsootöö ehk noortepoliitika delegeeritud haridusministeeriumile ja see moodustab ühe osa ministeeriumi valitsemisalast haridus-, teadus- ja keelepoliitika kujundamise kõrval.

Mis on noorsootöö

Noorsootöö kujutab endast noortele arendavaks tegevuseks tingimuste loomist, mis võimaldab neil omal valikul tegutseda väljaspool perekonda, õpinguid ja tööd. Noorsootöö sisuks on sotsiaalne, kultuuriline ja tervisekasvatus, mis soodustab noorte vaimset ja füüsilist arengut.

Noorsootöö olulised tegevusvaldkonnad ja arengu põhisuunad kiideti heaks 03.07.2001 valitsuse istungil, mil kinnitati "Eesti noorsootöö kontseptsiooni" ja "Eesti noorsootöö arengukava aastaks 2001–2004" strateegiliselt olulised suunised. Haridusministeerium on nimetatud dokumentide alusel määratlenud ülesanded ja eesmärgid järgmistes noorsootöö valdkondades:

- erinoorsootöö
- huvialaharidus
- info noortest ja noortele, noorte nõustamine ja uuringud
- noorsootööalane koolitus, täiend- ja ümberõpe
- noorsootöö struktuurid ja noorte osalus
- tervistava ja arendava puhkuse korraldamine noortele
- noorte töökasvatus
- rahvusvaheline noorsootöö

Kriminaalpreventsiooni ja integratsiooni ei ole noorsootöö valdkondadena eraldi käsitletud, nende mõju on ilmne ja läbib kõiki noorsootöö valdkondi.

Käesoleval aastal noorsootöö kontseptsioonis ja selle juurde kuuluvas arengukavas sõnastatud tegevuste ning eesmärkideni jõudmine oli loogiliseks jätkuks aastatepikkusele noorsootöö-alasele seadusloomele.

Noorsootöö ja hariduse ühisosana defineeritud huvialaharidus on seadusega reguleeritud 1995. aastast, mil jõustus **huvialakooli seadus (RT I 1995, 58, 1004; 1996, 49, 953)**. Huvialakooli seadus reguleerib nii riigile kui omavalitsustele kuuluvate huvialakoolide tegevust, milles õpe toimub väljaspool üldhariduskoolide õppetegevust. Huvialahariduses tegeldakse nii muusika-, kunsti-, spordi- kui tehniliste teadmiste ja oskuste õpetamisega, loomulikult kuulub siia ka noorte loometegevus. 1998.aastal võeti vastu **erakooliseadus**, millest tuleb lähtuda erahuvialakooli asutajail.

Muusika- ja kunstikoolide eesmärgiks on laste ja noorte loomevõimete avastamine ja kavakindel arendamine, ettevalmistus professionaalse kunstihariduse omandamiseks ja kohaliku kultuurielu edendamine. Muusika- ja kunstikoolidele kehtib 1997.a aastast **kohaliku omavalitsuse huvialakooli ning muusika – ja kunstikoolide üleriigiline raamõppekava**. Üleriigiliste õppekava järgi töötab iga kool välja oma õppekava, arvestades kohalikke vajadusi ja kaadri olemasolu (www.hot.ee/mkkoolid).

1998. aastal jõustus oluline õigusakt erinoorsootöös – **alaealise mõjutusvahendite seadus (RT I 1998, 17, 264; 2001, 50, 288)**, mis sätestab eri haldustasandite vastutuse noorte õiguserikkujatega tehtavas töös. Seadus pani aluse uuele struktuurile ja töökorraldusele – alaealiste komisjone kohustati koordineerima nende haldusterritooriumil tehtavat kriminaalpreventiivset tööd.

Alaealiste komisjon annab täiendava võimaluse koostööks politseinike, sotsiaaltöötajate, noorsootöötajate, kriminaalhooldajate, pedagoogide jt erialade esindajate vahel. Omavahelised tihedad kontaktid ning infovahetus võimaldavad lahendada paljude noorte probleeme eos.

Alaealise mõjutusvahendite seadus on näide demokraatliku ühiskonna humaansetest eesmärkidest ning tegutsemismeetoditest. Selle seadusega reguleeritakse nende alaealiste vastutust, kes on toime pannud kriminaalkoodeksi alusel karistatava teo ja on jõudnud kriminaalvastutuse ikka, kuid keda saab mõjutada noorukit kriminaalkorras süüdi mõistmata või kriminaalvastutust kohaldamata. Sama põhimõtte alusel vastutavad ka need alaealised, kes on toime pannud haldusõiguserikkumise. Seadus näeb ette võimaluse reageerida ka neil juhtudel, kui alaealine ei täida koolikohustust, tarbib alkohoolseid jooke, narkootilisi või psühhotroopseid aineid .

Seaduse kohaselt võib alaealiste komisjon kasutada mitut mõjutusvahendit. Mõjutusvahendeist ühel, s.o kasvatuste eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise puhul, on vaja esiteks taotleda kohtult luba ning alles seejärel võib õpilase seesugusesse kooli saata. Käesoleval aastal seadust muudeti ja täiendati, et muuta komisjonide töökorraldus vastavamaks praktikas ilmnenud vajadustele.

Sageli arvatakse, et alaealiste komisjoni tööd reguleerivaks ainsaks õigusaktiks on eespool nimetatud seadus. Tegelikult reguleerivad alaealiste komisjoni tegevusvälja ka määrused, mida on kokku 12: **alaealiste komisjonide põhimäärus; üldkasulike tööde loetelu; käenduse kord; alaealise kohustus elada vanema, kasuvanema või eestkostja juures või perekonnas hooldaja juures või lastekodus rakendamise kord; lepitamise kord; sotsiaalprogrammides või ravikuurides osalemise rakendamise kord; üldkasuliku töö täitmise kord; alaealiste komisjoni poolt vestlusele suunamise kord; alaealise kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamise kord; noorteprogrammides osalemise kord; loetelu esemetest ja ainetest, mis ei või olla kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli õpilase valduses ning meditsiiniliste vastunäidustuste loetelu, mille olemasolu korral alaealist ei suunata kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli.**

Õnneks vajavad vaid vähesed noored probleemide lahendamisel alaealiste komisjoni abi. Üldreeglina on Eesti noored toredad, tublid, aktiivsed ja andekad ning vajavad tegutsemiseks hoopis võimalusi.

Seadusega tagatud tegutsemisvõimaluste paljusus

Noorte tegutsemisvõimalusi avardas 1999.a veebruaris vastu võetud **noorsootöö seadus (RT I 1999, 27, 392)**, mille tähtsust on raske üle hinnata. Noorsootöö seadus korrastas noorsootöö põhimõisted, andes näiteks mõistele "noorsootöö" sisu, mida on käsitletud artikli alguses. Noorsootöö sihtgrupina nähakse 7-26-aastast noort inimest. Seaduses fikseeriti haridusministeeriumi, maavanema, valla- või linnavolikogu pädevus noorsootöös.

Seadustati noorsootöö finantseerimise alused, mille hulka kuulub ka noorteühingute õigus taotleda aastatoetust ja projektitoetust, mis peab noorte iseorganiseerumisele andma motivatsiooni ja võimaluse. Haridusministeeriumis end registreerinud mittetulundusühingud, mille liikmetest vähemalt kaks kolmandikku on noored ja mille eesmärgiks on noorsootöö korraldamine, kantakse noorteühingute registrisse. Aastatoetust saavad noorteühingud, kellel on vähemalt 500 liiget ja kes tegutsevad vähemalt kolmandikus maakondadest.

Noorsootöö seadusega sätestati nõuded noorte puhkelaagritele, et kindlustada tervisekaitsealaste täitmine ning pakutava tegevusprogrammi vastavus noorte ja nende vanemate ootustele ja vajadustele. Viidi sisse tegevusloa taotlemise kord ning andmed noortelaagritest koondati andmekogusse, mis on kõigile kättesaadav interneti vahendusel (www.noortelaagrid.edu.ee).

Noorsootöö seadusest tulenevad tegevusjuhendid on kinnitatud 7 määrusega: **noortelaagri juhataja ja kasvatajate kvalifikatsiooninõuded; noorteühingute aastatoetuse taotlemise ja eraldamise tingimused ja kord; noorteühingute registri asutamise ja noorteühingute registri pidamise põhimäärus; noorteühingute noorteprogrammidele ja noorteprojektidele, noorsootöö riiklikele ja regionaalsetele programmidele, noorsoo uuringuteks ning noorsootööasutustele toetuste taotlemise ja eraldamise tingimused ja kord; noortelaagrite registri pidamise asutamine ja noortelaagrite registri pidamise põhimäärus; noortelaagri tegevusloa väljastamise kord ja tegevusloa vormi kinnitamine; noortelaagri tervisekaitse- ja noore tervises seisundi nõuete ning arstitõendi vormi kinnitamine.**

Noorsootöö seadusele tuginedes loodi uus riiklik noorsootööasutus – Eesti Noorsootöö Keskus-, mis tegutseb Tallinnas Lasnamäel aadressil Uuslinna 10 ning mille kanda on riikliku noorsoopoliitika korralduslik külg - riiklike programmide ja projektide teostamine, noorsootöötajate koolitamine, noorsootöösse puutuvate teadmiste kättesaadavaks tegemine (www.entk.ee).

Noorsootöö on olnud projektipõhine ning suures osas erinevate fondide finantseeritud, aga seda on finantseeritud ka riigieelarvest. Projektina viidi läbi näiteks töökasvatusealane koostööprojekt Eesti Ametiühingute noorteseksiooniga, mille tulemusena on internetis tööturule astuvale noorele vajalik eelinfo olemas lehel (www.aynoored.ee), kus on kirjas teave töötule ja tööleastujale, alaealistest tööturul ning töövaidluste lahendamise korrast.

On veel üks võtmesõna ja see on informeerimine, mis on noorsootöös väga oluline. Noortele on informatsioon eriti tähtis, sest võrdseid võimalusi ühiskonnaelus osalemiseks on vaid hästi informeeritud noorel. Maakondades on riigi toel loodud teavitamise ja nõustamise keskusi, mille kohta on andmeid infopangas *Rajaleidja* (www.rajaleidja.ee).

Kokkuvõtlikult võib öelda, et taasiseseisvunud Eesti noorsootöös on toimunud päris palju muutusi, mille tulemusena on suurenenud seadustega (ja mitte ainult seadustega) tagatud võimalused noorte osalemiseks ühiskonnaelus.

ÜLDKASULIK TÖÖ KURJATEGIJATE RESOTSIALISEERIMISEL

Rait Kuuse

Justiitsministeeriumi
kriminaalhoolduse ja preventsiiooni talituse juhataja

Kuidas kurjategijaid karistada

Üha enam kuuleme ja loeme inimeste arvamusi, kes ütlevad, et kurjategijaid tuleb rangelt karistada ning nad võimalikult pikaks ajaks ühiskonnast eraldada. Selline suhtumine on meie kõrge kuritegevuse taseme juures täiesti arusaadav. Vähem tähelepanu pööratakse sellele, et määratavad karistused oleksid võimalikult tõhusad ning kurjategijad ei sooritaks enam uusi õigusrikkumisi. Vanglas viibivate inimeste suur arv ei näita ühiskonna suuremat turvalisust.

Tõmmates paralleele teiste riikide kogemustega, näeme, et õigusrikkujate karistamisel on valdav suund karistuspoliitika liberaliseerimisele. Võimalikult palju kohaldatakse alternatiivkaristusi, mis on eelkõige kasvatusliku iseloomuga ning riigile odavam korraldada. Sellisteks alternatiivkaristusteks on näiteks elektroonilise järelevalve kohaldamine, kriminaalhooldusele määramine ja kurjategija poolt ühiskonna heaks tehtav tasuta töö. Kurjategijaid enam ei isoleerita ühiskonnast, vaid nendega tegeldakse meie kõigi kaasosalusel.

Alternatiivkaristuste rakendamisel on suured kogemused meie põhjanaabritel ning pea kõigil arenenud lääneriikidel. Ühiskonnas kantavad karistused suurendavad kaaskodanike osalemist kurjategijate rehabiliteerimisel ning samal ajal nõuavad meilt kõigilt oma väärtushinnangute ning hoiakute ümberhindamist. Peatselt hakkab Eestis kehtima Karistusseadustik, mis suurendab alternatiivkaristuste osatähtsust, seda eelkõige üldkasuliku töö rakendamise teel.

Mis on üldkasulik töö

Igapäevases elus tähendab väljend "üldkasulik töö" niisuguseid tegevusi, mida inimene teeb oma vabast ajast ja tasu saamata. Üldkasulik töö on tegelikult kõik see, mida me teeme teiste inimeste, oma ümbruskonna, ühiskonna kui terviku heaks. Nõukogude ajast mäletavad arvatavasti paljud pioneere, kes kogusid vanarauda ja –paberit, seda küll mitte päris vabatahtlikult, vaid mitmesuguste kõlavate loosungite saatel. Võib öelda, et ka tänapäeval on linnapargi või haljasalade korrastamine kampaaniate korras inimeste vabatahtlik panus ühiskonna ellu, mis aitab parandada nende elukeskkonda. Tänapäeval on ühiskonna heaks tehtava töö mõiste saavutanud laia kõlapinna, mis väljendub vabatahtlike abistajate aktiivsemas tegutsemises, arvukates kampaaniates ja ühiskondlikus aktiivsuses, inimeste soovis ühiselt midagi muuta.

Riik ja seadus

Alates 01.03.2001 hakkab kehtima Karistusseadustik, mille kohaselt on kohtunikul võimalus asendada kurjategijale mõistetud reaalne vangistus üldkasuliku tööga. Mis on sellise karistuse mõte? Kui loodi kriminaalhooldus, siis tehti seda selleks, et liberaliseerida meie karistuspoliitikat ning vähendada vanglatesse sattuvate inimeste ja vangide arvu. Samal põhimõttel rakendatakse ka üldkasulikku tööd. Paljud kriminaalhoolduse kliendid on tegelikult iseseisvad, neil on hea töökoht, perekond. Neil ei ole otseseid sotsiaalseid probleeme, mis võiksid taas viia kuritegelikule teele ja nõuaksid aktiivset sekkumist. Nende puhul on kriminaalhooldusametniku ülesanne jälgida kriminaalhooldusalusele kohtu poolt määratud tingimuste täitmist. Samas on oht, et kaovad ära karistuse kasvatuslik efekt ja kurjategija tunne, et ta vastutab oma tegude eest ühiskonna ees.

Üldkasulik töö tähendab seda, et kohtulikult karistatud isik saab võimaluse oma karistust kanda vabaduses viibides ja ilma oma sotsiaalseid kontakte katkestamata. Tal säilib perekond, elu- ja töökoht, ta saab võimaluse elada nagu tavalised inimesed. Tavalisest kriminaalhooldusalusest eristab teda see, et ta kannab oma karistust avalikkuse pilgu all. Kujutage endale ette majanduskuriteo eest tingimisi karistatud inimest, kes töötab iga nädal kesklinnas haljasala riisudes. Kindlasti avaldab selline karistus rohkem mõju kui näiteks rahatrahv. Selline karistus täidab kasvatuslikku eesmärki, sest kõigil on võimalus jälgida, mida too inimene teeb ja kuidas ta seda teeb. Oma käitumisega on see inimene kahjustanud meie kõigi huve ning nüüd ta heastab tehtud kahju. Samas ei kulutata tema peale raha, sest ta peab ennast karistuse kandmise ajal ise ülal.

Kuidas määratakse süüdimõistetule üldkasulik töö

Karistuse asendamine üldkasuliku tööga toimub kohtuotsusega. Nimelt võimaldab Karistusseadustik kohtunikul asendada kuni kaheaastase vangistuse üldkasuliku tööga kriminaalhooldusametniku järelevalve all. Ühele päevale vangistusele vastab neli tundi üldkasulikku tööd. Samas peab süüdimõistetule üldkasuliku tööga ise nõustuma ning lisaks sellele peab tal olema kindel töö- või õppimiskoht.

Üldkasulikku tööd on süüdimõistetul aega teha kuni 24 kuud ning see toimub süüdimõistetule vabal ajal ilma selle eest tasu saamata. Samas ei tohi üldkasuliku töö kestus ületada kaheksat tundi päevas. Juhul kui üldkasulik töö ei ole võimalik isiku haiguse, perekondliku olukorra või kaitsejõududes teenimise tõttu, võib kohus kriminaalhooldusametniku sellekohase ettekande alusel karistuse täitmise peatada. Pärast olukorra muutumist karistuse kandmine jätkub.

Kuidas üldkasulikku tööd korraldatakse

Üldkasuliku töö korraldamise kohustus on pandud kriminaalhooldusametnikele. Kohtul on õigus nõuda kohtueelses menetluses kriminaalhooldajalt ettekannet, milles hinnatakse isikule määratava karistuse sobivust. Kriminaalhooldusametnik peab suutma esitada kohtule võimaliku karistuse kohta põhjendatud ettepaneku. Samuti on kriminaalhooldusosakonna ülesanne konkreetsete kokkulepete sõlmimine tööandjatega.

Tööandjate valikul arvestatakse üldkasuliku töö korraldamise juhendi kohaselt järgmisi asjaolusid:

1. Tööandjal on pakkuda tööd, mille tegemine on ühiskonna huvides;
 - 1.1. töö aitab likvideerida kuriteo tagajärgi või
 - 1.2. töö kujutab endast füüsilist sooritust ümbruskonna heakorrastamiseks või
 - 1.3. töö aitab kaasa vanurite ja puuetega inimeste eest hoolitsemisele või
 - 1.4. töö seisneb muus aktiivses panuses kohaliku kogukonna hüvanguks;
2. tööandjal on pakkuda tööd, mis ei konkureeri palgaliste töökohtadega.

Milleks on sellised tingimused kehtestatud? Üldkasuliku töö eesmärk on suurendada kurjategijale määratava karistuse kasvatavlikku mõju. Samas ei tähenda üldkasulik töö konkureerimist tööturul osalevate inimestega, mis seega tähendab, et üldkasulikke tööd tehakse madala mainega töökohtadel. Madala mainega töökohtadeks on näiteks koristustööd, majade graffitist puhastamine jms. Seetõttu ei maksa inimestel muretseda, et nende töökohad kaovad seoses kurjategijate kriminaalkaristuse kandmisega. Üldkasuliku töö efekt peab avalduma kokkuvõttes meie elukeskkonna paranemises.

Kriminaalhooldusosakonnad on juba praegu sõlminud hulgaliselt eelkõkkuleppeid potentsiaalsete tööandjatega, kelle juures hakatakse alates tulevast kevadest tegema üldkasulikke tööd. Tööandjatena eelistatakse võimalusel riigi ja kohaliku omavalitsuse asutusi ning mittetulundusühinguid. Tööandjal peab olema pakkuda tööd, mida saab teha ka õhtuti ja puhkepäevadel. Meie oludes on küllalt raske korraldada üldkasulikke tööd kohalike omavalitsuste kaudu, sest heakorrasteenuseid ostetakse sisse eraettevõtjatelt. Kriminaalhooldusosakonnale teeb see töö iseloomu üle otsustamise raskemaks, kuid sellele vaatamata on meil eespool nimetatud tingimustele vastavaid koostööpartnereid juba piisavalt. Igas kriminaalhooldusosakonnas on võimalik vastavaid eelkõkkuleppeid sõlmida.

Kriminaalhooldusosakonna ja tööandja vahel sõlmitakse leping, milles määratletakse pakutava töö iseloom ja muud tingimused. Kriminaalhooldusametnik koostab kohtu tellimusel kohtueelse ettekande, milles annab hinnangu üldkasuliku töö rakendamise võimalikkuse kohta. Kui kohus otsustab, et vabadusekaotuslikku karistust on võimalik asendada üldkasuliku tööga, siis kriminaalhooldusametnik suunab hooldusaluse tööandja juurde. Kriminaalhooldusametniku ülesandeks on koos süüdimõistetuga koostada üldkasuliku töö ajakava ning tutvustada talle karistuse kandmisega seotud tingimusi. Ametnik suunab hooldusaluse tööandja juurde ja võimalusel osaleb ka esimesel kohtumisel. Tööde ajakava kooskõlastatakse tööandajaga ning kohtuotsuse täitmine võib alata.

Kuidas üldkasuliku töö teostamist kontrollitakse

Üldkasuliku töö ajal on süüdimõistetud allutatud kriminaalhooldusametniku järelevalvele ning ta on kohustatud määratud katseaja jooksul järgima Karistusseadustikus sätestatud kontrollnõudeid ja kohustusi. Kriminaalhooldusametniku järelevalve tagab kohtule ülevaate kohtuotsuse täitmisest ning vajaduse korral saab kohus karistuse tingimusi muuta või reaalse vabadusekaotusliku karistuse täitmisele pöörata. Vabadusekaotusliku karistuse täitmisele pööramisel arvestab kohus karistusest kantuks süüdimõistetud tehtud üldkasuliku töö, mille neli tundi võrdub ühe päeva vangistusega. See tähendab, et kurjategija ei jää riikliku järelevalveta ning ühiskonna turvalisus on tagatud kohtu ja kodanike kontrolli kaudu.

Mis on tööandja ülesanded

Tööandja kontrollib üldkasuliku töö teostamist ning peab kriminaalhooldusametniku nõudmisel teda informeerima hooldusaluse käitumisest üldkasuliku töö sooritamisel. Tehtud töötundide kohta peab arvestust tööandja. Juhul kui hooldusalune ei ilmu õigeaegselt töökohta, ei allu tööandja korraldustele või rikub muid tingimusi, teavitab tööandja sellest kohe kriminaalhooldusametnikku. Tööandja on kohustatud võtma hooldusaluselt seletuse ja fikseerima rikkumise kirjalikult. Kriminaalhooldusametnik reageerib olenevalt rikkumise raskusest kas kirjaliku hoiatusega kriminaalhooldusalusele või kohtule erakorralise ettekande koostamisega. Erakorralise ettekande alusel võib kohus pöörata üldkasuliku töö vabadusekaotusliku karistuse täitmisele. Rikkumiste korral on tööandjal õigus nõuda süüdimõistetute lahkumist töökohalt.

Tööandjatele võib kohati tunduda, et neilt nõutakse küllalt palju ning kasu, mis üldkasuliku töö korraldamisest saadakse, ei ole piisav. Riik ei maksa üldkasuliku töö korraldamise eest tööandjale tasu ning ei taha seda saada ka tööandjalt. Tööandjal on võimalus kasutada tasuta tööjõudu, mis võimaldab oluliselt kulusid kokku hoida. Tasuta tööjõudu on võimalik kasutada mitmesugustel töödel ning üritustel, arvestades süüdimõistetute teadmisi ja oskusi. Sellega on tööandjal võimalik anda oma panus ühiskonna heaolu ja turvalisuse tagamisse.

Kokkuvõtteks. Alternatiivkaristuste rakendamine on väljakutseks meile kõigile. Olles harjunud kurjategijaid vaid vanglas ette kujutama, on üsna raske harjuda mõttega, et nad kannavad karistust meie kõrval. Üldkasuliku töö rakendamisega suureneb karistuse kasvatuslik iseloom ning kriminaalhooldusametniku järelevalvega on tagatud ühiskonna turvalisus. Oluline roll on täita üldkasulikku tööd pakkumatel tööandjatel, kellel tasuta tööjõu saamisega kaasneb järelevalve kohustus. Kriminaalhooldusametnikud teevad omalt poolt kõik sujuva koostöö tagamiseks üldkasuliku töö korraldamisel ning ootavad uusi koostööpartnereid.

PEREVÄGIVALLA UURINGU TULEMUSTEST EESTIS

Iris Pettai

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut

Käesoleva aasta suvel korraldas Eesti Avatud Ühiskonna Instituut perevägivalla uuringu. Tegemist on esimese sellesisulise usaldusväärse uuringuga, kus küsitleti täiskasvanud elanikkonda, nii naised kui mehed vanuses 15 – 74-aastat. Küsitluid oli 1007, neist 535 naist ja 472 meest. Valim on Eesti suhtes representatiivne. Uuring tugines rahvusvahelistele meetodikatele, küsitlejateks olid professionaalsed intervjuerijad firmast Saar Poll. Küsitluses keskenduti järgmistele probleemidele:

- kas Eesti ühiskond tajub pere- ja naiste vastu toime pandavat vägivalda kui teravat probleemi ja seda, kuivõrd peetakse pereringis ja lähedaste vahel aset leidvat vägivalda kuritegelikuks;
- kuivõrd perevägivald ja naiste vastu toime pandav vägivald on Eestis levinud. kuidas vägivaldajuhtumid on mõjutanud naiste tervislikku seisundit, positsiooni ühiskonnas, pereelu, suhtumist oma abikaasasse/partnerisse jne.;
- kes osutuvad suurema tõenäosusega ohvriteks ja mille poolest erineb ohvriks langenud naine teistest naistest
- elanikkonna ootused politsei, sotsiaaltöötajate jt. suhtes ohvrite abistamisel ja perevägivalla juhtumite lahendamisel.

Uuring võimaldas seletada ja ümber lükata paljusid Eestis käibivaid stereotüüpeid arusaamu perevägivalla, aga ka vägivalla kohta üldse.

Esimene müüt: **Eestis tuleb perevägivalda harva ette.** Politseistatistika fikseeris 2000. aastal kogu aasta kohta 676 isikuvastast kuritegu. Uuring näitas, et perevägivald on tavaline paljudes peredes. Perevägivald on suunatud eeskätt naiste vastu. Iga päev kannatab keskmiselt 252 naist füüsilise ja 33 seksuaalse vägivalla all. 2/3 juhtumitest leiab aset naise kodus.

Teine müüt: **normaalne mees ei ole vägivaldne**, oma naist peksab ja kohtleb vägivaldselt asotsiaal või alkohoolik. Tegelikult on ka täiesti tavalised, n.ö keskmised Eesti mehed vägivaldsed. Vägivaldseid mehi on kõigis ühiskonna kihtides.

Kolmas müüt: **perekond ja kodu on naisele turvaline koht.** Uuringu andmetel võib väita, et just kodu on naisele kõige ohtlikum koht. Aastas saab Eestis vägivalla tõttu vigastada 44 000 naist, neist 6 000 tekitatakse raskeid ja eluohtlikke vigastusi. Pooled vigastustega lõppenud juhtumitest leiavad aset naise kodus.

Neljas müüt: **Mehed on sagedamini vägivalla ohvrid kui naised.** Tegelikult on naisohvreid rohkem. Iga päev langeb Eestis vägivalla ohvriks keskmiselt 285 naist ja 227 meest. Mehed kannatavad vägivalla all peamiselt avalikes kohtades, vaid 9% juhtudest leiab see aset kodus.

Viies müüt: **Naine ei vaja riigi ega kellegi teise sekkumist peres aset leidvasse vägivalda.** Naisel on alati võimalus lahutada ja vägivaldse mehe juurest ära minna. Ei pea laskma end aastate kaupa peksta. Tegelikult on olukord naise jaoks väga keeruline. Äraminek tähendab vaesusse langemist. Naiste palgad on madalamad kui meestel. Enamasti pole materiaalseid võimalusi, et vägivaldse mehe juurest ära minna.

Vägivallatseja jääb karistamata

Uuringu andmetel jõuab politseini vaid väike osa vägivallajuhtumest. Kõige raskematest juhtumitest teavitas politseid vaid 10% naised ja 14% mehi. Suuremad barjäärid politsei teavitamisel on naistel. Põhjused, miks ei teatata politseile, on mitmesugused: 59% ei pea toimunut piisavalt tõsiseks; pooled ei tahtnud, et keegi teada saaks; kolmandikul oli piinlik; 28% arvas, et politsei poleks neid uskunud (vt.joon.1)

Uuring näitas, et kuigi 12 kuu jooksul sai vägivalla tõttu vigastada 44 000 naist ja nendest raskeid vigastusi oli 6 000, jõuab kriminaalsüüdistuseni või kohtu süüdimõistva otsuseni ka kõige raskematest juhtumitest vähem kui kümnendik. Vägivallatseja jääb valdavalt karistamata.

Karistamatust soosivad ka Eesti seadused. Eestis kehtiva kriminaalõiguse kohaselt algatab politsei kriminaalmenetluse siis, kui naine on praktiliselt vigaseks pekstud (tal on pikaajaline terviserike või naine on kaotanud 1/3 töövõimest). Kõik kergemad juhtumid jäävad ohvri mureks, mis tähendab, et naisel tuleb algatada erasüüdistus kriminaalkoodeksi § 113 alusel, anda asi kohtusse, maksta kautsjon 30 päevapalga ulatuses, tõestada ise süüd või palgata advokaat. Kõik see käib keskmisele naisele selgelt üle jõu ja asi jääbki katki .

See, et naised ei teavita politseid, juhtumid ei jõua kohtuni ja perevägivallatsejad jäävad karistuseeta, sõltub paljuski avalikkuse hoiakutest. Situatsioon Eestis sarnaneb olukorraga lääneriikides paarkümmend aastat tagasi, kui avalikkus ka seal suhtus perevägivalda leplikult. Nn. mõõdukas perevägivalda Eestis isegi õigustatakse, seda ei peeta kuriteoks, see on normaalne ja lubatud käitumine.

Kaks levinud arusaama on järgmised:

- Naise kerge kehaline karistamine, kui see jääb n.ö mõistlikkuse piiridesse (ohver ei invaliidistu ega sure), on asjakohane ja normaalne. Enamasti on naine selle ära teeninud, olles mehele halb naine, kehv pereema vms.
- Naine provotseerib meest vägivaldale teda näägutades ja hurjutades. Mehelik eneseväärikus nõuab näägutamisele vastamist rusikahoobi vms., pärast mida käitub naine mõnda aega mõistlikult.

Ühiskonna hoiakud ja arusaamad on üheks põhjuseks, miks naised harva teavitavad juhtunust politseid. Naiselt oodatakse kannatlikkust ja ohvrimeelset käitumist. Avalikkus mõistab hukka naise, kes "tüli perest välja kannab". Seetõttu teavitab naine politseid alles siis, kui kodune vägivald on ületanud igasuguse taluvuspiiri. Inglismaal korraldatud uuring näitas, et naine helistab politseisse alles siis, kui ta on oma mehelt keskmiselt 30 – 35 korda peksta saanud.

Vägivalla hind on väga kõrge

Kogetud vägivald mõjub ohvri tervisele, psüühikale, mõjutab tema suhtlemisvõimet, tööalast konkurentsivõimet, elatustaset, pereelu kvaliteeti jm.(vt.joon.2)

Kõige rängemalt kahjustab vägivald naiste tervist. Iga viies ohver kurdab halva või väga halva tervise üle, neil esineb sagedamini kroonilisi haigusi ja invaliidsust kui naistel, kes pole (viimase 12 kuu jooksul) vägivalda kogenud.

Uuringu andmetest võib järeldada, et ohvrite psüühika on äärmiselt kehvast seisusest. Elamine pideva pingega all ja koduse vägivalda kartuses on viinud enamiku ohvritest stressi, 85% kurdab nõrkuse ja väsimuse üle, pooltel on unetus. Elamine ohvriks on elamine pidevas piirsituatsioonis ja riskioht, et ohver oma elu ise lõpetab, on üsna suur, kuna kolmandik ohvritest mõtleb aeg-ajalt enesetapule (mitteohvrid mõtlevad enesetapule kaks korda harvemini).

Iga kolmas ohver on alkoholilene, kuna tarvitab alkoholi selleks, et jääda purju. Iga viies ohver eelistab vähemalt mõned korrad juua kangeid (üle 35 kraadi) jooke, iga kolmas kergemaid jooke (vein, liköör), 40% juuab õlut.

Ohvritele on iseloomulik suur ebakindlus oma tuleviku suhtes: iga teine ohver kardab kaotada lähiaastatel tööd, iga kolmas hindab oma konkurentsivõimet tööturul kehvaks. 45% ohvritest kurdab algatus- ja otsustusvõime puudumise üle.

Ohvritel on madalam elatustase kui naistel keskmiselt. Iga teine ohver saab osta vaid esmaseid toidu- ja tööstuskaupu.

Ohvritel on keerulised ja konfliktid peresuhted, neil on harva püsiv ja hea kliimaga kooselu. On üsna tavaline, et ohvrite abielu/kooselu on ebapüsiv. Pool neist on juba mitmendat korda abielu/vabaabielu (mitteohvritest 22%). Praeguses abielus mõtleb iga neljas ohver lahkuminekule oma praegusest abikaasast/elukaaslasest.

Naised-mitteohvrid tulevad oma eluga edukamalt toime kui ohvrid, nad suudavad paremini korraldada oma eraelu, tööelu ja karjääri. Pideva pingega ja ohutunde all elamise tõttu on ohvritel raske ja kurnav oma probleemidega toime tulla.

Paraku ollakse Eestis alles selles etapis, kus teadvustatakse endale probleemi olemasolu. Kuni ei saada aru, et perevägivald on ülimalt ohtlik kuritegevuse vorm, millele pole mingeid õigustusi, ei muutu Eestis midagi. Vägivallatsetes suhtutakse mõistvalt, neile tuntakse isegi kaasa. Ohvreid aga taunitakse ja süüdistatakse, sest eeldatakse, et enamasti on nad ära teeninud selle, et neid pekstakse ja terroriseeritakse.

Teiste riikide kogemused

Olukord, kus riik ei suuda perevägivalda tõkestada ja ohvreid õigeaegselt abistada, on ohtlik. Vägivalla hind on kõrge. See pole üksnes haiguspäevad, tervisekahjustused, invaliidistumine, kaotatud inimelud, vaid ka muserdatud psüühikaga lapsed, kes kasvavad üles pideva hirmu ja terrori õhkkonnas. Veelgi enam, soome sotsioloogide andmetel jälgendab iga kolmas vägivaldses peres üles kasvanud mees oma isa vägivaldset käitumist.

Enamik arenenud riikidest võitleb otsustavalt perevägivaldaga. Perevägivalda tõkestamine eeldab nende riikide näitel muudatusi kolmes suunas:

Esiteks, uus eetika suhtumises perevägivalda. Perevägivalda pole võimalik otsustavalt pidurdada, kui sellesse suhtutakse leebelt ja mõistvalt. Uue eetika kohaselt taunitakse igasugust perevägivalda. Kuritegelikuks loetakse ka kergemad perevägivalda vormid. Ohvril on võimalik saada abi juba siis, kui teda üksnes ähvardatakse vägivallaga.

Teiseks, ohvrikeskne lähenemine. Tähelepanu keskmesse peab tõusma ohver, tema kannatused, vajadused ja probleemid. Eesti õigusemõistmine keskendub valdavalt kurjategijale, tema süü tõestamisele, tema õiguste kaitsmisele jne. Ohvrikeskse lähenemise korral on esmatähtis ohvri kiire abistamine (meditsiiniline, materiaalne), tema nõustamine (juriidiline, psühholoogiline), isoleerimine vägivallatsetest.

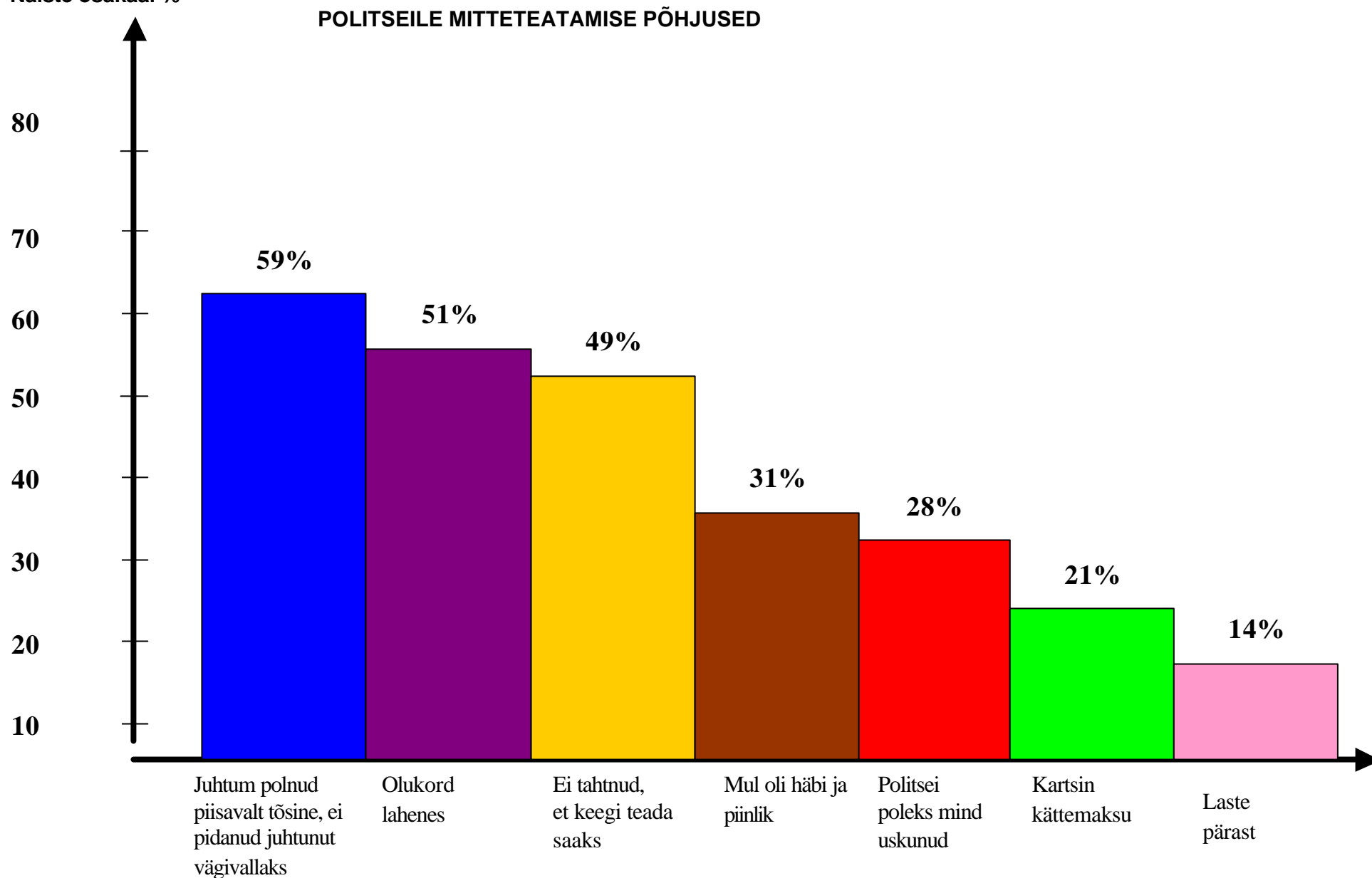
Kolmandaks, ühtse tugivõrgustiku loomine. Perevägivalla probleemidega tegelema ei pea üksnes politsei. Loodud on tugivõrgustik, kuhu kuuluvad spetsiaalset ettevalmistust saanud meditsiinitöötajad haiglate juures, sotsiaaltöötajad, turvakodud, naisorganisatsioonid.

Eestis peaks lahenduste leidmine toimuma järgmistes suundades:

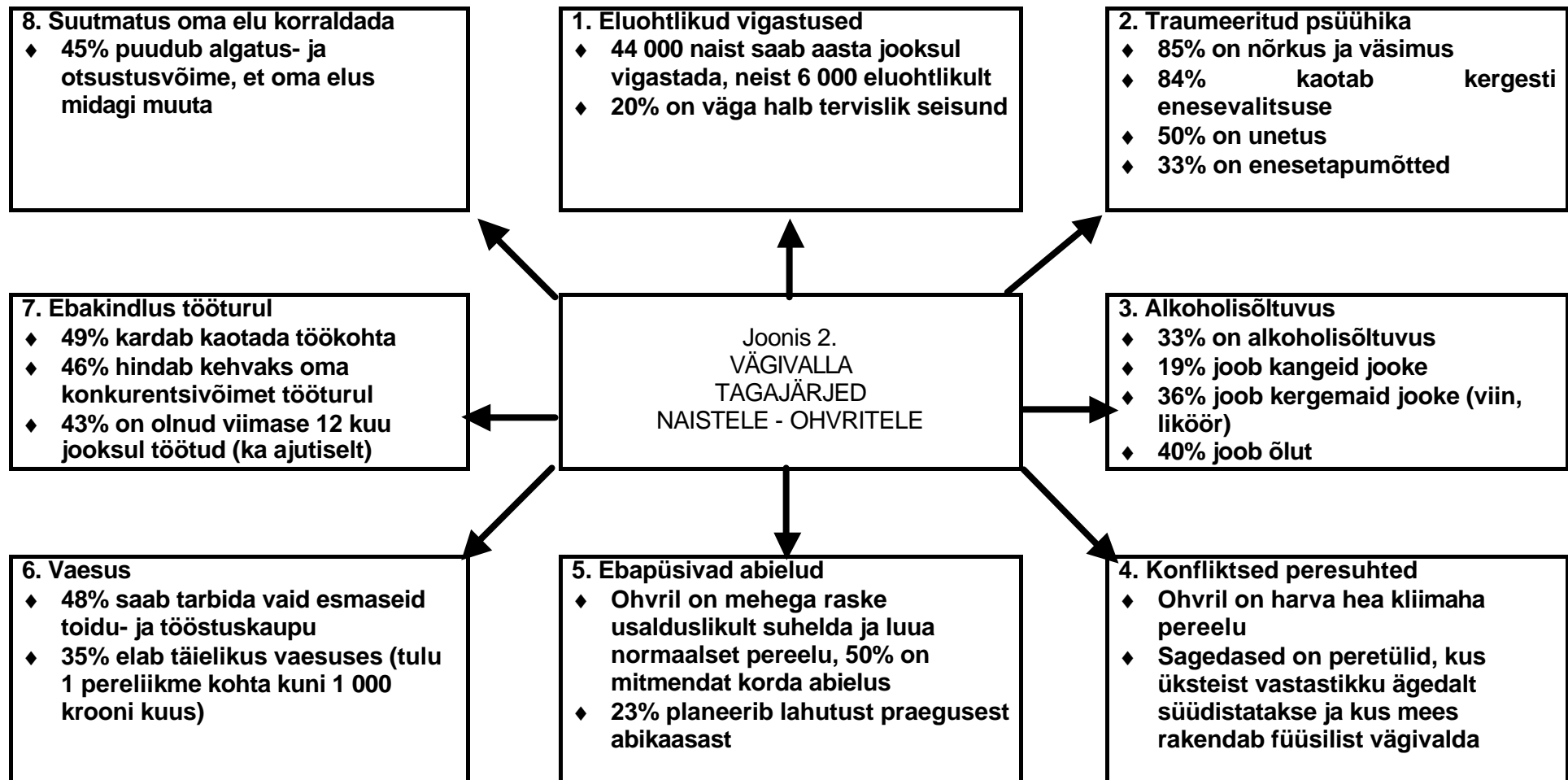
- **Vägivallajuhtumid tuleb avalikustada.** Naisi tuleb julgustada vägivallast rääkima ja politseile sellest teatama.
- **Vägivallatsejaid tuleb karistada.** Perevägivalla kõige raskemate juhtumite korral saab karistuse vaid 5-6% vägivallatsejaist. Eesti vajab perevägivalla seadust, mis võimaldaks vägivallatsejaid korrale kutsuda ka kergemate juhtumite korral ja annaks politseile rohkem õigusi kaitsta ohvrit ning eemaldada vägivallatseja perest
- **Politseinikud vajavad koolitamist.** Politseinikel puuduvad teadmised ja psühholoogiline ettevalmistus ohvri aitamiseks.

Ohvritele on vaja mitmekülget abi. Puudub koostöö politsei, sotsiaaltöötajate, medikute jt. vahel, et aidata ohvril saada kiiresti arstiabi, psühholoogilist toetust, kindlustunnet selles, et vägivald ei jätku. Eestis on ohvrid oma muredega üksi. Koolitada tuleb ka arste, sotsiaaltöötajaid, psühholooge jt., et nad oskaksid ohvreid aidata ja et ohvrid võiksid neid usaldada. On vaja välja töötada eri instantside vahelise efektiivse koostöö mudel (politsei, sotsiaaltöötajad, medikud jt.)

Joonis 1. NAISTEVASTASE VÄGIVALLA JUHTUMITEST
Naiste osakaal %

Uurimus

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 2001.

ETTEVÖTTESISESED SUHTED – ÜKS KONKURENTSIVÕIME ASPEKTE

Ülle-Marike Papp

Sotsiaalministeerium, eurointegratsiooni osakond
võrdõiguslikkuse büroo juhataja

Ettevõtte konkurentsivõimet mõjutavad nii välised kui sisemised tegurid, viimastest eriti tööjõu kogus ja kvaliteet, tööjõu kasutamine tööprotsessis, töökultuur ja töötervishoid. Töötajaskonna heaolu ja selle edendamise kasulikkust on analüüsitud eelkõige arenenud lääneriikides. Enamik uuringuid on näidanud, et panused töötajate heaolusse on kasulikud nii ärilises kui sotsiaalses plaanis. Eriti oluliseks peetakse töötajate heaolu nendes majandusharudes, kus töötajad on ettevõtte kõige olulisemaks varaks (nn teabeküllased ettevõtted).

Näiteid sellest, et töötervishoiu taseme tõstmine suurendab ettevõtte majanduslikku aktiivsust, võib leida nii meie põhjanaabrite juurest kui Ameerikas tehtud uuringutest. Tulu, mis tõuseb töötervishoiule tehtud kulutustest, ületab kulutused kolmekordselt.

Euroopa Ühenduse asutamisest alates käsitletakse töötajate tervishoidu ja tööohutust üha ulatuslikumalt ja mitmekülgsemalt.

Lähtutakse teada ja tuntud strateegilistest printsiipidest, mis asjaomastele on ning mitte ainult selleks, et vältida tervistkahjustava töö toimet töötajate tervisele, vähendada tööõnnetusi ja kutsehaigusi või kohandada tööd ja keskkonda töötajate võimetele, vaid ka selleks, et **tagada töötajate füüsiline, vaimne ja sotsiaalne heaolu.**

Eesti töötervishoiu ja tööohutuse seaduses on § 2 lg 1 töötervishoiu mõiste all avatud ka töötaja füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu edendamine; § 3 lg 2 järgi ei tohi töökeskkonda mõjutavad psühholoogilised tegurid ohustada töötaja ja muude töökeskkonnas viibivate isikute elu ega tervist.

Samas peavad ettevõtted suutma üha paremini täita nii tarbija nõudmisi kui oma kollektiivi liikmete ootusi. Viimaste ootused puudutavad eelkõige organisatsiooni kultuuri, koostöökultuuri, meeskonnatööd, võimujatust, juhtimisstiili, info liikumist ning informeeritust, arenemis- ja õppimisvõimalusi, tehnoloogiat, töötajate võrdset kohtlemist olenemata nende vanusest, tervisest, rahvusest ja soost. Need on teemad, millega on tegeldud pea kõigis Euroopa riikides ja mille kohta välja töötatud meetmed tuginevad põhjalikele uuringutele ja arengukavadele.

Eesti ettevõtete töötajate sotsiaalpsühholoogilisest olukorrast saab esialgse pildi üksikute uuringute põhjal. Näiteks on selgitatud töötajate stressitaset ja töökoormust, hoiakuid ja arvamusi karjääri ja töökorralduse kohta.

Seni pole käsitletud valdkondi, mis samuti otseselt mõjutavad töötaja heaolu – seksuaalset ahistamist ja vägivalda töökohal. Enamus inimesi arvab, et vägivald on kindlasti seotud füüsilise kallaletungiga. Vägivald on aga palju laiem mõiste – see on iga tegevus või toiming juhul, kui inimene tunneb, et teda on ähvardatud, halvustatud, teda on alandatud või solvatud.

Käesoleval aastal Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi poolt läbi viidud vägivalduuringust on selgunud, millised on vägivaldajuhtumid avalikes kohtades, kodus ja tööl. Küsitleti 15 – 74 a. vanuseid elanikke (N= 1007, neist 472 meest ja 535 naist). Intervjuud viis läbi Saar-Poll. Uuringust selgus, et inimesed satuvad vägivalda ohvriks mitte ainult avalikes kohtades, vaid ka kodus ja tööl. Vägivallaaktid rühmitati vaimseks, füüsiliseks ja seksuaalseks vägivaldaks. Uuringust selgus, et naistest kannatab 9 %, meestest 6 % vaimse vägivalda all. Joonis 1. annab pildi vägivaldajuhtumite struktuurist toimumiskoha järgi.

Mida peetakse vägivaldaks töökohal

Vägivald töökohal tähendab ähvardavat käitumist, suulist või kirjalikku ähvardust, ahistamist (igasugune käitumine, mis tekitab ebameeldivus- või alandustunnet), sõnalist haavamist või füüsilist rünnakut (löömist, tõukamist). Vägivalla tüübid on ka vandalism, sabotaaž, psühholoogilise trauma tekitamine, vihapursked. Vägivald töökohal pole piiratud juhtumitega põhitöökohal: see võib juhtuda ka komanderingus, tööga seotud ühiskondlikel üritustel, kliendi kodus või hoopis telefoni või elektronposti teel. Nagu selgub, kannatatakse tööl eelkõige vaimse vägivalda all. Naised on tööl vaimse vägivalda ohvriteks ligi kaks korda sagedamini (61 %) kui mehed (39%). Füüsilise vägivalda osas on olukord vastupidine - mehed on füüsilise vägivalda ohvrid kaks korda sagedamini kui naised. Seksuaalne vägivald puudutab ainult naisi. Suur osa, 43 % elanikkonnast kannatab eelkõige konfliktide tõttu, iga viies on rivaalitsemisselise ohver, kümnendik kogeb ähvardusi.

Representatiivse valimi põhjal võib järeldada, et igal aastal kogeb oma töökohal vaimset vägivalda 200 000 töötajat. Sellega seotud üleelamised on kas nii tugevad, et seda mäletatakse pikka aega, või on see nähtus, mida kogetakse päevast-päeva, järjepidevalt.

Vägivalda peetakse normaalseks, tavaliseks, sellega ollakse nii harjunud, et seda ei märgatagi. Vägivald ei peeta inimõiguste rikkumiseks ega tervisele seotud nähtuseks. Inimesed ei pea vägivalda vormideks konflikte, solvamisi jms. Kui ankeedi algul oli küsimus sellest, kas isik on osutunud vägivalda ohvriks, oli jaatavalt vastanute arv suhteliselt väike - nii arvas 9 % naistest ja 6 % meestest, et nad on vaimse vägivalda ohvrid. Kui aga küsiti vägivaldajuhtumite kohta (konfliktid, solvamised, sooline ahistamine jne), saadi hoopis teised tulemused.

Seega ei pea meie inimesed vägivaldaks solvamisi, halvustamisi, konfliktisituatsioonid toimunud. Inimesed ei oska mõista ja mõtestada seda, mis nendega toimub. Kuna Eestis levinud hoiakute kohaselt peetakse ohvrit pigem süüdlaseks, on tavalised ka enesesüüdistamised jms.

Ometi tuleb igasugune vägivald tunnistada kuriteoks.

Järelikult peaks kaitsma neid inimesi, kes tööl vägivalda all kannatavad. Töökohal esinevat vägivalda tuleb osata mõõta, hinnata, võtta kasutusele abinõud selle vähendamiseks ja vältimiseks. Lähemalt tuleks uurida selle põhjusi ja avaldumisvormi, leida, millistes situatsioonides vägivaldne käitumine ilmneb, mis ametikohtade ja tööülesannetega see on seotud.

Kuna töötaja tervis ja heaolu on vastastikusel sõltuvuses, peaksid sellest otseselt huvituma ka tööandjad. Tööandjate huvitatuse suurendamiseks on kahtlemata oluline välja arvutada vägivallaga seoses tekkivad kulud: finantsilised, sotsiaalsed- ja inimkulud.

Uurimus

Kulude hulka tuleb arvata haiguspäevad, töölt puudumine, tegemata jäänud töö, koostöö ja sünergia puudumine, ükskõiksus ettevõtte eesmärkide suhtes jms.

Kui arvestada, et vägivalda sotsiaalseks hinnaks on negatiivne ellusuhtumine, realiseerimata eluplaanid, apaatus ja ükskõiksus, on need kahtlemata ka laiema sotsiaalse keskkonna probleemid.

Uuringute andmetel parandavad konkurentsivõimet paindlikud tegevusviisid, mis võimaldavad inimestel töös osaleda, oma oskusi pidevalt arendada, neid paremini ära kasutada ja teha mitmekülgset koostööd. Kollektiivis, kus suhted tuginevad pigem võimule kui koostööle, jäävad need tegevusviisid aga kasutamata.

Töötervishoid oma multidistsiplinaarsuses ja rakendamisevõimaluste paljususes saab oluliselt mõjutada mitte üksnes füüsilist töökeskkonda, vaid ka töökollektiivi emotsionaalset mikrokliimat. Töötajatele eneseteostuse võimaldamine, seda takistavate tegurite, sh. konfliktide, vägivalda, ahistamise kõrvaldamine tagab selle, et töötajad toetavad organisatsiooni eesmärke. Kuulekusele ja võimule üles ehitatud organisatsioonisisese suhted võivad viia aga selleni, et organisatsiooni eesmärke toetatakse tunduvalt vähem.

Kahtlemata tuleb vägivalda kujundavaid protsesse ja seda soodustavaid tegureid tõkestada ka ühiskonnas tervikuna.

See on võimalik siis, kui võtame omaks seisukoha, et nii töökohal kui ühiskonnas on inimene siiski kõige suurem ressurss.

KROONILISE HAIGUSEGA VÕI PUUDEGA ISIKU ELUKVALITEET EESTIS AASTAL 2001

Helve Luik

EPI Koja eestseisja

Eestis on senini läbi viidud väga vähe uurimusi puuetega inimeste olukorra selgitamiseks. Märkimisväärsem oli 1996.-1997.a sotsiaalministeeriumi algatusel ja Eesti Puuetega Inimeste Koja toetusel läbi viidud uuring **'Puudega inimese pere Eestis 1996.a'**, mille eesmärgiks oli uurida puudega inimeste perede dukorda ja toimetulekut.

Meie projekti ülesandeks oli uurida:

- Kas puudega inimene on ühiskonnale koorem või ressurss?
- Milline on nooremas ja keskeas kroonilise haige ja puudega inimese hetkeolukord, kui paljud neist oma eluga ise toime tulevad ning kui palju vajab kõrvalabi ja toetust.
- Millisesse kroonilise haiguse või puude rühma kuuluva inimese elukvaliteet on kõige madalam ja vajab radikaalseid muudatusi.

Uurimus

Tervishoiu- ja hoolekande, Puuetega Inimeste Koja ning puuetega inimeste organisatsioonide arengukavade väljatöötamiseks, teenuste ja sotsiaaltoetuste planeerimiseks ning muude abiprogrammide kavandamiseks on vaja teada puudega inimeste olukorda, tervislikku seisundit, toimetulekut raskendavaid tegureid (eriti nooremas ja keskeas) ning sellest tulenevalt hinnata inimese elukvaliteeti ja enesega toimetuleku võimalusi.

Uuringu põhieesmärgiks oli seega kindlaks teha kõige aktiivsemas eluperioodis krooniliselt haigete või puuetega inimeste olukord, analüüsida kroonikute ja puudega inimeste elukvaliteeti mõjutavaid tegureid ning esitada arvulised andmed haiguse või puude gruppide kaupa, selgitada välja rehabilitatsiooni vajadus ning koguda informatsiooni töö- ja tegevusvõimet toetavate teenuste süsteemi täiustamiseks.

Riikliku statistika järgi seisuga 20.02.2001 tuvastati puue 45 433 inimesel, neist oli mehi 22 691 ja naise 22742. Sügav puue esines 7356, raske puue 23488 ja keskmine puue 14589 inimesel. Vanuses 16 kuni 45 eluaastat oli puudega 10 108 inimest (mehi 5474, naise 4634).

Uuringu eesmärk oli küsitleda nendest ca 10%, mis on küllaldane pädevate üldistuste tegemiseks.

Küsitletute vanuseline jaotus oli järgmine:

Vanus	Küsitletute arv	protsent
16-25	299	30,7
26-45	675	69,3
Kokku	974	100

Vastanutest oli naise 545 (56%) ja mehi 428 (44%), üks vastaja jättis soo märkimata.

Puude liiki aluseks võttes jaotusid vastanud järgmiselt:

Puude liik	Vastanute arv	Protsent
liikumispuue	176	18,1
reuma	68	7,0
vaimupuue	88	9,0
südamehaigused	86	8,8
kurdid	64	6,6
nägemispuue	91	9,3
allergia, astma	71	7,3
diabeet	86	8,8
vaegkuulmine	73	7,5
<i>sclerosis multiplex</i>	50	5,1
muu	121	12,4
Kokku	974	100

Küsitluse korraldasid ja küsitluse juhendi koos ankeediga töötasid välja Eesti Puuetega Inimeste Koja juhatuse liikmed. Anketeerimise viisid läbi puudega inimesi ühendavad vabariiklikud liidud ja maakondlikud puuetega inimeste kojad (16 koda). Anketeerijatena kasutati vabariiklike liitude ja kõigi maakondlike puuetega inimeste kodade juhte ja aktiviste (kokku 31 anketeerijat). Anketeeriti juhuvaliku alusel. Igal anketeerija pidi küsitlema oma piirkonna vastava puudega inimesi. Valimisse võeti inimesi vabariigi kõigest maakondadest.

Küsitlustulemuste analüüsi viisid läbi alates andmete sisestamisest ja lõpetades nende õigsuse kontrolliga Eurouuringute Instituudi töötajad.

Küsitletute arv oli küllalt suur, ankeet mahukas ning materjal, mis andmete läbitöötamise tulemusena valmis, on huvitav ja annab hea ülevaate nooremas ja keskeas puudega või kroonilise haigusega inimeste elust Eestis aastal 2001.

Et huvitava projekti materjalid kasutult seisma ei jääks, kuulutab projekti nõukogu välja **konkursi** puuetega inimeste probleeme puudutavate paremate kursuse-, diplom- bakalaureuse- ja magistritöödele. Nõutav on, et üliõpilased kasutaksid oma töös projekti andmestikku. Asjast huvitatud üliõpilastel soovitatakse pöörduda projekti nõukogu poole, kes meeleldi annab selgitusi ja soovitusi teema valikul. Töö tuleb esitada EPI Kojale hiljemalt 1.oktoobriks 2002. Konkursi kokkuvõtte esitatakse 2002.a. rahvusvahelisel puuetega inimeste päeval. Ülevaated parematest töödest avaldatakse ja parematele autoritele on ette nähtud väike auhinnafond. EPI Koda ootab aktiivseid osalejaid ka ajakirja *Sotsiaaltöö* lugejate hulgast!

Kuna meie poolt korraldatud uuringus olid anketeerijateks puuetega inimeste kohalike kodade ja organisatsioonide juhid või aktivistid, andis anketeerijate värbamine ning küsitluse läbiviimine ka neile ülevaate sellest, milline on maakonna või organisatsiooni tegevuspiirkonda kuuluvate puudega inimeste olukord, probleemid, ootused ja lootused.

Kõigi anketeerijate ühine seisukoht oli, et vahetu suhtlemine puuetega inimestega tõi veelgi selgemalt välja nende **vajadused** – vajaduse suhelda, omada sõpru, saada abi – tihti just psühholoogilist - vajaduse saada tunnustust, teha tööd, vajaduse turvalisuse järele.

Kokkuvõtteks võin öelda, et **puudega inimesed on ühiskonna ressurs juhul, kui ühiskond suudab igale puudega inimesele tagada kõik puudega inimese ühiskonda integreerimiseks vajalikud tegevused - meditsiinilised, hariduslikud, tööalased ja sotsiaalsed ning psühholoogilised meetmed**. Soov kasulik olla on puudega inimestel olemas, keegi ei soovi olla koormaks perele või ühiskonnale.

Mõningad uuringu tulemused:

- **Kuulumine organisatsioonidesse**

Puuetega inimeste organisatsioonidesse kuulus 59,7% vastanutest. On aru saadud, et organisatsioonide kaudu liigub info, korraldatakse koolitusi ja mitmesuguseid ühisüritusi. Puuetega inimeste poliitiline aktiivsus ja julgus tõstatada oma probleeme jätab aga soovida: 71,2% vastanutest märkis, et pole kunagi sõna võtnud puuetega inimesi puudutavate probleemide arutamist.

- **Nõustamine**

Kohanemiskursusi soovis 59,4% küsitletuid, kohanemiskursuse oli läbi teinud 24,0%. Mitmesuguseid sotsiaalteenuseid igapäevaeluga toimetuleku parandamiseks vajab 37,7% (neist vaimupuudega 50,8, diabeetikutest 50,9%), kuid vastavatel kursustel on osalenud ainult 15,8%. Vajadust nõustamise järele märkis 57,3% vastanutest, eriti allergia/ astma- (80,0%), reuma- (77,1) ja südamehaiged (70,8%) ning vaegkuuljad (69,1%). Pimedate probleemiks on kirjavahetuse korraldamine (32,8%) ja liikumispuudega inimestel sidepidamine (27,7%)

- **Rehabilitatsioon**

Kohanemis- ja toimetulekukursusi vajavad peaaegu kõik puuetega isikud. Ankeetküsitluse andmetele tuginedes vajab taastusravi keskmiselt 56,5 % küsitletutest: liikumispuudega inimesed - 83,0%, *sclerosis multiplexi* haiged - 65,9%. 80,5% küsitletutest arvas, et kohanemiskursuste kasutegur on väga suur.

- **Abivahenditega varustamine**

Abivahendeid ja proteese vajab 45,7% vastanutest (921-st). Eriti vajavad neid vaegkuuljad (83,3%), nägemispuudega inimesed (79,5%), diabeetikud (79,3%) ja liikumispuudega inimesed (70,4%)

- **Haridus**

Vastanutest oli algharidusega 22,9%, lõpetamata keskharidusega 11,2, keskharidusega 24,7%, keskeriharidusega 24,2%, kõrgharidusega 7,7%. Ei õpi 59,4%, kuid 41,5% vastanutest tunneb vajadust ümberõppe ja täienduskoolituse järele. Hariduse omandamisega on suuri probleeme kurtidel (64 vastanust ei olnud ühelgi kõrgharidust) ja liikumispuuetega inimestel (puudub ligipääs haridusasutustele).

- **Töö ja töökoht**

Küsitletutest töötas 35,3%, kellest 73,8% tuleb oma tööga hästi toime. Kuigi 40% vastanutest oli hariduse omandanud enne invaliidistumist töötas vaid 79 inimest samal kohal, kus töötati enne invaliidistumist. 98,9% vastanutest ütles, et töökaaslased hindavad teda. Üldse ei soovi töötada vaid 10,5% küsitletutest. Paljudele meeldiks töötada osalise tööajaga või kodus.

Projekti tulemused on kättesaadavad raamatus "Krooniliste haiguste ja puuetega inimeste elukvaliteet Eestis" ja Eesti Puuetega Inimeste Koja koduleheküljel <http://apollos.ttu.ee/epik/>, menüüs "Puuetega inimeste sotsiaalne kaitse"

NAISED JA ALKOHOL. ALKOHOLI TARBIMINE

Merle Tomberg

Sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakonna peaspetsialist, TPÜ sotsiaaltöö magistrant

Meil kõigil on oma suhe alkoholiga: kogemused seoses alkoholi tarvitamisega ning arvamus sellest, kui palju teised juua tohivad. Alkoholi tarbimine oli osa Eesti kultuuripildist aastasadu tagasi ring on seda ka tänapäeval. Nagu muutub kultuur ajas, muutuvad ka alkoholi tarbimise tavad, seal hulgas soolised erinevused. Üheks murettekitavaks probleemiks nii Põhjamaades kui ka paljudes Euroopa riikides on viimastel aastakümnetel tütarlaste ja naiste alkoholitarbimise tõus. (Kuoppasalmi & Heinälä & Lönnqvist 1999, 402-404; Sigvardsson; ref. Gombert 1996; Ahlström 2000, 88; Tuomola 2000, 98). Ka Eesti statistika ja uuringud kajastavad ohtlikke tendentse naiste alkoholitarbimises. Noored naised on järjest enam ka alkoholireklaami sihtgrupiks.

Naiste alkoholitarbimise tõusu üheks levinumaks selgituseks on soorollide ühtlustumine postmodernistlikus ühiskonnas. Naised võtavad üle meeste rohke alkoholitarbimise tava ning ka selle negatiivsed tagajärjed. Mehed joovad rohkem kui naised – nii arvuliselt kui ka koguliselt, nad põevad sagedamini alkoholismi ja sellest tulenevaid haigusi, sooritavad joores rohkem kuritegusid ja surevad sagedamini alkoholimürgistusse (*Eesti tervishoiustatistika ... 2000*, 111; Hansson 2001). Vaatamata sellele, et naised joovad vähem, kaasnevad naiste purjusoleku ja alkoholismiga mitmed spetsiifilised probleemid.

Neis Eesti leibkondades, kus suurema sissetulekuga on naine, ostetakse vähem alkoholi kui leibkondades, kus suurema sissetulekuga on mees. Naiste ülalpidamisel olevate leibkondade kulutused alkoholile näitavad aga meestega võrreldes kasvutendentsi (*Leibkonna ... 1998, 1999, 2000*). Vähemalt kord nädalas tarvitab viina või teisi kangeid alkohoolseid jooke 30,7 % meestest ja 9,2 % naistest. Aastal 2000. tarvitas vähemalt kord nädalas veini 12,8 % meestest ja 12,6 % naistest (1990.a. naistest 3 %) (Kasmel et al. 2000, 5). Euroopa Liidu riikides ei tarvita alkoholi keskmiselt iga kümnes mees ja iga viies naine, Eestis on vastavad protsendid 1993.a. *mehed 8%, naised 26%*; 1998.a. *mehed 8%, naised 15%* (Allaste 2000, 34).

Naiste joomise iseärasused

Naisalkohoolikute arvu kindlakstegemist takistab naiste joomise varjatus. Erinevatel andmetel kõigub naisalkohoolikute arv meestega võrreldes 1:10 kuni 1:1. Kõige levinuma arvamus järgi on suhe 1: 6-7. Naised joovad sageli üksi või kodus koos elukaaslasega ning püüavad seda varjata. Mehed joovad enam avalikes kohtades ning teiste meeste seltskonnas (Badiet 1976, 60; Mäkelä 2000, 159; Wilsnack 1996). Need naised, kes joovad avalikult, satuvad sagedamini ka politsei vaatevälja. Kokkupuuted politseiga võivad tekkida ka näiteks koduste probleemide või joores autojuhtimise tõttu (Fraser 1976, 54; Lindbeck 1972, Lisansky 1975; ref. Badiet 1976, 62).

Naised on oma joomise varjamisel väga osavad. Nad suudavad joomist isegi abikaasa eest pikemat aega varjata. Nad "magavad" palju, on erinevatel põhjustel "haiged", oskavad hoida perekonna kulusid tavalisel tasemel jne. Meesalkohooliku abikaasas nähakse ennekõike toetajat, kuid naisalkohooliku abikaasas kaotajat, kes väärrib kaastunnet (Lindbeck 1972; ref. Badiet 1976, 58).

Kuigi naiste mõõdukat joomist tänapäeva ühiskonnas aktsepteeritakse ning sallivus ses suhtes järjest kasvab, suhtutakse purjus naisesse ikkagi halvustavalt. Ühiskondlikus arvamuses on välja kujunenud piir, millest alates on joomine kas "vajalik" või häbiväärne. Meeste joomist ja purjusolekut aktsepteeritakse rohkem, sellist käitumist vaadeldakse isegi meheliku käitumisviisina. Kuna raiast peetakse sotsiaalsete väärtuste hoidjaks perekonnas, peetakse naiste joomist ka eriliseks ohuks. "Keegi ei taha uskuda, et hälli kiigutavad käed võivad väriseda", nendib Curlee (Lisansky 1958, Curlee 1970; ref. Badiet 1976, 62). Arvamus, mille järgi isegi pisut alkoholi tarvitav naine on küsitava moraaliga, on sügavate ajalooliste juurtega (Youcha 1986, 18).

Naise ja mehe organism ei reageeri alkoholile ühtmoodi: naised jäävad samast kogusest alkoholist kiiremini purju ning nende organism on vastuvõtlikum mitmesugustele alkoholikahjustustele (Harju-Kivinen et al. 1999, 9; Abbott 1995, 12). Seetõttu ei saa omavahel võrrelda näiteks naiste ja meeste joodud alkoholi hulka. Naised hakkavad alkoholi liigtarbima hiljem kui mehed, kuid nad kaotavad kiiremini kontrolli oma joomise üle. Agressiivne käitumine ja tsükliline joomine tekib naistel hiljem. Seevastu süütunne ja rigiidsed (väljakujunenud) joomismudelid hakkavad naistel arenema varem kui meestel. Vaatamata hilisele algusele viivad naiste alkoholiprobleemid neid ravile keskmiselt samas vanuses kui mehi ja on raskusastmelt väga tõsised (Mäkelä 2000, 159, Gomberg 1996; ref R.W. Wilsnack ja S.C. Wilsnack). Rohkest alkoholi tarbimisest tingitud haigused kujunevad naistel välja ligikaudu 5-10 aastaga, meestel 8-15 aastaga (Sutinen et al. 1999, 173).

Paljud uurijad on jõudnud järeldusele, et enam kui meestel, on naiste alkoholismi arengu üheks eeltingimuseks kriisilukorrad, mispuhul alkoholi tarvitatakse kriisi leevendamiseks. Mitmete uuringute järgi on naiste alkoholiprobleemide taga sageli madal enesehinnang, vanemate alkoholiprobleemid, depressioon, söömishäired või vajadus psühhiaatrilise abi järele. Lapsena kogetud seksuaalne ahistamine või hoolimatus on alkoholiprobleemidega naiste seas sagedasem kui meestel (Mäkelä 2000, 159). Loetellu lisandub ka stereotüüpsete soorollidega seonduv ning sageli eriline orienteeritus suhetele (Land 1995, 19). Naiste joomist mõjutavad oluliselt elukaarega seotud sündmused: pere loomine, rasedus, imetamine, laste kasvatamine ja koolitamine, aktiivse soorolliga kaotusega seonduv jne. (Sutinen et al. 1999, 175). Curlee (1969) kirjeldab keskea identiteedikriisi ning "tühjuse sündroomi" ja väidab, et suur osa naisi hakkab jooma pärast laste kodust lahkumist või abikaasast lahkuminekut (ref. Badiet 1976, 65). Ligikaudu neljandikus Eesti peredes on mehel ja naisel tavaks juua enamasti koos (1985.a uuringu andmed) (Rannik 1988, 17), millest tulenevalt mõjutab mehe joomine oluliselt tema abikaasa joomist.

Probleemid

Ameerika uurija Ann A. Abbott (1995, 261) nimetab naiste alkoholismi probleemidena järgmisi asjaolusid:

- psühholoogiline jõuetus (jõuetu inimese roll mistahes suhetes);
- depressioon ja alkohol kui antidepressant;
- orienteeritus suhetele, suhete ületähtsustamine;
- kuriteo ohvriks sattumine;
- kõrvale kaldumine soorolli stereotüübist, s.o tavalisest naisest;
- füsioloogilised riskid (alkoholismi kujunemise iseärasused naistel);
- FAS (lootekahjustused);
- ravi- ja rehabilitatsiooni iseärasused (naiste teraapiagrupid, lastekaitse, spetsiaalsed sotsiaalteenused jm.)

Alkoholiprobleemiga ema jätab paratamatult oma lapsed aeg-ajalt hooletusse. Väiksemad lapsed jäävad joomise ajaks tähelepanuta ja vanemad lapsed on sunnitud üle võtma pereema rolli. Lapsed ei saa oma probleemidega ema poole pöörduda, sest emal on endal suurem probleem (Youcha 1986, 59). Halvimal juhul lisandub hooletusele vägivald. Alkoholi liigtarvitavate meeste puhul tõstavad lastekaitseküsimused harvem. Pereisa alkoholism toob kaasa küll psüühilise trauma pereliikmetele ja loomulikult kahanevad ka pere majanduslikud võimalused, kuid sageli suudetakse isa/mehe joomisega n.ö kohaneda. Perekonnad, kus joob naine, lagunevad kiiremini ja sagedamini (Mäkelä 2000, 159). Kanada sõltuvushaiguste uurija Judy Fraser on väitnud iga kümnennda mehe jäävat oma alkohoolikust naise juurde, kuid vaid iga kümnes naine jätab maha oma alkohoolikust mehe (Sclare 1970; ref. Youcha 1986, 52). Seega ei avalda abielu naistest alkohoolikutele samavõrd kaitsvat toimet kui meestele, vaid otse vastupidi. Abielulahutus vähendab mõningal määral naiste joomist, kui tegemist on mehega, kes ei paku tuge karskuspüüetele (Mäkelä 2000, 159).

Alkoholi tarvitamine raseduse ajal võib tekitada lootel käitumise, kesknärvisüsteemi ja kasvu häireid, samuti häireid näopiirkonna arengus. Kahjustuse hilisemad väljendusviisid varieeruvad kergetest õppimisraskustest vaimupuudeni. FAS (fetaalalkoholsündroom) kujuneb välja umbes 30 % loodetest, keda on kahjustanud alkoholi rohke tarvitamine ema raseduse ajal. Diagnoosi kergem vorm on FAE (fetaalalkoholefektid). FAS diagnoos tähendab, et naine on tarvitanud raseduse ajal alkoholi tugevasti üle riskipiiri ning lapse tervis on oluliselt kahjustatud (Harju-Kivinen et al. 1999, 9-14).

Paljudel alkoholiprobleemiga naistel on kogemusi vägivaldse isa või mehega. Tihti on naiseks kujunemine olnud häiritud juba lapsepõlvkodus ning iseseisvumisprotsess on jäänud poolikuks. Sõltuvusprobleemiga naisele on sageli tähtsam, mida tema vanemad, mees või teised inimesed temast arvavad, kui see, mida ta ise tahab. Mõnuainete tarbimine on olnud paljudel juhtudel ainus viis väljendada trotsi, viha ja iseseisvust ning olla mittevastutav (Tuomola 2000, 98). Uuringud näitavad, et naisalkohoolikutel on meestest sagedamini psüühikahäireid ja alkoholismi naissugulaste liinis, mis annab alust teooriale alkoholismi pärilikkusest (Sclare et al.; ref. Badiet 1976, 60).

Alkohooliku pereliikmete nn kaassõltuvusel on mitmeid psühholoogilisi põhjusi ja üldjuhul negatiivseid tagajärgi. Näiteks on põhjust arvata, et alkohooliku perekonnas kasvanud naine abiellub (alateadlikult) alkohoolikuga, kuna on seesuguste inimestega harjunud. Uuringute tulemused näitavad, et 20-50 % alkohoolikute tütardest saavad alkohoolikud või nad abielluvad alkohoolikuga (Youcha 1986, 59).

Kasutatud kirjandus:

- Abbott, A. (1995). Substance Abuse and the Feminist Perspective. Nan Van Den Bergh. *Feminist praktice in the 21st century*. United States of America. NASW Press.
- Allaste, A. (2000). Alkoholi ja narkootikumide tarvitamine Eestis ja teistes Euroopa riikides. *Eesti Inimarengu Aruanne*, 32-34. Tallinn.
- Ahlström, S. (2000). Sotsiaalkultuuriline tagapõhi ja alkoholitarbimise harjumused. M. Salaspuro, K.Kiianmaa, K.Seppä. *Narkoloogia* 20-26. Tallinn. AS Medicina.
- Badiet, P. (1976). Women and Legal Drugs: A Rewiew. Anne MacLennan. *Women: Their Use of Alcohol and Other Legal Drugs*, 57-68. A provincial consultation - 1975. Toronto. Addiction research foundation of Ontario.
- Gomberg, E. (1996). In Women and alcohol: issues for prevention research. Alcohol and Women: Summaries. ARIV. *Women`s drinking practices and problems from a lifespan perspective*. (pp. 185-214.) National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism Research Monograph 32. National Institutes of Health Publication No. 96-3817. Bethesda MD. <http://www.tf.org/tf/alcohol/ariv/women5.html> (02.02.2001)
- Eesti tervishoiustatistika 1992-1999. (2000). Tallinn. Sotsiaalministeerium.
- Hansson, L. Sotsioloogiline pilk Eesti naisele. Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut. <http://www.tpu.ee/Teadus/Naisuuringud/Eestinaised.hhtm> (24.04.01)
- Harju-Kivinen, R. & Peltoniemi, T. & Saarto, A. & Savisaari, L. & Savolainen, S. & Seppälä, P. (1999). FAS-lapsi. Raskaudenaikaisen alkoholinkäytön riskit. L.Kokko, A.Mauriala. Lasinen lapsuus – projekti. A-klinikkasäätiö. Painotalo Auranen.
- Leibkonna sissetulek ja kulutused 1999. (2000). Aastakogumik, 44. Tallinn. Statistikaamet.
- Leibkonna sissetulek ja kulutused 1998. (1999). Aastakogumik, 48. Tallinn. Statistikaamet..
- Leibkonna sissetulek ja kulutused 1997. (1998). Aastakogumik, 47. Tallinn. Statistikaamet.
- Kasmel, A. & Lipand, A. & Kasmel, K. & Markina, A. (2000). Eesti täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuring. Tallinn. Eesti Tervisekasvatuse Keskus. OÜ Dada AD.
- Mäkelä, R. (2000). Alkoholisõltuvuse kulgu mõjutavad tegurid. M.Salaspuro, K.Kiianmaa, K.Seppä. *Narkoloogia*, 156-162. Tallinn. AS Medicina.
- Tuomola, P. (2000). Rühmateraapia. M.Salaspuro, K.Kiianmaa, K.Seppä. *Narkoloogia*, 195-200. Tallinn. AS Medicina.
- Wilsnack, R. & Wilsnack, S. (1996). Women`s Drinking Patterns: A Brief Review of the Literature. Women and Alcohol: Issues for Prevention Research; and Gender and Alcohol: Individual and social perspectives. National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism Research Monograph No. 32. <http://www.tf.org/tf/alcohol/ariv/reviews/fpatt5.html>. (02.02.2001).
- Youcha, G. (1986). Women and Alcohol. A Dangerous Pleasure. New York.

ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE HILISEMAST KRIMINAALSEST KARJÄÄRIST AASTATEL 1985-1999 LÄBI VIIDUD LONGITUUDUURINGU¹ ANDMETEL

Jüri Saar

TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, kuritegevuse sotsioloogia osakonna juhataja

Mida tähendab "kriminaalne karjäär"? Seletav sõnaraamat annab terminile "karjäär" kaks tähendust: **esiteks**, sündmuste jada või progress inimese elus ja **teiseks** eluviis, elutöö, elukutse². Käesolevas uurimuses kasutatakse terminit "karjäär" esimeses tähenduses ega keskenduta professionaalsete kurjategijate spetsiifilisele eluviisile, mil isiku kogu elu on allutatud illegaalsele tegevusele. Kriminaalse karjääri puhul võib täpse piiri tõmbamine kahe erineva tähenduse vahele olla mõnikord küllaltki keeruline. Kriminaalne karjäär on defineeritud kui kurjategija poolt toime pandud õigusrikkumiste ja kuritegude aegrida³ või kui kurjategija poolt toime pandud kuritegude aegrea iseloomustus⁴. Seega on kriminaalne karjäär indiviidi liikumine läbi kriminaalse praktika ja kogemuse.

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli avada selliste isikute, kes on alaealisena toime pannud õiguserikkumisi, edasise kriminaalse karjääri üldised seaduspärasused. Kuna Eesti ühiskonnas toimus 1980ndate lõpul ja 1990ndate alguses suur murrang, vaadeldakse muu hulgas ka ühiskondlike muutuste mõju nende isikute elukäigule. Tegemist on esimese uuringuga Eestis, kus grupi indiviidide kriminaalset aktiivsust on jälgitud pikema perioodi kestel.

Longituuduuringuga alustati 1984. aasta sügisel, mil viidi läbi kõigi sel ajal Eesti erikasvatusasutustes viibivate meessoost alaealiste õiguserikkujate põhjalik uuring⁵. Alaealiste erikasvatusasutustesse suunamise kriteeriumid olid koostatud nii, et erikasvatusasutustesse sattusid praktiliselt kõik noored, kes alaealisena panid toime kuriteo või rikkusid süstemaatiliselt õiguskorda. Seega hõlmati käesoleva uuringuga valdav enamuse Eesti tollaegseid õiguskorra vastu eksinud alaealisi ehk alaealiste õiguserikkujate kohort.

¹ Longituudstrateegia puhul on tegemist uurimusega, kus ühtedelt ja samadelt indiviididelt kogutakse elukäigu jooksul mitu järjestikust andmekogumit, saamaks andmeid elukäigu analüüsimiseks sotsiaalse keskkonna kontekstis. Kõige sagedamini võetakse longituuduuringu objektiks kohort, s.o indiviidide kogum, keda ühendab mingi nende elukäigus olulise sündmuse toimumise üheaegsus (näit. sünnikohort). Vt. Kenkmann, Paul ja Saarniit, Jüri (koost.) 1998. Longituuduuringud: kogemusi ja tulemusi. Tartu Ülikooli sotsioloogiaosakond, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut. Tartu.

² *Funk & Wagnalls* (1983). Standard Dictionary. New York: Nal Penguin Inc., p. 111.

³ *Nagin, Daniel S. & Land, Kenneth C.* (1993). Age, criminal careers, and population heterogeneity: specification and estimation of a nonparametric, mixed poisson model. *Criminology*, Vol. 31, No 3, 327- 362. (p. 329).

⁴ *Blumstein, Alfred, Jacqueline Cohen, Jeffrey A. Roth, & Christy A. Visher* (eds.) (1986). *Criminal Careers and "Career Criminals"*, Vol. I, Washington, D.C.: National Academy Press, p. 12.

⁵ Siinkohal on vajalik peatuda põgusalt tollaegsel alaealiste erikasvatusasutuste süsteemil. Eesti NSV-s oli kokku viis alaealiste erikasvatusasutust: Tapa Erikool, Puiatu Erikool, Erikutsekool nr.1(Kaagveres, tüdrukutele), Erikutsekool nr.2 (Paikusel) ja Alaealiste Kasvatusliku Töö Koloonia (Viljandis). Erikoolid allusid haridusministeeriumile ja olid ette nähtud kuni 14-aastastele üldhariduskoolide õpilastele. Nendesse koolidesse suunati alaealiste asjade komisjoni otsusega meessoost alaealisi (Tapale venelasi, Puiatusse eestlasi), kelle käitumist ei olnud võimalik tavalises koolis korrigeerida. Erikooliõpilaste ülemine vanusepiir oli 16 aastat, erikutsekooli kasvandikel 18 aastat.

Põhiline **meetod**, mille abil koguti objektiivseid andmeid iga kasvandiku kohta, di isikliku toimiku analüüs. Teine oluline meetod andmete kogumiseks oli kõigi respondentide **anketeerimine** spetsiaalse ankeedi abil. Uurimisel kasutatud ankeet sisaldas järgmisi blokke: isikuandmed (vanus, elukoht jne.); andmed perekonna kohta (vanemate vanus, haridus, elukutse, töökoht, suhted perekonnas jne.); andmed kooli ja õppimise kohta (lõpetatud klassid, klassikursuse kordamine, kooli vahetus jne.); andmed vaba aja veetmisest (kuidas ja kellega veetis vaba aega); andmed kahjulikest harjumustest (suitsetamine, alkoholi tarvitamine). Osa andmeid koguti paralleelselt nii toimikutest kui ankeetidest, et hinnata vastuste objektiivsust. Eluplaanide ja väärtushoiakute blokki olid lülitatud küsimused, mis pidid välja selgitama alaealiste õiguserikkujate püüdlused õppimise ja töö, perekonna loomise, elukoha valiku jm asjus.

Esimese etapi peamine eesmärk oli teha kindlaks erikasvatusasutuste alaealiste kontingendi põhilised sotsiaalsed ja isiksuslikud karakteristikud, mis iseloomustasid neid võrreldes seaduskuulekate alaealistega. Uuringusse lülitati kõik alaealsed, kes vastasid kehtestatud kriteeriumidele ja olid realselt kättesaadavad. Kokku uuriti 210 alaealiste koloonia kasvandikku ja 107 erikutsekooli õpilast. Võrdlusgruppi kuulus 1587 üldhariduslike keskkoolide ja kutsekeskkoolide õpilast, kelle anketeerimine viidi läbi TA Ajaloo Instituudi ja Tartu Ülikooli teadlaste poolt 1983. aastal. Kogutud empiiriline materjal oli representatiivne nii alaealiste õiguserikkujate kui seaduskuulekate alaealiste osas.

Teine etapp viidi läbi 1990. aasta aprillis, kui esitati järelepärimine ENSV Siseministeeriumi Informatsiooni- ja Arvutuskeskuse valimi 317 isiku poolt ajavahemikus 1984. kuni 1990. toime pandud kuritegude ja nende eest saadud karistuste kohta. Kuritegude ja karistatuse fikseerimine sellel ja järgnevatel etappidel toimus süüdimõistvate kohtuotsuste alusel. Ühe kohtu poolt määratud karistuse kohta tuli keskmiselt rohkem kui üks kuritegu (kuriteoepisoodi).

ENSV Siseministeeriumi passilauast koguti andmed uuritavate töö- ja elukoha kohta. Saadud andmed lisati varasemale andmestikule.

Kokku tehti kindlaks 314 isiku tegevus vaadeldaval perioodil. 3 valimisse kuulunud isiku elu- ja töökoha kohta puudusid uuemad andmed, kuni 1990. aastani oli 3 uuritavatest surnud.

Kolmas etapp viidi läbi 1995. aasta aprillis - mais, kui esitati järelepärimine Riigi Kodakondsus- ja Migratsiooniameti aadressibüroosse, et saada andmeid valimi 314 isiku elu- ja töökohast. Andmeid kuritegude toimepanemise ja karistatuse kohta ajavahemikul 1990 - 1995 koguti Politseiameti teabe- ja analüüsibüroo kriminaalkartoteegist. Saadud andmed lisati varasemale andmestikule.

Vastused saadi kokku 311 isiku kohta: jätkuvalt puudusid andmed 3 isiku kohta, kes kadusid vaateväljalt juba esimese järelepärimise ajaks. Neile lisandus veel 3 isikut. 10 isikut oli vaadeldaval perioodil surnud ja 10 oli Eestist lahkunud.

Neljandal etapil esitati järelepärimine kokku 291 isiku tegevuse kohta aastatel 1995 – 1999, (välja olid arvatud selleks ajaks surnud ja Eestist lahkunud inimesed, samuti need, kelle kohta puudusid andmed kahe esimese järelepärimise ajal (6). Vastused saadi kõigi isikute kohta (vaadeldaval perioodil oli surnud 5 ja Eestist lahkunud 4 isikut, 1 oli teadmata kadunud).

Valim (kokku 317 isikut) jaotati esmalt selle järgi, kas inimest on üldse kriminaalkorras karistatud kuni 32. eluaastani ning mitu korda on seda juhtunud. Tulemus oli järgmine:

1. Delinkventne karjäär⁶, kriminaalkorras mittekaristatuid- 27 isikut (8,5%)
2. Karistatud kriminaalkorras ühel korral, **lühike kriminaalne karjäär**- 65 isikut (20,5%). Neist 49 isikut oli karistatud ainult alaealisena (37 isikut oli olnud ainult Viljandi koloonias ja 12 isikut erikutsekoolis ja Viljandi koloonias (lühiajalisele kriminaalsele karjäärile alaealisena eelnes delinkventne karjäär). 16 isikut olid alaealisena suunatud erikutsekooli (delinkventne karjäär), kuid oma ainukese kuriteo panid nad toime hiljem, täisealisena.
3. Isikud, keda oli karistatud kriminaalkorras kaks või kolm korda ehk **mittekroonilised retsidivistid**- 148 isikut (46,7%). Neist oli kaks korda karistatud isikuid viide 88 (27,8%) ja kolm korda karistatuid 60 (18,9%).
4. Isikud, kes olid kandnud kriminaalkaristust neli ja enam korda ehk **kroonilised retsidivistid**- 77 isikut (24,3%). Neist oli neli korda karistatud 30 isikut (9,5%), viis korda 27 (8,5%), kuus korda 11 (3,5%), seitse korda 6 (1,9%), 9 korda 2 isikut (0,6%) ja 10 korda karistatud 1 isik (0,3%).

Tapmisi toime pannud isikute kriminaalne karjäär

Kogu valimist oli tapmisi (EV KrK§100, §101) toime pannud 19 isikut neist 9 tapmisjuhtumist oli kvalifitseeritud tahtliku tapmisena raskendavatel asjaoludel. Üllaskeid surmaga lõppenud kehavigastusi (EV KrK§107 lg.2 p.1) tekitas 3 isikut. Arvestades nende kuritegude sarnast motivatsiooni ja resultaati, ühendasime need isikud ühte gruppi, mis moodustas kõigist valimisse kuulunud isikutest 6,9%. See suhtarv sarnaneb väga rahvusvahelise keskmisega raskete isikuvastaste kuritegude toimepanijate osas, mis puudutab kriminaalselt aktiivseid isikuid.

Selle grupi moodustanud isikud olid valdavalt kroonilised retsidivistid: üks oli vaadeldaval perioodil toime pannud kaks tapmist ja nende eest eraldi kohtu all olnud; 22 isikust 18 viibis 1999. aasta lõpu seisuga kinnipidamiskohas, kandes vabaduskaotuslikku karistust. Üks isik on tagaotsitav alates 1992. aastast ja üks on pärast karistuse kandmist paigutatud psühhiaatriaiglasse. Ükski tapmisi toime pannud isikutest ei ole vaadeldaval perioodil surnud. Ainult ühel juhul pandi kuritegu (tapmiskatse) toime alaealisena ja see on siiani selle isiku viimane kuritegu. Kõigil teistel juhtudel oli tegemist täisealiste poolt toime pandud ja lõpule viidud kuritegudega.

Nimetatud kuriteod sooritati peamiselt pikaajalise kriminaalse karjääri käigus. Tahtlik tapmine pandi kõige sagedamini toime 4nda kuriteona (8 juhtumit), 3nda kuriteona (5 juhtumit) ja 5nda kuriteona (4 juhtumit). Keskmise vanus tapmise toimepanemise ajal oli suhteliselt kõrge- 25,2 eluaastat, mis ületab oluliselt varavastaste kuritegude toimepanijate keskmise vanuse. Tapmisi koos teiste kuritegudega oli toime pandud 7 juhtumil. Neljal korral oli tegemist röövmõrvaga, 2 juhtumil esines tapmine koos huligaansusega, ühel korral kaasnes tapmine vägistamisega.

⁶ Delinkventne karjäär - mittekriminaalsed süüteod

Teadus

Kõige iseloomulikum tunnus selle grupi isikutel oli varasem viibimine alaealiste erikasvatusasutustes - 77,3%. Ainult 5 isikut ei olnud seal viibinud. 5 isikut oli enne esimese kuriteo toimepanekut suunatud kahte asutusse, s.o nii erikooli kui erikutsekooli. Erikooli suunamise ajal oli kõigi sinna suunatud isikute vanus 11 aastat. Kõik isikud (v.a üks, kes pani seda liiki kuriteo toime 23 aastasena) olid toime oma esimese kuriteo toime pannud alaealisena ja olnud alaealiste koloonias.

22 isikust 20-le oli 1999. aasta lõpuks määratud karistus, ühele oli esitatud süüdistus ning ta oli viibinud üle aasta eeluurimise all (süüdimõistev otsus on väga tõenäoline) ja üks isik on, nagu juba öeldud, teadmata kadunud. Kõige sagedamini määratud karistus tapmise eest oli 8 aastat vabadusekaotust (6 juhtumit). Keskmine tapmise eest määratud vabaduskaotusliku karistuse pikkus oli 9,1 aastat. Kuna tegemist on pika vabadusekaotusega, on tapmine praktiliselt kõigi selliste isikute viimane kuritegu (v.a. üks isik, keda on karistatud ka vanglatöötaja vastu toime pandud ründe eest).

Tapmisi toime pannud isikutest moodustasid eestlased 72,7% (16 isikut) ja mitte-eestlased 27,3% (6 isikut). Viimane elukoht oli 6 isikul suur linn, 5 isikul Tallinn ja ülejäänutel (9 isikut) maa või väikelinn (alev). Ühe isiku elukohta ei olnud võimalik kindlaks teha, sest ta oli üles kasvanud lastekodus, seejärel viibinud erikoolis ja erikutsekoolis. Erikutsekoolist läks ta otse edasi vanglasse, kust vabanes küll 1988. aastal, kuid kuhugi ennast sisse ei registreerinud. Alates 1990. aastast oli uuesti vanglas, kust vabanes 1999. aastal, pärast mida oli tema elukoht teadmata.

Röövimisi toime pannud isikute kriminaalne karjäär

Röövimisi (EV KrK§141) oli kogu valimist toime pannud 34 isikut ehk 10,7%. Nende arvele langes kokku 39 seesugust kuritegu (1 isiku arvel oli 3 ja kolmel isikul 2 röövimist). Neli röövimist oli toime pandud koos tapmisega. Röövimise puhul ei saa rääkida spetsialiseerumisest, sest röövimisi toime pannud isikute grupi arvele langes kokku 244 kuritegu, millest röövimised moodustasid vaid 16,0%. See tähendab, et iga röövimise kohta tuli üle viie mõnda teist liiki kuriteo. Ainult ühe isiku puhul võis märgata mõningast spetsialiseerumist, sest tema kriminaalne karjäär koosneb kolmest röövimisest, millele lisanduvad kaks salajast vargust (§139).

Selle grupi liikmete arvele langeb kokku 130 karistatust. Keskmine kuritegude arv ühe karistatuse kohta on 1,9. Kriminaalse karjääri esimene kuritegu oli 9 juhtumil röövimine ja kahel isikul on see jäänud seni ainukeseks karistatuseks (üks isik kannab 14-aastast vanglakaristust, teine pani röövimise toime alaealisena). Teise kuriteona pandi röövimine toime 10 korral ja kolmanda kuriteona samuti 10 korral. Karjääri neljas kuritegu oli röövimine 2 isikul ja viies ning kuues, mõlemad 4 isikul. Röövimiste keskmine toimepanemise vanus on 24,2 aastat, seega madalam kui tapmistel korral.

Röövlite grupist 17 isikut ehk 50% oli viibinud alaealiste erikasvatusasutustes.

Neist oli erikoolis viibinud 4 isikut, erikutsekoolis 10 ja nii erikoolis kui erikutsekoolis 3 isikut. 28 isikut pani oma esimese kuriteo toime alaealisena ja 6 täisealisena (st. nad olid suunatud erikutsekooli ja panid kuriteo toime pärast sealt vabanemist ja täisealiseks saamist). Röövimisi toime pannud isikud jagunesid rahvuse järgi võrdselt, 50% oli eestlasi ja 50% mitte-eestlasi. Ükski röövimisi toime pannud isikutest pole vaadeldaval perioodil surnud.

Seksuaalkuritegusid toime pannud isikute kriminaalne karjäär

Kogu valimist oli seksuaalkuritegusid (EV KrK§115, §115-1, §118, §116) toime pannud 32 isikut, kelle arvele langes kokku 40 sellest liigist kuritegu. Enamuse (24 ehk 60%) kõigist seksuaalkuritegudest moodustasid vägistamised, millele järgnes 13 juhtumiga sugukihu rahuldamine ebaloosulikul viisil, pederastia 2 juhtumiga ja 1 suguline ühendus teadvalt noorema kui 16 aastasega.

Üks seksuaalkuritegu oli 28 isikul, 4 isikut oli toime pannud 2 seksuaalkuritegu ja üks isik 4 sellest liigist kuritegu. Ühe seksuaalkuriteo, millega kriminaalne karjäär ka piirdus, oli toime pannud 3 isikut.

Seksuaalkuritegude toimepanemise keskmine vanus on 18,7 aastat, mis on oluliselt madalam kui näiteks tapmiste ja röövimiste korral. 9 seksuaalkuritegu pandi toime 20 aastase või vanemana, ülejäänud olid alla 20 aastased. Üks seksuaalkuriteo toime pannud isik on vaadeldaval perioodil surnud (enesetapp).

Kokku oli nimetatud isikute grupp toime pannud 147 eri liiki kuritegu, mis moodustab ühe isiku kohta 4,6 kuritegu. Seksuaalkuritegude osakaal kõigist kuritegudest on 27,2%, mis näitab suhteliselt tugevat spetsialiseerumist. Teistest rasketest isikuvastastest kuritegudest, mis kaasnesid seksuaalkuriteoga, olid neli röövimised ja kolm tapmised. Sellesse gruppi kuuluvad isikud olid toime pannud 12 huligaansust, ülejäänud kuriteod olid valdavalt varavastased.

Erikasvatusasutustes on viibinud 16 isikut ehk 50% kõigist seksuaalkuritegusid toime pannud isikutest. Neist 2 oli olnud ainult erikoolis, 12 ainult erikutsekoolis ja 2 mõlemas erikasvatusasutuses. Seksuaalkuritegusid toime pannud isikutest olid 16 eestlased ja 16 mitte-eestlased.

Kokkuvõte

Uuringu tulemusena saadi ülevaade alaealisena õiguserikkumisi toime pannud isikute kohordi elukäigust viimase 15 aasta jooksul. Kõige olulisem on järeldus, et enamasti ei ole nende elukäik olnud edukas. Vaid üksikutel on õnnestunud oma elu enam-vähem normaalsel viisil korraldada. Endistele alaealistele õiguserikkujatele on iseloomulik keskmisega võrreldes suurem suremus, tööalase karjääri (ei tööta, töötu) ja alalise elukoha puudumine. Kui hinnata neid võitjate-kaotajate skaalal, on kindlasti tegemist valdavalt kaotajatega.

Kriminaalse karjääri ja üldise elukäigu vahel on selge seos: mida rohkem on vaadeldaval perioodil toime pandud kuritegusid ja kantud karistusi, seda vähem on isiku sotsiaalne positsioon; mida raskemad on toime pandud kuriteod, seda vähem edukas on olnud sotsiaalne adaptatsioon. Seega määrab alaealisena erikasvatusasutusse paigutamine, haridustee katkemine, kindla eriala puudumine, varases eas omandatud kahjulikud harjumused ja kindlasti ka sotsiaalne stigmatiseerimine kogu kohordi juba ette ühiskonnas madalale positsioonile.

Teadus

Täna tuleb arvestada veel ühe olulise teguriga. Nõukogude-aegse kasvatusideoloogia järgi pidid alaealistest õiguserikkujatest, kes kuritegusid täisealisena toime ei pane, saama linna või maa töölisklassi esindajad. Tööliserialad olid näiteks erikotsekoolides õpetatavad lukksepa, treiali, maaler-krohvija eriala. Toimunud muutused on tunduvalt kahandanud vajadust nimetatud erialade järele, uued tingimused esitavad tööliste märksa suuremaid nõudmisi. Linnades pole enam suuri tehaseid ja ettevõtteid, maal ühismajandeid. Paljud on pidanud omandama uue eriala, täiendama oma teadmisi. Sellest aspektist vaadatuna ei ole endised alaealised õiguserikkujad tänastes tingimustes piisavalt konkurentsivõimelised.

Mitte-eestlastel lisanduvad uue riigikorra ja ühiskonnaga integreerumise probleemid. Olemasolev andmestik ei võimaldanud vaadelda valimi mitte-eestlaste kodakondsuse küsimusi, kuid kaudsetel andmetel moodustavad nende põhiosa kodakondsuseta isikud. Valimisse algset kuulunud 126 mitte-eestlasest on tänaseks Eestist lahkunud 18 ja surnud 13 respondenti, 8 kohta puuduvad andmed ja üks oli teadmata kadunud. 191 eestlasest on samal perioodil surnud 7, kahe kohta puudusid andmed ja üks oli teadmata kadunud.

Kuritegusid toime pannud isikud moodustasid valimist 91,5%. Kuritegusid mitte toime pannud grupp on eelkõige maalt pärit isikud, kes ka täna elavad maal. Nad on kas töötud, kodused või töötavad suhteliselt tagasihoidlikult tasustatavatel ja madala prestiižiga ametikohtadel. Kuritegude vältimisega on neil kaasnenud elust tagasitõmbumine, võib-olla ka terviseprobleemid (sellest grupist oli suhteliselt kõige rohkem isikuid surnud).

Kõige edukamalt kohanenud isikud kuuluvad gruppi, kes on pannud alaealisena toime ühe kuriteo, kuid kellel puudub sellele kuriteole eelnev delinkventne karjäär. Nimetatud grupi isikute töökohtade hulka kuuluvad niisugused uued elukutsed nagu talunik, aktsiaseltsi direktor, traditsioonilisematest autojuht.

Erikooli suunamine, mis ähhistab kriminaalse karjääri varast algust, on koht, mis prognoosib vaieldamatult kõige kindlamini pikaajalist ja raskete kuritegudega kriminaalset karjääri. Üldse oli valimist erikoolis viibinud 55 isikut ehk 17,3%. Ainult 1 isik nendest kuulus 15 aasta möödudes karistamata isikute gruppi. 10 isikut oli karistatud üks kord, ülejäänud 44 isikut 2 ja enam korda. Neist 7 isikut oli toime pannud röövimisi, 5 isikut tapmisi ja 5 isikut seksuaalkuritegusid.

NAISTE SOTSIAALNE SEISUND INDIAS

Neela Dabir

Ph. D. Tata Sotsiaalteaduste instituut, India

India on määratu suur segunenud kultuuridega maa, kus elab üle miljardi inimese. Riigi ajalugu on väga pikk ja sealsed traditsioonid iidset. Kõige mõjukam religioon on hinduism (80%), kuid levinud on ka muhameedlus, ristiusk, džainism, budism ja parsi usk. India rahvastik on jaotatud kastidesse ja klassidesse. Inimesed räägivad tohutut hulka keeli. Põhiseaduse järgi on India ilmalik riik ja suurim demokraatlik riik maailmas. India keerulist kultuuri on raske mõista. Sama raske on teha India rahva kohta üldistavaid järeldusi. See maa on täis kontraste. Indialasi tuntakse kogu maailmas kui andekaid infotehnoloogide, samal ajal on India aga kurikuulus oma rahva vaesuse, kirjaoskamatus, töötavate laste ja palju muu negatiivse poolest. Selles riigis lõpetab kooli suurim arv noori, kuid samas on Indias ka kõige rohkem kirjaoskamatuid inimesi. Ja mis tahes India elualast ka juttu poleks, ikka on tegu vaid üksikute naistega, kes on suutnud midagi suuremat saavutada. Tõsine mure on, et masendav enamus naisi elab allpool vaesuspiiri.

Vaesust ja kontraste arvestades püüan anda ülevaate, milline on naiste sotsiaalne seisund Indias. Nagu enamikus maailma tsivilisatsioonides, nii on ka Indias ühiskonna ülesehitus valdavalt patriarhaalne. Seetõttu peavad India naised taluma ebavõrdset kohtlemist nii kodus kui kogukonnas. Võitlus ülekohtuste sotsiaalsete normide korrigeerimise eest algas läinud sajandi algul. Hämmastaval kombel oli enamik sotsiaalsetest reformaatoritest, kes asusid India naiste, eriti aga hindu naiste olukorra muutmise eest võitlema, mehed. Suuresti seisis selle taga koloniaalajastul saadud inglise hariduse mõju. Saja aastaga on suudetud India naiste sotsiaalset seisundit märkimisväärselt parandada, ent minna on veel pikk tee.

Naiste staatuse mis tahes ühiskonnas määrab mitmesuguste sotsiaalsete ja majanduslike tegurite koosmõju. Staatuse, s.o sotsiaalse seisundi mõiste eeldab ühel või teisel kujul liigitamist või võrdlemist. Seetõttu peame ka India naiste staatust vaadeldes kasutama võrdlevat lähenemist. Sestap käsitletakse käesolevas artiklis India naiste staatust kas võrrelduna India meeste omaga või naiste positsiooniga maailma teistes riikides.

Sotsiaalseid ja majanduslikke tegureid, mis naiste olukorda mõjutavad, on nii subjektiivseid kui objektiivseid. Objektiivsed tegurid on näiteks tervis, haridus, tööhõive, sissetulek jne. Subjektiivsed tegurid põhinevad riigis valitsevatel sotsiaalsetel väärtushinnangutel ning ka religiooni, kasti jms mõjul. Naistel, eriti just vaestel naistel on vähe õigusi peamiselt kolmel põhjusel: 1) valitsevad patriarhaalsest hierarhiast tulenevad naisi diskrimineerivad arusaamad, ka tööjaotus on India kultuuris alati olnud naistevaenulik; 2) ressursside jaotus ning kontroll ressursside üle on ebavõrdne, naiste ligipääs nendele on meestega võrreldes väga piiratud; 3) eri tasanditel püsivad kindlad barjäärid, mis piiravad naiste osalemist ja otsustusõigust majanduslikes, poliitilistes ja õigusstruktuurides.

Vaesusele üldiselt, eriti aga just äärmuslikule vaesusele on iseloomulik, et naised on vaesuse ja selle tagajärgede suhtes haavatavamad kui mehed. Vaesuse tõttu kannatavad kõige enam naised ja lapsed.

Naiste tervis ja toitumine

Naiste osakaal väheneb

Kõige märkimisväärsem tõsiasi, millele tuleb kiiresti tähelepanu pöörata, on naiste osakaalu kahanemine rahvastikus. 1901. aastal tuli 1000 mehe kohta 972 naist, aastal 2001 aga 1000 mehe kohta vaid 930 naist. Selle taga on valitsev kultuur, mis eelistab poisslapsi tüdrukutele. Tendentsil on mitu tahku, mis hõlmavad mitut liiki diskrimineerimist: kui on kindlaks tehtud, et naine ootab tüdrukut, siis teeb ta aborti. Pisitüdruid tapetakse või siis hoolitsetakse tütarde eest väga halvasti: neile ei anta piisavalt rinnapiima ja hiljem süüa, neil lubatakse kas vähe või üldse mitte koolis käia, nad pannakse noorelt mehele ja sunnitakse alaealiselt lapsi sünnitama... Poisslaste eest hoolitsetakse väikesest peast märksa rohkem. 1991. a. läbi viidud uuringust selgus, et 1000 sündinud lapse kohta suri varajases lapseas 42 tüdrukut ja 30 poissi. Oluline on märkida sedagi, et selline naissoo diskrimineerimine ei piirdu vaid vaesemate klassidega. Naiste osakaal on kõvasti kahanenud ka nii mõneski India jõukamas osariigis.

Imikute eeldatav eluiga

Arenenud riikides on tüdrukutest imikute eeldatav eluiga naissoo bioloogiliste eeliste tõttu poisslaste omast ligikaudu 5 aastat pikem, ent Indias on tüdrukute eeldatav eluiga poiste omast vaid õige napilt pikem. 1992. a. oli Indias tüdrukute eeldatav eluiga pärast sündi 59,4 aastat, poistel 59 aastat. Eri osariikides varieerub see vahekord kõvasti. Indias on mõned osariigid, kus tüdrukute eeldatav eluiga on palju lühem kui poistel. Vaid Kerala osariigis on see 5–6 aastat pikem kui poistel.

Rasedate suremus

Kuna tingimused rasedate tervishoiuks ja lastehoolekandeks on viletsad, sureb palju naisi rasedusega seotud põhjustel. Seesugused surmajuhtumid moodustasid 1993. a. 1,3% kõigist surmajuhtumitest Indias. Viljakas eas naiste surmajuhtumitest põhjustas rasedus 15,1%. Kokkuvõttes moodustavad India naiste rasedusega seotud surmajuhtumid ligi 25% kogu maailma rasedate naiste surmajuhtumitest. Paljusid neist saaks ära hoida.

Naiste haridus

On üldteada, et naiste haridustase ja laste heaolu on omavahel tihedalt seotud. Haridus on üks põhilisi tegureid, mis võib naiste staatust suurel määral muuta, andes neile võimaluse majanduslikult iseseisvuda, teha soovikohaseid valikuid, lükata edasi abiellumist, pakkuda lastele paremaid kasvutingimusi. See võib tuua naiste ellu ka muid positiivseid muutusi. Kirjaoskajatest naiste osakaal India naiste hulgas on tõusnud 15 protsendilt 1961. a. 54 protsendini 2001. a. Esimest korda on see number ületanud 50% piiri. Kirjaoskajatest meeste osakaal on muidugi palju suurem. Ebavõrdsust meeste ja naiste vahel hariduse vallas võib täheldada igal tasandil alates kooli astumisest kuni kesk- ja kõrgkooli lõpetamiseni. Naisi, kes suudavad omandada kõrghariduse, eriti tehnilise kõrghariduse, on palju vähem kui mehi. Vaatamata mitmesugustele algatustele, mille eesmärk on suurendada ka tüdrukute koolikäimist, eelistavad vaesed perekonnad oma poegade koolitamist. Juhul kui perekonda peaks tabama mis tahes majanduslik kriis, on tüdrukute koolitamine esimene, kus hakatakse kulusid kokku hoidma.

On kummaline, et riigis, kus enamik inimesi kummardab Saraswatit – õppimise jumalannat – tundub naiste hariduse üldine tunnustamine kauge unistusena.

Naiste töö

Nagu kõikjal maailmas, nii on Indias naiste tööpäevad ka pikemad kui meestel. Oluline osa tööst tehakse perekonnale pisukese lississetuleku muretsemiseks. Kuna suurem osa naiste tööst on alatasustatud või ei saada selle eest üldse mingit tasu, ei panda naiste tööd tihti tähelegi. 1991. a. oli tööl käivate naiste osakaal ametlikel andmetel 22%, seevastu tööl käivaid mehi oli 52%. Enamik naisi on hõivatud kodutöödega või tööotsadega reguleerimata tööturul, mis ei paku mingeid sotsiaalkindlustuse hüvesid. Globaliseerumise ja liberaliseerumise tagajärjel satub üha enam naisi reguleerimata tööturule, mis suurendab nende haavatavust veelgi.

Indias on vähe tehtud naiste tööturul osalemiseks, vastav infrastruktuur on täiesti ebapiisav. Lasteaedu on vähe, ka pole levinud odavad söögikohad ja muud võimalused, mis vähendaksid naiste koduste tööde koormust. Maal elavad naised kulutavad tohutult aega, et varuda kütust, hankida loomadele toitu ja vett. Sageli peab vanem tütar üsna noorelt ema perenaisekohustused enda peale võtma, kooli pooleli jätma ning hakkama ise majapidamise ja nooremate õdede-vendade eest hoolitsema. Tuleb teha meeletuid pingutusi, et sellisele nõiaringle lõpp teha ja luua keskkond, mis soodustaks India naiste jõudmist tööturule.

Naiste osalus poliitikas

India naistel on vedanud - nad on saanud hääletamisõiguse ilma igasuguse võitluseta. Naised hakkasid poliitikas osalema vabadusvõitluse ajal. Paraku naiste osalus poliitikas pärast riigi iseseisvumist ei suurenenud. Õrnema soo esindatus parlamendis on üsna tühine. Viimase paari aasta jooksul on aga India valitsus astunud tervitatavaid samme selles suunas, et naised poliitikas siiski osaleda saaksid. Põhiseaduse § 73 ja 74 parandus garanteerib naistele 33% kohtadest kõigis kohalike omavalitsuse üksustes. Eelnõu, mis tagaks samasuguse kohtade jaotuse üleriigilistes ja osariikide poliitilistes institutsioonides, pole veel lõplikku heakskiitu leidnud, kuid lähitulevikus saavutatakse see kindlasti. See oleks suur samm edasi ning varsti saame näha ka nende muudatuste positiivseid tulemusi.

Sotsiaalsed ja kultuurilised tegurid

Niisama tähtsad on ka sotsiaalsed ja kultuurilised tegurid, mis mõjutavad naise staatust Indias. Ühest küljest propageerib usk jumalannade kummardamist – Durga, Lakšmi, Kali jt –, teisest küljest aga peab usk naisi kõigis eluvaldkondades meestest alamaks. Tundub, et naiste staatuse on enamikus religioonides sarnane. Naise positsiooni määrab tema sotsiaalne seisund, aga ka see, kas tema elus on mõni mees või mitte. Hindude pühades tekstides väidetakse, et naistele ei tohiks üldse mingeid vabadusi anda: lapsena peab tüdruku järele vaatama isa, täiskasvanuna on naine oma mehe järelevalve all ning vanas eas peaks tema järele vaatama poeg. Seega ei peeta naisi traditsiooniliselt vääriliseks ise enda eest hoolt kandma. Abielunaisel, kel on vähemalt üks poeg, on sotsiaalselt kõrgem seisund. Leskede ja vallaliste naiste sotsiaalne seisund on üpris madal. Et ühiskond naisi suurt ei hinda, sellele viitab üha kasvav nõudlus kopsaka kaasavara järele, laialt levinud seksuaalne ahistamine, vägivald kodus ja tööl. Kui palju seesugused traditsioonid naiste elu mõjutavad, sõltub ka mitmest teisest tegurist, nagu kastist, klassist, usust, geograafilisest asukohast, perekondlikust taustast ja muust.

Tuleviku kujundajad - akadeemikud, rahvusvahelised ja riiklikud institutsioonid ning valitsus - näivad olevat veendunud, et naiste staatuse parandamine on rahvuse edendamise seisukohalt tähtis, ent teha on veel palju. Kõik vaesuse leevendamise programmid on nüüdseks seadnud naised oma peamiseks sihtgrupiks. Võrreldes paljude teiste maailma riikidega on naiste sotsiaalne seisund Indias kaugel rahuldavast ning see tõsiasi on väljakutse ühiskonnale. Konstitutsioonilisi ja muid seaduslikke garantiisid peab hakkama toetama ka muutunud suhtumine naistesse. India naisliikumine on üsna võimas ning sel on õnnestunud poliitikat konkreetsetes eluvaldkondades päris suurel määral mõjutada.

Kasutatud materjal:

1. Rights and Opportunities. The situation of children and women in India /Õigused ja võimalused. Laste ja naiste olukorrast Indias/. UNICEFi India kontor, New Delhi, 1998.
2. India 2001. a. rahvaloenduse esialgsed rahvastikuandmed.

PILK SOOME REISILE

Heiki Lumilaid

Lähiregioonide koostöö

Tallinna piirkonna koordinaator

1996. a käivitunud lähiregioonide koostööprojekti osalevad Eestist Tallinn-Rapla-Harjumaa ja Soomest Helsingi-Uusimaa piirkond. Kui arutasime selle aasta tööplaani, tuli Saue Füüsiliste Puuetega Inimeste Ühingu juhatuse esimees Riina Samatauskas välja ideega puuetega inimeste organisatsioonide esindajate ja sotsiaaltöötajate ühisseminarist. Soome partnerid haarasid sellest kinni ja pakkusid kohtumise läbiviimise ajaks k.a septembrit, kui Tampere toimub rehabilitatsiooni abivahendite mess koos sellele järgneva seminariga. Kuna koostöö eestvedajateks on Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit ja Soome *Invalidiliitto*, siis pakkumine tehti vaid meie liidu liikmetele ja Tallinna, Raplamaa ning Harjumaa omavalitsustele.

Reede, 17. september

Mess toimus kahes suures hallis. Ühes olid välja pandud spordi- ja vaba aja sisustamiseks mõeldud vahendid, mida sai kohapeal proovida, seal toimusid ka demonstratsiooniesinemised. Teises saalis olid abivahendid puuetega inimeste toimetuleku hõlbustamiseks ja meditsiiniliseks rehabilitatsiooniks. Rõõmuga võib tõdeda, et inimene on ääretult leidlik oma vajaduste rahuldamiseks võimaluste otsimisel: paljude lahenduste (näiteks lauatennis pimedatele või ruumis suusatamine) autorid olid pärit abivahendite kasutajate seast. Märkatav oli püüd leida konkreetsele inimesele sobivad lahendused, mis täielikult tagavad puudega inimese iseseisvuse või viivad kõrvalise abi vajaduse miinimumini. See aitab säilitada eneseväärikust, mis on üks vaimse tervise eeldusi. Meil on selles vallas veel suur arenguruum ja olukord ei parane enne, kui selleks on tekkinud poliitiline tahe. Rahanappusele viitajatele saan öelda, et Leedus, mis pole Eestist rikkam, on puuetega inimeste abistamiseks leitud märkatavalt rohkem võimalusi.

Laupäev 18. september

Seminari avasõnad ütles *Invalidiliitto* Uusimaa lääni piirkonna juht **Taisto Ojansivu**. Soome liidu jurist **Jaana Huhta** andis ülevaate Soome seadusandluse kujunemist, selle puudujääkidest ja raskustest seaduste muutmisel, selgitas hoolekande ja tervishoiu kui põhiõiguste tähtsust. Esineja rõhutas mõjutustöö olulisust seadusloomes ja seda, et mõjutustöö peab olema järjekindel. Pidevalt tuleb kontrollida seaduste täitmist. 1995 a kirjutati Soome põhiseadusesse sotsiaalsed garantiid, kus märgiti järgmised põhiväärtused: **inimväärikus, inimese vabaduse ja õiguste austamine, õigluse edendamine**. Sotsiaaltöötaja Eestist kommenteeris seda sõnavõttu järgmiselt: "Meie liidus või Eesti Puuetega Inimeste Kojas võiks olla juristi haridusega inimene, kes tunneks hästi puuetega inimesi puudutavaid seadusi ja neid ka inimestele lahti seletaks ning teiselt poolt konsulteeriks seaduseandjat puuetega inimeste küsimustes."

Invalidiliitto orgtöö pealik **Marju Pihkala** tutvustas mõjutustöö kogemusi Soomes. Liit edendab ühiskonna kujunemist kõigile võrsete tegutsemis- ja osalemisvõimaluste tagamise suunas. Liidul on 1200 palgalist, kellest 60 on n.ö. kontoritöötajad (meie liidu kontoris 1,5 palgalist kohta). Ülejäänud töötavad koolitus-, hooldus- ja muudes liidule kuuluvates asutustes. Helsingi invaühingu esindaja **Leena Simola-Nikkanen** rääkis linna invaprogrammi ettevalmistamisest, mille koostamisega ja hiljem selle rakendumise jälgimisega tegeleb invanõukogu.

Kogemus

Rea Alanko ettekande teemaks oli puuetega inimeste kogemus puuetega laste vaba aja sisustamisel. Loovuse ning isikliku eeskju kaudu aidatakse lastel pääseda stampidest ja passiivsusest (sellest teemast huvitatud võiksid pöörduda Külli Urbi poole Eesti Liikumispuuetega Laste Tugiühingust, tel. 6723688).

Õhtul seminari lõppu tähistades kuulsime vestluses, et Soomes eraldatakse puuetega inimestele abivahendid tasuta, samuti kaetakse eluaseme ja auto kohandamisega seotud kulud. Auto soetamisel tagastatakse selle hinnast kuni 30 000 mk ning ülejäänud summast kompenseerib vald 50%. Auto vahetamine toimub iga 3 aasta tagant, sest siis on võimalik taotleda kõiki nimetatud soodustusi ja saada olemasoleva auto müügist veel suhteliselt hea hinna. Kümne aasta jooksul on meilgi toimunud oluline areng abivahenditega varustamisel ja on alust loota, et järgmise kümne jooksul jõuame oluliselt lähemale Soome tasemele. Positiivseks näiteks võib tuua Leedu, kes tänu 90-ndate keskel tehtud õnnestunud mõjutustööle on jõudnud selles vallas meist veidi ette.

Seminari osalejad arutasid ka koostöö jätkumist tulevikus. Tõdesime, et oleks mõttekas korraldada kokkusaamisi ka Eestis. See võimaldaks väiksemate kulutustega osalemist suuremale arvule inimestele. Tuleks kasuks, kui neist ettevõtmistest võtaksid osa otsustajad - poliitikud ja omavalitsustes sotsiaalvaldkonda kureerivad ametnikud. Püstitasime eesmärgi korraldada 2002. a kevadel ühepäevane ühiskoolitus Tallinna regiooni inimestele. Kui see õnnestub, siis saab kaasata puuetega inimeste liidud, ning püüda 2003. aastal, kui Euroopa Liidus on puuetega inimeste aasta, viia läbi kogu riiki hõlmav rändkoolituste seeria.

HOOLDUSPEREDE ROLL ASENDUSHOOLDUSES NARVA LINNAS

Tatjana Smorgun, Reili Valliste

Lastehoolekande spetsialistid

2000.aasta andmetel oli Narva linnas **189** kriisiperekonda, milles elas **240** last, kes olid ilma jäänud vanemlikust tähelepanust ja hoolitsusest. 2001. aasta juuni seisuga oli Narvas **136** kriisiperekonda, milles elas **236** last. 2000. aastal võeti vanemlikud õigused **38**-lt lapsevanemalt, 2001. a. esimesel poolaastal **7**-lt lapsevanemalt ning **16** last jäi vanemateta; 6 toimikut on veel töös. Narvas, nagu ka teistes Eesti linnades on suremus suurenenud, mille tagajärjel on paljud alaealised orbunud.

Narva linna lastekaitsespetsialistid otsivad igale lapsele, kes on mingil põhjusel jäänud vanemliku hoolitsuseta, sobiva asendushoolduse vormi. **2000. aastal paigutati 26 last lastekodusse, 109 last anti eestkostele. Hooldusperekonda paigutati 57 last.**

Hooldusperede arv kasvab

Narva linna **prioriteediks on laste paigutamine hooldusperedesse**, sest igal lapsel peab olema oma kodu ja perekond. Laps vajab ema, isa, õdesid ja vendi, aga ka vanaema ning vanaisa, mis sellest, et nad ei ole päris omad. Alles siis võib loota, et ka see laps loob perekonna ja suudab hästi kasvatada oma lapsi. **Juba 1995. aastal sõitsid Narva sotsiaalametnikud Inglismaale** ning töid sealt kaasa hooldusperede idee. **1996. aastal tekkisid Narvas esimesed hoolduspered**. Lapse ülalpidamist hooldusperes finantseeriti Narva linnavalitsuse eelarvest, ühe lapse ülalpidamiseks eraldati 1900 krooni kuus. Igal aastal finantseeris linnavalitsus kuni 10 hooldusperet.

Alates 1999.aastast, kui sotsiaalministeerium määras 1700 krooni perekonnas hooldatava lapse kohta, suurenes hooldusperekondade arv ka Narvas. 1999. aastal oli Narvas 23 last paigutatud 21-te hooldusperekonda, 2001.aastal on meil juba 35 hooldusperekonda, milles kasvab 47 last. 1999. aasta aprillis avati Narva Laste Varjupaigas **lastehoolekande osakond**, kus töötab kaks spetsialisti, kelle peamiseks ülesandeks on otsida peresid, kes oleksid nõus võtma lapsi enda juurde.

Hooldusperekonda vajavaid lapsi on väga palju. Need on lapsed, kelle vanemad :

- kuritarvitavad alkoholi või on narkomaanid,
- kannavad kriminaalkaristust või on võetud vahi alla,
- on surnud,
- ei suuda oma lapse eest hoolt kanda vaimse või füüsilise puude tõttu.

Näiteks sõlmisime k. a. jaanuaris perekonnas hooldamise lepingu kahele lapsele, kelle emale määrati mehe tapmise eest 8-aastane vanglakaristus. Leidsime lastele hooldusperekonna, kes võttis 9aastase tüdruku ja 1,5aastase poisi enda hoolde. Lapsed elavad selles peres juba aasta. Et poiss oli väga väike, kui läks hooldusperekonda, siis ei mäletanud enam oma ema. Kui laste ema tuli septembrikuus üheks nädalaks vanglast puhkusele, korraldasime talle kohtumise hooldusperekonnaga ja selle nädala jooksul sai ema oma laste eest ise hoolitseda.

Töö hooldusperega

Andmed hooldust vajavatest lastest saame lastekaitse spetsialistidelt, kes täidavad lapse hooldusperekonda paigutamiseks suunamislehe. Suunamislehest algab meie töö lapse ja tulevase hooldusperega. Töötasime välja potentsiaalse hooldaja ankeedi, mis annab üldise ettekujutuse perekonnast, aga sisaldab ka konkreetseid küsimusi näiteks elamistingimuste ja sissetulekute kohta. Ankeet on vajalik esmaseks tutvumiseks perekonnaga. Pärast anketeerimist algab põhjalikum töö tulevase hooldusperega:

- külastame perekonda, tutvume elamistingimustega;
- vestleme pere liikmetega;
- räägime laste vajadustest ning saame teada, millised on perekonna ootused nende suhtes.

Mõnikord on kohe selge, milline laps perekonda sobib. Mõnele lapsele on aga hooldusperekonda väga raske leida, eriti kui lapsel on vaimne või füüsiline puue. Siiski oleme püüdnud leida hooldusperekonnad ka nendele lastele. Näiteks viieaastasele kurtummale tüdrukule leidsime hoolduspere, kelle lapsed olid sama puudega ja see pere võttis hooldusele ka meie kurtumma tüdruku.

Raske on leida hooldusperet teismelistele, kellel on juba väljakujunenud harjumused. Tihtipeale on tulevastel hooldajatel hirm, et nad ei tule selliste laste kasvatamisega toime. Vaatamata sellele leiti 2000. aastal hoolduspere kolmekümne viiele 7-14-aastasele lapsele ja neljateistkümnele 15-18-aastasele noorukile.

Tavaliselt võtab perekond hooldusele ühe lapse, kaheksa peret on aga võtnud kaks last korraga. Septembris leiti hoolduspere neljale õele-vennale, kellest noorim on aastane ja vanim 11aastane. Peres lapsi ei olnud, nüüd aga on neil tervelt neli last!

Hoolduspere saab ka hiljem abi

Muidugi ei jäta me oma hooldusperesid probleemidega üksi. Probleeme võib aga tekkida igasuguseid: lapse halb käitumine nii kodus kui koolis, halb õppeedukus jne. Hooldaja teatab kohe, kui ta ei tule lapsega toime. Siis alustame meeskonnatööd: kutsume laste varjupaiga psühholoogi, kes töötab nii lapse kui hooldajaga; vestleme lapse õpetajatega, selgitame lapse probleeme ja vajadusi ning üritame last võimalikult paremini aidata. Kui lapsel on probleeme alkoholi, narkootikumide või seaduskuuleka käitumisega, aitab meid ka noorsoopolitsei. Väga tihti pöörduvad hooldajad lapsega arsti poole, aitame neid sobiva arsti leidmisel.

Püüame leida oma hooldusperedega sõbralikku kontakti, et nad saaksid meiega kõigest rääkida. Juba teist aastat korraldame hooldusperedele jõuluõhtu. Jõululaua ümber kogunevad hooldajad nii oma kui ka hooldatavate lastega. Narva aselinnapea sotsiaal-ja tervishoiu küsimustes, Narva Sotsiaalabiameti direktor ja lastehoolekande spetsialistid soovivad hooldusperedele häid jõule ning tänavad neid lastele pakutava kodusoojuse eest. Selline õhtu viib kokku hooldusperesid ja nad tunnevad, et ei ole üksi.

Kõige raskem periood hooldusperele ja hooldatavale lapsele on esimene poolaasta, mõnikord isegi aasta. Hiljem muutuvad hoolduspered tugevamaks ja kindlamaks ning me ei karda enam nii väga, et hoolduspere võiks laguneda. Enamus hooldatavatest lastest elab hooldusperes alates hoolekandeosakonna avamisest.

Kuid elu ei seisa paigal, hoolduspered kas lapsendavad oma hoolealuseid või võtavad neid eestkostele. Mõned lapsed lähevad tagasi lihaste vanemate juurde. Igal aastal on ka juhuseid, kus laps läheb ühest perekonnast teise. 2000. aastal muutus 26 lapse elujärg 21-s hooldusperekonnas: 2 lapsendati, 6 võeti eestkostele, 11 läks tagasi lihaste vanemate perekonda, 2 sai täisealiseks, 3 paigutati laste varjupaika või lastekodusse, 2 läks teise hooldusperekonda.

Hooldusperede leidmine

Paljud kolleegid on meilt küsinud, kuidas me leiame hooldusperesid. Ütleme ausalt, et ega see kerge ei ole, kuid meil on tihe koostöö teiste Eesti linnade sotsiaalosakondadega, kes on püüdnud meid igati aidata. Tänu sellele on Narva lapsed leidnud endale hoolduspere ka teistes linnades: 2000.aastal võttis Narva lapsi hooldamisele 1 pere Tartust, 3 peret Tallinnast, 1 pere Kohtla-Järvelt, 10 peret Rāpinast ja 32 peret Narvast. Novembrikuus lähevad uutesse hooldusperedesse veel kaheksa last, neist neli Rāpinasse ja neli Narva. Rāpinast on tulnud tagasiside, et vene lapsed saavad eesti hooldusperedes suurepäraselt hakkama. Lastele meeldib elada väikeses linnas ning elades eestikeelses kogukonnas, õpivad nad kiiresti selgeks ka eesti keele. Poole või hiljemalt aasta pärast kõik meie lapsed räägivad puhtalt eesti keelt, kaks neist läks käesoleval õppeaastal üle eesti kooli.

Kogemus

Suurt abi meile ja meie hooldusperedele on andnud koolitused. Meid on koolitanud TPÜ psühholoog Helle Niit, kes nõustas nii sotsiaaltöötajaid kui ka hooldusperesid. 2000. aastal tegime koostööd Taani-Eesti hooldusperede arengu toetusprojektiga, mille käigus toimus kolm kohtumist taani spetsialistidega. See abi tuli just õigel ajal, kuna meil ei olnud olulisi kogemusi ja me ei osanud ette arvata, mis meid kõiki - nii hooldajaid, lapsi kui hoolekandeosakonda - ees ootab. Ühistöö tulemusena valmis ankeet potentsiaalsetele hooldajatele, brošüür "Laps hooldusperekonnas" ja hooldusperede töövihik. Koolitusel saadud teadmisi kasutatakse igapäevases töös.

Nagu näeme, on Narvas lapse hooldamine perekonnas leidnud elavat vastukaja. Võrreldes laste ülalpidamiskuluga lastekodus või varjupaigas, on hooldusperes elava lapse ülalpidamine palju odavam ning mis peatähtis - lapsel on kodu ja perekond.

ASENDUSHOOLDUSE OLUKORRAST EESTIS

Signe Riisalo

Ettekandest 16. oktoobril 2001 asendushoolduse konverentsil Tallinnas

Asendushooldust võib tinglikult jagada kolmeks: hooldamine laste hoolekandeesutuses, hooldamine asenduspäris (lapsendamise, eestkoste ja perekonnas hooldamine) ja lapse mitteametlik, omavahelisel kokkuleppel põhinev hooldamine talle võõra isiku perekonnas. Kahel viimasel juhul on tegemist sotsiaalsete vanematega, kes kasvatavad last, olemata tema lihased vanemad.

Asendushooldust pakutakse lastele, kes on jäänud ilma vanemlikust hoolitsusest. Igal aastal *riigieelarve seadusest* tulenevas rakendusaktis tuuakse välja tunnused, mille alusel on lapsel õigus täielikule riiklikule ülalpidamisele. Need tunnused olid 2001. aastal järgmised:

- lapsed, kelle vanemad on surnud;
- kelle vanemad on kohtuotsusega tunnistatud teadmata kadunuks või teovõimetuks;
- kes on kohtuotsusega perekonnast eraldatud;
- kelle vanematelt on kohtuotsusega ära võetud vanema õigused;
- kelle vanemate suhtes eelmainitud kohtuasi on algatatud;
- teatud ulatuses nende laste ülalpidamine, kes on sügava või raske puudega.

Perekonnaseaduse järgi võib asendushooldus olla vajalik ka teistel juhtudel, kuid siis ei ole lapsel õigust saada riiklikku ülalpidamist ja kulutused tuleb kanda lapse vanematel või teistel ülalpidamiskohustusega isikutel (täiskasvanud õde-vend või vanavanem, juhul kui nende materiaalne olukord seda võimaldab).

Bioloogilisest perekonnast eraldatud laste arv kasvab. Statistikaameti andmetel eraldati 1993. aastal laps perekonnast või võeti vanematelt vanemlikud õigused 274 korral, 1996. aastal oli selliseid juhtumeid 326 ja 2000. aastal 392. Kahjuks pole uuritud põhjusi, miks laste perest eraldamine pidevalt kasvab, kuid kindlasti avaldab oma mõju ühiskonna kihistumine, lastega perede vaesuse ja tõrjutuse süvenemine ning perekonna ebapiisav toetamine kogukonna poolt.

Kui laps eraldatakse perekonnast või selgub, et laps on muudel asjaoludel jäänud vanemliku hoolitsuseta, siis sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt peab tema elu korraldama elukohajärgne omavalitsus, teisisõnu peab kohalik omavalitsus leidma lapsele alternatiivse koha elamiseks, mis tähendab, et valida on kas asutushoolduse või siis perekonnas hooldamise vahel.

Lapsendamine ja eestkoste

Lapsendamine on parim lahendus lapsele, kellel on katkenud õiguslikud, sotsiaalsed ja emotsionaalsed suhted oma bioloogiliste vanemate ja hõimlastega, kuna lapsendamine loob lapse-vanema suhte, mis on tähtjatu ja annab lapsele võrdsed õigused samas peres kasvavate lihaste lastega. Ka eestkoste seadmine on lapsele soodne, kuna eestkoste kestab (kui kohus seda ei lõpeta) lapse täisealiseks saamiseni; eestkostja on lapse seaduslik esindaja, kes teeb lapsesse puutuvaid otsuseid; laps elab eestkostja juures ehk siis perekonnas.

Lapsendamiste ja eestkostelevõetud laste arv on viimastel aastatel langenud. Kui 1993. aastal lapsendati 318 last, siis 1996. aastal 269 ja 2000. aastal ainult 164. Peres elavate lapsendatud laste arv oli nendel aastatel vastavalt 4346, 4068 ja 3409. Eestkostelevõeti 1993. aastal 600 last, 1996.a - 362 ja 2000. aastal 175 last. Peres eestkostel olevate laste arv oli nendel aastatel vastavalt 2414, 2423 ja 2025. (Statistikaameti andmed)

Perekonnas hooldamine

Üheks lapsendamise ja eestkostelevõtmise vähenemise põhjuseks on kindlasti sotsiaalhoolekande seaduse jõustumisega lisandunud uus asendushoolduse vorm - perekonnas hooldamine -, mis tähendab isiku hooldamist perekonnas, mille liikmete hulka ta ei kuulu. Statistikaameti andmetel oli 1995. aasta lõpuks peres hooldamisel 212 last, 1997. aastal 165 ja 2000. aastal 915.

Neist arvudest näeme, kuidas mõjutab hoolekannet riigi suhtumine ja rahastamispoliitika. 1995. aastal toetas riik perekonnas hooldamise teenust vaid riiklike programmide kaudu ja lapse ülalpidamise kulud hooldusperes pidi katma kohalik omavalitsus. Et mitte teha kulutusi oma eelarvest, jätkasid kohalikud omavalitsused laste paigutamist hoolekandeesutustesse, kus lapse ülalpidamine makstakse riigi eelarvest. Sotsiaalhoolekande seaduse jõustudes (1995) paigutati küll hulk lapsi peredesse, kuid 1997. aastaks oli see arv vähenenud, lastekodule alternatiivina mõeldud teenus ei levinud praktikas. 1997.aastal leidis riik, et hoolduspere on väärt saada peretoetuste seaduse alusel eestkostetava lapse toetusega võrdset toetust ning seadusesse tehti vastav muudatus. Et soodustada laste paigutamist peredesse, jaotati ka laste riiklikuks hoolekandeks ette nähtud riigieelarve summa kaheks: hooldamine asutuses ja hooldamine perekonnas. See osutus tõukeks, mis innustas peresid lapsi hooldamisele võtma ning omavalitsusi lapsi peredesse paigutama. 2000. aastaks oli perekonnas hooldamisel juba 915 last.

Statistika kohaselt on hooldamisele võetavate laste keskmine vanus oluliselt tõusnud: kui 1997. aastal oli kooliealiste laste osatähtsus 76,8 %, siis 2000.a oli see juba 82,5 %:

Asenduspere eri vormide ja nende tunnustamise ning toetamisega riigi poolt on seotud veel üks probleem: asenduspere ettevalmistus. Lapsele kasuperekonda pakkudes peame olema veendunud, et pere on suuteline last kasvatama. Lisaks materiaalsetele ressurssidele on vaja ka vanemlike võimeid ja oskusi, sest kasulapse kasvatamine on keerulisem ja rohkem teadmisi ja oskusi nõudev, kui oma lapse kasvatamine. Seetõttu ostis sotsiaalministeerium USAs välja töötatud kasuvanemate koolitusprogrammi PRIDE (*parental resource for information, development and education*) kasutusõiguse, mille rakendamine on alanud ja mis suurendab lapse heaolu kasuperes. Lisaks sellele toetab programm ka kasuvanemaid.

Hooldamine hoolekandeesutuses

Eestis seni laialt kasutatav asendushoolduse vorm on asutushooldus, mille alla kuuluvad lastekodud, koolkodud ja noortekodud. Kuigi hoolealuste arv laste ja noorte hoolekandeesutustes on tõusnud, on laste paigutamine hoolekandeesutustesse hakanud vähenema. 1993. aastal paigutati hoolekandeesutusse 217 last, 1996. aastal 237 ning 2000. aastal vaid 157 last.

Hoolekanne

Kui sovetlikus süsteemis liikusid lapsed oma vanusest või puudest tingituna asutusest asutusse, siis nüüd on üle mindud perekesksele, lapse vajadusi arvestavale asutushoolduse süsteemile. Hooldamine asutuses on palju paranenud, kuid seadusandlik regulatsioon vajab veel korrastamist, eeskätt teenusele esitatavate nõuete osas. Samuti pole riigi poolt tasutud hind pakutava teenuse eest tasakaalus lastekodu tegelike vajadustega.

Tähtis on, et säiliks kõik asendushoolduse vormid, siis on võimalik valida neist lapsele igal konkreetsel juhtumil sobiva. Igal lapsel on õigus saada osa armastusest ja hoolitsusest, mille toel arenevad välja tema võimed ja temast kasvab elus iseseisvalt toime tulev inimene.

PEREKONNASEADUSE EELNÕU EI KAITSE VABAABIELUS ELAVATE VANEMATE LAPSI

Maret Maripuu

Riigikogu liige

Ettekandest Lastekaitse Liidu konverentsil "Meie lapse mure" 23. novembril 2001

Kui justiitsministeerium tuli välja uue perekonnaseaduse eelnõuga, puhkes elav diskussioon mitme kavandatava põhimõttelise muudatuse ümber. Siinkohal aga käsitlen ühte põhimõttelist muudatust, mida eelnõus ei ole ja mille puudumine äratub tähelepanu.

Iga aastaga kasvab Eestis registreerimata kooselude arv ning üle poole eestlastest on oma esimest kooselu alustanud just vabaabieluna. Kaua on sellist staatust käsitletud ajutisena - paar kuud kuni aasta kestev prooviabielu, mis enamasti lõpeb ametliku registreerimise ja pulmapeoga. Sestap pole ka seadustes vabaabielule tähelepanu pööratud. Ent aina sagedamini juhtub, et pulmapeoni ei jõutagi. Paarid eelistavad jätkata registreerimata kooselu ning käsitlevad seda omavahelise suhte stabiilse ja adekvaatse vormina. Kuigi vabaabielupaare on ka eakamate inimeste, eriti mitmendat kooselu elavate inimeste seas, on vabaabielu eriti populaarne noorte hulgas. Noorte jaoks võib see olla teadlikult valitud võimalus eelmistest põlvkondadest erineda, aga ka lihtsalt mugavaim asjade käik - kui traditsioonilised väärtushinnangud enam ei kehti ja juriidilisi probleeme ei osata ette näha, polegi nagu põhjust... Ka demograafid ennustavad vabaabielu osatähtsuse kasvu. Teatavasti sünnib meil üle poole lastest väljaspool abielu, kuid tegelikult on neid n.ö poolikust perekonnast alla 10%. Sealjuures ei ole vabaabielust sündinud laste arv suur sugugi mitte ainult esimeste laste puhul. Oleks asi nii, võiks ju arvata, et küllap lihtsalt ei jõutud pulmi enne katsikuid maha pidada. 1999.a statistika aga näitab, et ka üle 40% teistest ja kolmandatest ning ligi pool neljandatest ja enamatest lastest sünnib registreerimata kooselust.

Arvestades nii tänast seisut kui praeguste noorte väärtushinnanguid, ei saa mööda tõsiasjast, et vabaabielu on saanud ametlikule abielule arvestatavaks alternatiiviks ning erinevalt kunagisest prooviabielust on sel nähtusel ühiskonna taastootmises oluline osa. Kui me räägime, et laste turvalisema ja parema kasvukeskkonna nimel peame kaitsma perekonda ka seadustega, siis ei saa me rääkida ainult seaduslikust perekonnast. Kui me seda siiski teeme, oleme pea poolte laste mured enda jaoks tühiseks kuulutanud. Seega on probleemid, mis kaasnevad vabaabieluga ning sealt pärinevate laste õiguste ja huvidega, vähemalt sama aktuaalsed kui "saksis" käinute omad.

Uue perekonnaseaduse eelnõuga tegelev justiitsministeeriumi komisjon leidis siiski, et abielu ja vabaabielu laiaulatusliku võrdsustamise järele puudub vajadus ning vabaabielus olivad saavad oma varalisi õigusi ja kohustusi käsitleda teiste õigusaktide raames. Kuna vabaabielu ei ole üheselt määratletud, jäävad sellekohased küsimused ka tulevikus kohtu reguleerida. Püüan järgnevalt näidata, et päris probleemitu vabaabielu käsitlemine "muude õigusaktide raames" siiski ei ole.

Arvamus

Eesti Vabariik tunnustab vabaabieli ebajärjekindlalt: toimetuleku-, lasteaia- ja koolitoetuste määramisel arvestatakse üldjuhul reaalse leibkonna sissetulekuid, tuludeklaratsiooni saavad koos täita aga üksnes seaduslikud abikaasad. Vabaabieli tunnustamisel näitab riik siinkohal üles ebajärjekindlust, küll on aga selline praktika järjekindel riigi kasu silmas pidades – mõlemal juhul on valitud variant, mis riigile rohkem raha alles jätab. Ainult et kelle arvel? Vara pantimisel või müümisel küsitakse omanikult üksnes seadusliku abikaasa nõusolekut, samas võib pankrotis isiku võlgu sisse nõuda ka n.ö faktiliselt abikaasalt. Seega puudub "vabaabikaasal" võimalus elukaaslase varalisi tehinguid kontrollida, kuid vastutama on ta nende eest sunnitud. Me võime mõista seaduseandja soovi võtta pankrotimeistritelt võimalus kasutada elukaaslast oma varade n.ö "mugavuslipumaana", ent õigused ja vastutus ei ole siinkohal tasakaalus.

Kui uus perekonnaseadus vastu peaks võetama, kaob vajadus küsida abikaasa nõusolekut vara müümisel või pantimisel, v.a juhul, kui tegemist on pere eluasemega. Eelnõu autorid on püüdnud vältida olukorda, kus ühe abikaasa tegevuse tõttu teine koos lastega tänavale satub. Ent registreerimata perekonna maja või korteri võib rahumeeli maha müüa. Me ütleme täiskasvanud inimesele: kui soovid seaduse kaitset, registreeri abielu ametlikult. Ent lapsed, kes sel moel võivad tänavale sattuda, pole ju oma olukorras süüdi!

Hoopis hull on lugu pärimisega –siin on vabaabieli positsioon olematu. Testamendi puudumisel võivad paari poolt aastatega soetatud vara endale kahmata kadunukese vanemad, lapsed või kaugemadki sugulased, kellega lahkunud mingeid sidemeid ei pruukinud olla. Tean mitut juhtumit, kus juba aastaid lahus elanud ametlik abikaasa pärast mehe surma uue naise puupaljaks kooris. Lühidalt öeldes võib kooselu kinnitava ametliku paberi puudumine teatud olukordades teha inimese väga vaeseks – õnnetu on ta sealjuures veel niikuinii. Lastel ei tee seadus üldjuhul vahet, on nad siis seaduslikust või vabaabielust - õigus oma vanemate hoolitsusele ja toetusele on neil nii või teisiti. Ent nagu eespool näidatud, võivad lapse huvid saada kahjustatud seeläbi, et tema eest hoolitseva vanema huvid on vabaabielus vähem kaitstud kui ametlikus abielus.

Lisaks majanduslikele ja õiguslikele aspektidele on küsimus ka lapse ja lahus elava vanema suhetes. Traditsiooniline käsitlus (näiteks Saksamaal 1969a. vallaslaste õiguste kaitseks vastu võetud seadus) lähtub eeldusest, et lahus elav vanem, enamasti isa, on see, keda tuleb tagant torkida või isegi sundida oma last tunnistama, toetama ja temaga suhtlema. Nüüdseks on aga üha enam teadvustatud isa õigust suhelda oma lastega ka väljaspool abielu. Meenutagem Tolstoid: Karenin ei soovi eestkostet oma pisipoja Serjozha üle mitte sellepärast, et ta seda tööpoolest sooviks – enamus ajast kulus tal mäletatavasti senati istungitele ja salongides haletsuse otsimisele, vaid kättemaksuks Annale. Lisaks seaduslikele garantiidele tuleb ka meil Eestis ilmselt laiemalt teadvustada, et lapse kontakt mõlema vanemaga on tema arengu ja toimetuleku seisukohalt ülioluline. Kohtumised lahus elava vanemaga on lapse võõrandamatu õigus, mitte armuand, mida lapsega koos elav vanem teisele vanemale oma suva järgi keelata või lubada võib.

Ma usun, et kui kavandatav perekonnaseadus ka vastu võetakse, siis jääb see ajutiseks lahenduseks. Vabaabielul on ühiskonnas sedavõrd oluline roll, et varem või hiljem tuleb seda ka konservatiivsetel seadusetegijatel tunnistada.

KUIDAS KAITSTA SOTSIAALTÖÖ PÕHIVÄÄRTUSI

Stephen M. Rose Ph.D.

Uus-Inglismaa ülikooli

Spurwinki uurimiskeskuse direktor

Sotsiaaltöö kui profession peab keskenduma kahele põhiväärtusele: inimväärikusele ja sotsiaalsele õiglusele. Arvan, et need kaks eristavad sotsiaaltööd kõigist ülejäänud elukutsetest. Inimväärikus ja sotsiaalne õiglus toetavad vabaduse ja võrdõiguslikkuse ideaale. Inimväärikus keskendub mikrotasandile, sotsiaalne õiglus - makrotasandile, aga kumbki ei saa eksisteerida ilma teiseta.

Sotsiaaltöötaja vastutus ja pühendumine

Minu arvates on sotsiaaltöötaja alati osa struktuurset vastuolust. Struktuurne vastuolu seisneb selles, et kapitalistlik riik põhjustab meie klientidele kannatusi, samal ajal luues meile sellega töökohti. Sotsiaaltöö asub heaoluriigi struktuurse vastuolu keskmes. Kui sissetulekute ebavõrdsus ühiskonnas kasvab, nagu see on Ühendriikides, muutuvad probleemid, millega sotsiaaltöötajal tuleb silmitsi seista, aina keerulisemaks. Kui minu käest küsitakse, kas ma olen kriitiline ühiskonna suhtes, siis vastan, et kriitiline hoiak peab olema igal sotsiaaltöötajal, kes usub sotsiaaltöö põhiväärtustesse. Sotsiaaltöötaja amet on ellu kutsutud selleks, et ühiskonna poolt rõhutatud inimeste kannatusi leevendada ja nende käitumist vaos hoida. Kui meil puudub ettekujutus sellest, mis rõhumist põhjustab, siis me osaleme reetmises. Isegi siis, kui oleme kaastundlikud ja hoolivad.

Ühendriikides jagatakse sotsiaaltöö valdavalt kaheks: kliiniliseks sotsiaaltööks, mis on sisult psühhosotsiaalne, ja administratiivseks sotsiaaltööks. Olen aastaid sellisele lahushoidmisele vastu seisnud, kuna see eraldab inimesi maailmast, milles nad elavad. Naljaga pooleks võib öelda, et on kaks valikuvõimalust: kas inimesed ilma maailmata või maailm ilma inimesteta. Tegelikult peaks sotsiaaltöötaja oma pühendumise tõttu väärtustele, mida eespool nimetasin, alati tähelepanu pöörama mõlemale. Pole tähtis, kas lõviosa meie ajast võtab tegelemine üksikisikute ja peredega või administratiivne ja teadustöö, me peame alati vaatama ka teist poolt. Peame olema teadlikud sellest, et nii klient kui ka meie ise elame kindlas kontekstis. Meie ülesanne on seda konteksti tunda ja püüda seda nihutada ja vormida sotsiaalse õigluse suunas. Kui ühiskonnas oleks sotsiaalne õiglus tagatud, kaoks ka vajadus ühiskonnakriitiliseks hoiakuks.

Inimväärikus esikohal

Mida saab sotsiaaltöötaja teha, et olukorda muuta? Esimene asi, mida saab teha mikro- ehk psühhosotsiaalse nõustamise tasandil, on aru saada, et meie kliendid elavad niisuguses sotsiaalses keskkonnas, mis on asetanud nad kliendi seisundisse. Sama ühiskond on teinud meist sotsiaaltöötajad. Seega on suhete lähtealus algusest peale ebavõrdne. Kui me seda mõistame ja ära tunneme ning austame inimväärikuse printsiipi, saab suhe, mille me koos kliendiga üles ehitame, olema hoopis teistsugune kui siis, kui oleksime arvamusel, et nende jaoks on loomulik olla klient ja meie jaoks sotsiaaltöötaja. Peab seisma hea selle eest, et klient alati võiks kontrollida kõike, mida ta saab kontrollida. Kitsamalt nimetatakse seda ka enesemääramisõiguseks, kuid juhul, kui kliendis ei taheta näha isiksust, vaid üksnes mingisse abivajajate kategooriasse kuulujat, võib enesemääramisõigus jääda ainult selle kategooria piiridesse. Kui inimene on näiteks olnud ravil psühhiaatria haiglas, hakatakse nägema tema psühhiaatrilist diagnoosi, mitte aga teda ennast kui inimolendit. Inimesele pakutakse valida teatud tegevuste menüüst, mõtlemata sellele, et kõik need tegevused ei arvesta tema inimväärikusega, kuna teda nähakse kui kindlasse kategooriasse kuulujat ja mitte kui unikaalset inimolendit. Valides ühe neist nn tegevustest, aitab ta kaasa oma allakäigule, sest neil tegevustel ei ole midagi pistmist kannatuste transformeerimisega tegevusvabaduseks.

Psühhosotsiaalse nõustamise puhul tuleb silmas pidada, et abivajajas nähtaks inimolendit, kes pole asjaolusid ise valinud ja kes on võimeline õppima, arenema ja muutuma, kui teda selles toetatakse. Klient on võimeline palju paremini kui meie määratlema, mis üks või teine asi tema jaoks tähendab. Toon ühe näite, miks on nii oluline mõista tähendusi ja teada, kuidas inimesed nendeni jõuavad. Võtame inimese, kellel pole elus vedanud ja kes kasvas üles suures vaesuses. Juba tema ema pole elus kogenud muud kui vaesust, peres kuritarvitati alkoholi ja esines vägivalda. Lapsena pidi ta kannatama füüsilise ja seksuaalse väärkohtlemise all ning nägema, kuidas tema ema pekstakse. On vähe tõenäoline, et kõigest sellest läbi käinud inimene säilitab oma eneseväärikuse, tunneb end tugevana ja on positiivselt häälestatud. Kuid väga tihti peavad sotsiaaltöötajad, kes sellist klienti intervjuerivad ega tea seesuguseid fakte tema eluloost, inimese peamiseks probleemiks psühholoogilist puudujääki - madalat enesehinnangut - arvestamata, et madal enesehinnang on raske elu tagajärg. Alustades tööd kliendiga, lähtuvad nad sellest, et tegemist on madala enesehinnanguga inimesega. Mina aga lähtuksin hoopis sellest, et see on keegi, kes on suutnud kõigele vaatamata ellu jääda. Sotsiaaltöötaja ülesanne on üles leida inimese tugevad küljed ja aidata neid arendada, et mõjule pääseks tõeline mina, mitte aga häbistatud ja muserdatud mina.

Niisiis saab mikrotasandil üles ehitada sellised suhted, milles austatakse inimväärikust sel teel, et kaasatakse inimesed neid puudutavate otsuste tegemisse. Kui inimene on sattunud olukorda, kus see pole võimalik ja tuleb valida piiratud arvu variantide vahel, siis peab inimene teadma, et ta ei ole seda olukorda ära teeninud. Oletame, et kohtate onkoloogiakeskuses patsienti, kellel on vähk. Esimeseks küsimuseks peaks olema: kas patsient saab aru, mis vähk endast kujutab?. Kas ta saab aru, et ei ole ise vähki põhjustanud ega seda ära teeninud. Isegi kui see on vähk, mis on seotud suitsetamisega, siis mis põhjustel inimene ka ei suitsetanud ja kui halb otsus see ka ei olnud, ei suitseta keegi selle nimel, et vähki haigestuda. Selle asemel et inimest süüdistada, võiks pigem küsida, miks mõned inimgrupid suitsetavad rohkem kui teised. Arst või arstide meeskond selgitab vähki haigestunud inimesele viie kuni kümne minuti jooksul tema olukorra ja ravivõimalused, milleks on lõikus, kiiritus ja keemiline teraapia või nende kolme kombinatsioon. Üks asi, mida sotsiaaltöötaja siin teha saaks, on aidata inimesel aru saada, millest arstid räägivad, arstidel aga aidata mõista patsiendi psüühilist seisundit ja sotsiaalset olukorda. Mõttekäiku edasi arendades oletame, et patsient soovib valida keemilise ravi, kuid ravimid on kallid nagu Eestiski. Patsiendil puudub ravikindlustus, mis kataks ravimite maksumuse. Kas seetõttu saab piirata tema valikuvõimalusi, jättes valida ainult kiirituse ja lõikuse vahel? Kas see peab nii olema?

Ühiskonna mõjutamine

Minu arvates on sotsiaaltöötaja moraalselt kohustatud mõtlema mitte ainult sellele, mis juhtub üksiku kliendiga (et see oleks võimalikult hästi informeeritud ja saaks teha otsuseid kui aktiivne ja teadlik inimene, mitte kui alandatud ja passiivne objekt), vaid mõistma ka seda, kuidas kontekst võib kliendi otsuseid mõjutada. Kuna ühiskond on loonud kliendi, sotsiaaltöötaja ja nende kohtumise asjaolud, mõistab kriitiline sotsiaaltöötaja, et iga klient, olles unikaalne, kuulub samaaegselt ka suuremasse rahvastikurühma. Olen siinkohal palju rääkinud mikrotasandist, mis aga puudutab makrotasandit, siis olen natuke kuulnud tervishoiusüsteemi reorganiseerimisest Eestis. Arvan, et keegi peaks väga täpselt kindlaks tegema, missugused on kõige haavatavamad inimrühmad Eestis ja mis põhjustab nende haavatavust, mil määral soodustab inimeste haavatavus haiguste teket ning kas ja kuidas aitab uus arengukava tõrjuda ühiskonna struktuurist põhjustatud haigusi. Täiesti selge, et tervishoiu meetmete mõju elanike tervisele on suhteliselt väike ega sõltu ühiskonna jõukusest. On välja arvatud, et USAs, kus tervishoiule kulutatakse ühe inimese kohta kaks korda rohkem raha võrreldes ükskõik mis riigiga, ei ületa tervishoiu mõju haiguste vältimisel kümmet protsenti. Eestis, kus kogukapital inimese kohta on palju väiksem ja selle jaotamise viis on tõstatanud palju küsimusi, tasuks kaaluda, kui kallis tohib tervishoiusüsteem olla ja kes täpselt sellest kasu saab. Just sotsiaaltöötajad peaksid neid küsimusi esitama, sest välja arvatud kliendid, ei tea keegi neist paremini, kuidas süsteemi muutmine mõjutab suuremaid inimrühmi.

Halvaga ei tohi leppida

Sotsiaaltöötajad peavad olema võimelised välja ütleva, milliseid klientide vajadusi nad näevad ja pakkuma ka lahendusviise. Millegi tõestamiseks peame kasutama majanduslikke argumente, kuna otsuste tegijaid muud kaalutlused ei veena. Ma ei ütleks, et on päris võimatu poliitikutes kaastunnet äratada, see on lihtsalt vähe tõenäoline. Nende töö nõuab neilt kindlat mõtlemisviisi ja tavaliselt on see mõtlemisviis niisugune, mis ei luba kaastunnet. Ka kvaliteedinõuete väljatöötamine on ülesanne, mida saaksid täita administreerivad sotsiaaltöötajad. Kuid administreerivad sotsiaaltöötajad võiksid olla partnerlussuhetes psühhosotsiaalse töö tegijatega, seda nii tervishoius kui ka teistes valdkondades. Ebarahuldava olukorraga leppimine pole sotsiaaltöötaja puhul õige valik. Millega sotsiaaltöötaja ka ei tegele, peaks ta aega leidma, et arutleda selle üle, kas riigi ülesehitusviis aitab teha head tööd, millest kliendil on kasu, või on asi vastupidine. Ühiskonna suhtes tuleb alati võtta kriitiline hoiak.

Olen neljandat korda Eestis. Näen, et peate palju ära tegema solidaarsuse saavutamise nimel. Nagu igas riigis, mis areneb sissetulekute kiire ebavõrdsustumise taustal, nii ka Eestis hakkavad inimesed ennast tundma üha enam üksteisele võõrastena. Olukord tööturul tekitab pingeid. Isegi need, kelle töökoht pole ohus, tunnevad sissetulekute ebavõrdsuse kasvu tõttu, et neil on vähem, kui nad omasid varem. Tööl peavad nad rohkem pingutama, ületunde tegema. Nad tunnevad, et nende väärtus ühiskonnale on varasemate aastatega võrreldes vähenenud.

Kuidas ennast kaitsta

- ***Osale toetavates suhetes!***

Olukorda on raske muuta, ja see võib mõjuda mõnikord üpris masendavalt. Seetõttu ütlen ma, et sotsiaaltöötaja ei saa teha oma tööd efektiivselt, ise seejuures tuge saamata. Eespool rääkisin kvaliteetsetest suhetest, mida sotsiaaltöötaja peaks koos kliendiga üles ehitama. Kui sotsiaaltöötaja ise ei osale sellistes suhetes, siis ei kujuta ta ette, mida suhete kvaliteet tähendab. Enda kaitsmine ei ole isekas ega ebaprofessionaalne. Sotsiaaltöötaja teeb väga rasket tööd, näeb väga raskeid olukordi teiste inimeste elus. Kui ta on kaastundlik ja hooliv, siis hakkab klient talle rääkima veelgi valusamaid asju. Kui sotsiaaltöötaja ei saa emotsionaalset ega professionaalset tuge, et olla võimeline raskes olukorras viibivaid inimesi ära kuulama, lülitab ta ennast välja. Mitte seetõttu, et ta oleks ebaprofessionaalne või ebaeetiline, vaid enesekaitseks, kuna ka tema on inimene. Oletan, et hetkel, kui me pole enam enda haavatavuse tõttu võimelised kuulama klienti, kes räägib oma elus juhtunud hirmsatest asjadest, hakkame mõtlema diagnostika kategooriates, looma distantsi enda ja kliendi vahele, otsekui poleks me samasugused inimesed kui klientki. Meie isoleeritus sunnib meid paigutama klienti, olgugi et alateadlikult, teatud kategooriasse ja nägema teda ainult selle kaudu. Siis ei loe enam, mis on kliendile tema elus tegelikult oluline, ja see on juba tunnistuseks, et oleme end temast täielikult isoleerinud.

Läbipõlemise vältimiseks peaksid sotsiaaltöötajad tegema kahte asja. Esiteks, oma isiklikus elus peaksid nad osalema suhetes, mis peegeldavad neid väärtusi, mida nad kaitsevad: sooline võrdõiguslikkus, täielik usaldus, aktiivne ja teadlik osalemine otsustamises nii kodus kui tööl. Muidugi on kõigi elu ja suhted keerulised, kuid see on suund, mille poole peaks liikuma, et kaitsta oma inimväärikust.

- **Tee oma hääl kuuldavaks!**

Teine, mida peaksime tegema, on osaliselt esindatud ajakirja *Sotsiaaltöö* näol. Meil peab olema võimalus väljendada poliitiliselt kõike, mida iga päev oma elus kogeme. Peame tegema oma hääl kuuldavaks, ja selleks on üheks paremaks võimaluseks esineda meedias. Vaadates ajakirja *Sotsiaaltöö* teemasid, leian, et selle väljaande näol on sotsiaaltöötajail olemas väga tähtis häälekandja. Kuid ma arvan ka seda, et sotsiaaltöötajad peaksid organiseeruma, looma kutseliidu või mingi muu organisatsiooni, mille kaudu saab teha poliitilist kriitikat ühiskonnakorra, majanduspoliitika ja kultuuri suhtes. Ütlesin enne, et sotsiaaltöötaja peab nägema kliendis unikaalset inimolendit, aga ka osalist suuremas rahvastikurühmas. Sotsiaaltöötajad peaksid olema võimelised rääkima sellest, mis toimub riigi elanikkonnaga: kirjutama, kohtuma omavahel, aga ka võtma seisukoha poliitilistel teemadel. Näiteks, mida arvab rahvuslik sotsiaaltöötajate ühendus soolise võrdõiguslikkuse seaduse kohta; mis tulemusi on seni andnud tervishoiureform jt.

Peame aru saama, et oleme piisavalt olulised selleks, et pöörata tähelepanu oma professionaalsele ja isiksuslikule arengule. Peame leidma viisi, kuidas selgitada, mida me teeme; miks on see töö, mida me teeme, nii tähtis, ja et me tunneme uhkust selle üle, kes me oleme.

- **Räägi oma võitudest!**

Asi, mida sotsiaaltöötajad saaksid teha ajakirja *Sotsiaaltöö* lehekülgedel, on rääkida oma võitudest, loovast tööst, mida nad ise või nende kolleegid teevad. Iga sotsiaaltöötaja peaks olema võimeline kolleegile ütleva: "Sina teed seda? Fantastiline! Räägi mulle sellest!" Tunnen Eestis ühte inimest, kes teeb tähelepanuväärselt head tööd. Ütlen talle kogu aeg: kirjuta sellest, kirjuta ometi oma tööst! Kui me näeme üksteist ja kuuleme üksteise häält, siis märkame, mis põnevaid asju teevad sotsiaaltöötajad oma klientidega vaatamata masendavatele tingimustele. Sotsiaaltöötaja töö on alati väga põnev. Kui kuuleme, et ühes haiglas või ühes noortekambaga või ühes narkosõltlasest lapseootel naisega muutus sotsiaaltöötaja tegevuse tulemusena midagi paremuse poole, aitab see nii mõnigi kord mitte lootust kaotada. Tegutseda ilma lootuseta oleks liiga ohtlik.

Stephen M. Rose külastas Eestit TPÜ sotsiaaltöö osakonna kutsel k.a novembris ning pidas magistri- ja doktoriõppes osalejatele loenguid, millest suurem osa puudutas sotsiaaltööd tervishoius. Professor Steven M. Rose'i külaskäiku Eestisse toetas Fulbright Senior Scholar õppejõudude vahetuse programm.

JÕHVI NOORTEKESKUS - KOHT, KUS NOORTEL ON HEA OLLA

Regina Karjakina

Keset Jõhvi linna seisab kahekorruseline maja. Kunagi oli siin lasteaed: õues näeb praegugi liivakasti ja ronimisredelit. Nüüd ripub maja uksel silt "Jõhvi Noortekeskus". Ka maja sees on rohkesti rõõmsavärvilisi paberist silte: "Kohvik", "Ideekeskus", "Info- ja Nõustamiskeskus" jt. Maja avatakse 7. detsembril, aga suur töö on veel ees - ruumid tuleb remontida ja sisustada. Keskuse vabatahtlikke see ei heiduta, nad on valmis pühendama oma aega ja jõudu selle nimel, et Jõhvi noortel oleks head vaba aja veetmise võimalused. Nii nad vestlusringis tunnistasid.

Kes osalesid vestlusringis

Marika Markus on noortekeskuse projektijuht, oma põhitöökohalt linnavalitsuse huvihariduse ja noorsootöö spetsialist. **Ave Szymanel** töötab Ida-Virumaa noorte info- ja nõustamiskeskuses, mis kolis noortekeskuse ruumidesse. **Argo Bachfeldt** noorkotkaste ja kodutütarde organisatsioonist tegeleb keskuses erinoorsootööga, täpsemalt seikluskasvatusega. Marika, Ave ja Argo õpivad noorsootööd Tallinna Pedagoogilises Seminaris. **Artur Sandvik**, ITspetsialist, näeb oma ülesandena keskuses ITprojekide ja ITvahendite haldamist. Kristliku koguduse *Uus Põlvkond* noorsootöötaja **Marko Priks** korraldab noorteüritusi. Vabatahtlike meeskonda kuulub ka vestlusringist eemale jäänud **Aleksander Goman**, elukutselt kaevur, kes õpib usuteadust, keskuses aga lahendab kõikvõimalikke majandusküsimusi. Kohale oli kutsutud ka Jõhvi linnavalitsuse pere- ja lastekaitsespetsialist **Eneli Tiideberg** ja sotsiaaltöö peaspetsialist **Sirli Tammiste**.

Eesmärk on toetada õigeid valikuid

Marika: Mõte luua noortekeskus oli meil ka varem, aga igaühel omaette. Ühel päeval tuli minu juurde Marko ja teatas, et tema tahab noortekeskust teha. Vastasin, et mina tahan ka. Siis hakkas juurde tulema teisigi ja linnavalitsus oli nõus meid toetama. Lõpuks saime oma kasutusse selle maja.

Ave: Käesoleva aasta 1. oktoobril kolis noortekeskuse majja Ida-Viru noorte info ja nõustamiskeskus, mis kogub, vahendab ja koordineerib noorsootöösse puutuvat infot. Eelmisel nädalal värvisid infokeskuse vabatahtlikud uue ruumi aknaid. Infokeskuses käivad kõige rohkem 14-15 aastased noored ja abituriendid, kes otsivad informatsiooni õppimisvõimaluste kohta. Tulevad ka noorte vanemad.

Artur: Infotehnoloogia võimalused on viimastel aastatel järjest suurenenud, noored lähevad sellega agaralt kaasa. Nad arenevad kiiremini kui vanem põlvkond. Kõik, mis arvutitesse puutub, on neile huvitav, nad on valmis sellega tegelema. Esialgu on see arvutiga mängimine, internetis lobisemine. Aga neile meeldib see ajaviide. Kui siia tuleb internetipunkt, meelitab see palju noori tänavalt ära. Olenemata sellest, kas noorel on kodus arvuti või mitte, on koos olla huvitavam. Noortekeskuses tegutseb oma arvutitega üks IT klubi, loodame oma arvutiparki täiendada ka projekti *Vaata Maaailma* abil.

Argo: Kuna ma korraldan ellujäämiskursusi üle kogu Eesti, siis tahan ka siin õpetada noortele skautide matkateadmisi ja ellujäämisoskusi. Seikluskasvatuses osalevad 5. ja 6. klassi poisid. Lastele pakub see palju elamusi ja eluks vajalikke kogemusi. Suurem osa tegevusest toimub vabas looduses matkadel ja laagrites. Lapsed õpivad seikluse toel koos tegutsema.

Marko: Näen oma ülesannet selles, et peale tegevuse panna noored mõtlema ka elu eesmärgi üle. Et noor teaks, mis suunas minna, et ta oskaks oma peret luua ja eluga toime tulla. Noortekeskuse põhikirjas seisab, et me tutvustame eetilisi norme, mis tegelikult põhinevad Piibli kümnel käsul. Noored, kellega ma tegelen, on teismelised, kes teevad praegu kõige tähtsamaid valikuid oma elus. Väga raske on muuta 30-aastast inimest. Mida varem saame suunata inimese õigele teele, seda kindlam on, et ta sellele ka jääb.

Kuidas saab keskus sotsiaaltöötajatele kasulik olla

Eneli: Lapsed ja noored, kes seda maja kasutavad, on minu kliendid. Tahan aktiivselt osaleda noortekeskuse töös, et oma tööd paremini teha. Kui ma neid lapsi ja noori tunnen, siis on mul kergem suhelda nendega ja neil minuga. Tutvustan noortekeskuse ideed ka teistele. Loodan, et töö nii eesti- kui venekeelsete noortega läheb käima võimalikult kiiresti. Vabatahtlik olla on uhke ja hea, soovin, et vabatahtlikke tuleks juurde. Lapsevanemadki võiksid siin oma nõu ja jõuga aidata.

Sirli: Noortekeskus on Jõhvile väga tähtis just ennetustöös. Kuritegevus ja narkomaania on Ida-Virumaal väga levinud. Praegu on Jõhvi linnal võimalus sellega tegeleda, kuna probleem pole veel siin nii suur, kui mujal maakonnas. On hea, et kogunenud hulgake vabatahtlikke, kes on valmis noortega tegelema. Majanduslikult kindlustatud perede lastel on palju võimalusi, kuid vaja on pakkuda tegevust ka neile noortele, kellele kulukad võimalused pole kättesaadavad. Sotsiaaltöötajad toetavad noortekeskust igati .

Eneli: Kõige rohkem tahab noor kuhugi kuuluda ja seda, et keegi temast hooliks. Et tal oleksid omad sõbrad, oleks kuhu minna, kui on raske, ja inimesed, kelle käest nõu küsida. Noor olla on nii raske: sa tahad midagi, aga sa ei tea täpselt, mis see on. Noortekeskuses on inimesed, kes ei anna konkreetseid näpunäiteid, pigem toetavad noori.

Miks noored meie majja tulevad

Marika: See ongi noortekeskuse ja huvikooli vahe. Kui noorele öeldakse, et käi huvikoolis joonistamas, siis juhul, kui näiteks õpetaja ei meeldi, ta varem või hiljem tüdineb ja enam ei tule. Noortekeskuses saab ta valida, mis teda huvitab. Keskusesse tuleb kohvik, kus noored saavad ise muusikat teha., siin võib noor ka lavale pääseda... On kindel aeg ja koht, kus sõbrad kokku saavad ja teevad ise muusikat. See liidab kokku ja kasvatab sõprustunnet. Tahame, et noored tunneksid, et terve maja on nende oma ja nemad vastutavad selle eest, mis siin sünnib. Maja on antud noortele selleks, et nad saaksid siin olla. Kui nad seda maja hoiavad, siis hoiab neid ka linn.

Eneli: Praegu on Jõhvis koolinoorte maja, mis arendab huvitegevust, aga sellist kohta, kus lihtsalt olla, ei ole. Mõned noored ei tahagi midagi teha.

Argo: Me pakume midagi ka nendele, kes tulevad, et lihtsalt olla. Paneme ruumi kabe- ja malelaua, teleka ja mõned põnevad ajakirjad. Kui on kokkusaamise koht, siis tekivad ka põnevad ideed. Kui selleks kohaks on tänav, siis võivad ideed olla kurjad. Noortekeskuses sünnivad tavaliselt head ideed. Hea idee on ka see, kui noored otsustavad asutada mõne näitleja fännklubi ja hakata tema filme vaatama. Tähtis, et oleks soe ja armas koht, kus tekivad soojad ja head mõtted. Kui õnnestub mõni neist ka teostada, siis oleme oma eesmärgi saavutanud.

Marika: Kaua noor inimene ikka niimoodi logeleb, ühel hetkel peab tal mingi mõte pähe tulema. Ja kui ei tule, siis meie sokutame talle selle mõtte, nii et talle hakkab tunduma, et see on tema oma mõte.

Argo: Mul oli ka selline kogemus. Noored tulevad tänavalt ja ütlevad, et tahavad midagi teha. Kui pakun midagi, tegelevad nad selle asjaga kõige rohkem viis minutit, sest neil ei ole püsivust. Tegin saali minigolfiraja ja esimesel õhtul mängisid keskust uudistama tulnud noored täpselt viis minutit. Aga järgmine kord tulid nad siia appi remonti tegema, pärast tegid endale ise raja ja mängisid juba pool tundi. Kui me alguses noori suuname, siis edaspidi oskavad nad ehk juba ise siin tegevust leida.

Marko: Muidugi on ka neid, kes tahavad ise teha. Kolm korda nädalas toimuvad keskses Kohtla-Järve lastekodu breikarite tantsuproovid.

Argo: Ükskord tulid noored jalgratastega ja küsisid endale ruumi, kus oma rattaid remontida, asju hoida ja lihtsalt koos käia. Tulime neile vastu tingimusel, et nad ruumi ise korrastavad ja ukse vahetavad. Ratturid seadsidki ennast keskses sisse: putitavad oma rattaid, kuulavad muusikat, teevad õues ratastega trikke. Tahavad teha õuele suure mullahunniku, et seal hüppeid harjutada. Paljud teisedki on käinud ja uurinud, koostööettepanekuid teinud. Kui on huvilisi, aitame neid hea meelega. Praegu ajame asja, et Jõhvi linn saaks liuvälja.

Marika: Ka noortele emadele oleks vaja kohta, kuhu nad saaksid tulla koos oma väikelastega. Nad on ju kogu aeg kodus, paljud on stressis, võib olla on vahepeal töökoha kaotanud. Kui nad saaksid omavahel rääkida, probleeme arutada, aitaks see nende enesehinnangut tõsta. See on üks paljudest võimalustest. Kindlasti tuleb häid ideid veelgi.

Ave: Noored, kes on siin käinud, ütlevad, et usuvad noortekeskusesse, meie eeskuju motiveerib ka neid. Kui üks noor sai teada, et töötan vabatahtlikuna noortekeskuses ja palka ei saa, jäi ta mulle suurte silmadega otsa vaatama. Nüüd on ta minu juures vabatahtlik.

Marko: Mina ei ole siin vabatahtlik. Mul on kaks last, neil tuleb elada selles linnas ja ma tegutsen selle nimel, et nad saaksid rahulikult õues mängida.

Kes vajavad keskust?

- Jõhvi linna noored – 2835 (01.05.2001)
- Teiste, s.o. ümberkaudsete omavalitsuste noored ~ 5000
- Lapsevanemad
- Noorsootöötajad, huvijuhid jt. noortega tegelevad täiskasvanud
- Noorteühendused, MTÜ-d
- Kogu linnarahvas

Keskuse ülesanded

- Jõhvi linna noorsootöö koordineerimine
- Noorte vaba aja veetmise organiseerimine
- Tervislike eluviiside, õigete eluhoiakute propageerimine noorte hulgas
- Suhtlemiskoha kujundamine eesti ja vene keelt kõnelevatele noortele ning vene keelt kõnelevate noorte integreerimine Eesti ühiskonda. Eesti keele ja võõrkeelte õpetamine
- Internetikohviku asutamine
- Tingimuste loomine kaasaegsete spordialade harrastamiseks
- Rahvusvaheliste noorteprogrammide organiseerimine
- Noorte informeerimine Euroopa Liidu küsimustes
- Mitmesuguste noorteühenduste vahel koostöö saavutamine

Tegevusvaldkonnad:

- Avatud Noortekeskus (ANK) – kõigile noortele tasuta (tv, video, lugemiskoht, lauamängud, lauatennis, koroon, piljard)
- Info ja nõustamiskeskus (IVNINK) – kõigile noortele tasuta
- Riskigrupi noortele suunatud erinoorsootöö (alaealise mõjutusvahendite rakendamine vastavalt seadusele, Ellujäämisõpetus, seikluskasvatus jm. tegevused, mis haaravad kaasa poisse.
- Internetikohvik + arvutiklass (5-20 arvitit). Kohvikus esinevad noored muusikud.
- Seminarid, koolitused
- Mänguväljak, rulluisutamise/ jalgrattatrampliin, spordiväljak
- Meedia- ja muusikastuudio
- Jõusaal + aeroobika ja tantsusaal
- Projektitööd

Keskuse toetajad:

Jõhvi Linnavalitsus

- maja (1087,7 m²) Jõhvi kesklinnas ja krunt 6680 m²
- kommunaalkulud
- kohviku sisustus (lauad, toolid)
- hulgaliselt kappe ja riuleid ruumide sisustamiseks
- Jõhvi linna noorsootöötaja töötasu

Eastern Estonia Youth Ministries (Ida-Eesti Noorte Misjon, USA)

- maja katuse remont (100 000 krooni)

Ida – Viru Maavalitsus

- Ida-Virumaa noorte info- ja nõustamiskeskuse ületoomine Jõhvi noortekeskusesse (ruumi remont, sisustus)

VABATAHTLIKE VÕIMALUSED KRIMINAALHOOLDUSES

Maarja Mändmaa

Tallinna Linnakohtu Mustamäe kriminaalhooldusosakonna kriminaalhooldusabiline

Kui Riigikogu 1997. aasta detsembris, nüüd juba peaaegu neli aastat tagasi, kriminaalhooldusseaduse vastu võttis, ei olnud see üksnes uute, alternatiivkaristusi rakendavate põhimõtete heakskiitmine. Kriminaalhooldusseadus oli esimene karistussüsteemi korraldav seadus, mis nägi ette ühiskonna kaasamise karistuse rakendamisse. See põhimõte väljendus seaduses vabatahtliku ehk kriminaalhooldusabilise rolli, vastutuse ja ülesannete kirjeldamises. Ja kuigi seadus ei kohusta õiguskaitseüsteemi koostööle vabatahtlikega, rõhutab see ometi vajadust ühiskonna kaasamiseks ja selleks ka soodustingimuste loomist.

Selge on, et õigusrikkuja, kes läheb kas vanglasse reaalselt vabadusekaotust kandma või jääb ühiskonda kriminaalhooldaja järelevalve alla, ei muutu ainuüksi sellest vastutustundlikumaks ja seaduskuulekamaks, kui ta on õiguskaitseüsteemi kontrolli all. Selleks et õigusrikkuja ei paneks enam toime seaduserikkumisi, on vaja teda resotsialiseerida, kõrvaldada tema kuritegeliku käitumise põhjused. Mida rohkem on ühiskond kaasatud sellesse protsessi, seda tulemuslikum see on. Ka õigusrikkuja jaoks on hoopis teine asi kogeda, et tema edusammudest innustub lisaks ametnikule ka tavakodanik.

Kriminaalhooldusabiliste kaasamine

Kriminaalhooldusabiliste kaasamine on kriminaalhoolduses väga lihtsalt korraldatud. Kriminaalhooldusabilisena tegutseda sooviva isiku eeldusteks on elukoha, töö- või õppimiskoha olemasolu ning seaduskuulekas käitumine. Kui inimene vastab nendele eeldustele ja on valmis abilisena tegutsema, tuleb tal läbida kriminaalhoolduskoolitus ning pärast seda võib ta abilisena tegutseda.

See, millistesse tegevustesse kriminaalhooldusabilised kaasatakse, on samuti õigusaktides kirjas. Kui kriminaalhooldusametniku töö algab tavaliselt juba enne kohtuotsuse langetamist, siis kriminaalhooldusabiline kaasatakse alles pärast kohtuotsust. Põhimõte tuleneb sellest, et enne kohtuotsuse jõustumist ei ole kohtualune süüdi, tema materjalidega tutvumisel ja temaga suhtlemisel kehtivad seetõttu kindlad reeglid ning kuna kriminaalhooldusabilisel ei ole sellekohast väljaõpet, siis teda sel etapil ei kaasata.

Kui kriminaalhooldusabiline asub oma ülesandeid täitma, tegutseb ta sarnaselt kriminaalhooldusametnikuga. Vahe on ainult selles, et abilise koormus on madalam: kui ametnikul on seaduse järgi 30 kriminaalhooldusalust, siis kriminaalhooldusabilisel kuni 5, ja tema tegevust juhendab kriminaalhooldusametnik.

Kriminaalhooldusabilisele on tema tegevuse eest ette nähtud ka mõningane tegevuskulude hüvitamine, kuid põhimõtteks on ikkagi see, et kriminaalhooldusabiline teeb seda tööd oma vabast ajast ja tasu saamata.

Uuendused kriminaalhooldusabiliste kaasamisel

Praktika on näidanud, et kuigi abiliste kaasamise algusetapis oli üle 40 inimese, kes tundsid selle valdkonna vastu huvi, siis pärast tööga tutvumist on alles jäänud vaid mõned vabatahtlikud. Paratamatult tekib küsimus, miks on ülejäänud lahkunud. Vastuseid võib olla mitu. Kindlasti on üheks põhjuseks asjaolu, et ettekujutus kriminaalhooldustööst on olnud teistsugune kui tegelik töö. Põhjuseks on ka koormus, sest kuigi kriminaalhooldusabilisel on hooldusaluseid vähe, vajab inimesega tegelemine pühendumist ja järjekindlat tegutsemist. See võib aga muutuda kohati sama koormavaks kui põhitöö. Ja kahtlemata ei ole vähetähtis ühiskonna üldine hoiak tasuta töö tegijate suhtes. Kui näiteks Jaapanis on keiserliku perekonna üks liige kriminaalhooldusabiline ja see on tõeline auamet, siis Eestis oleme ilmselt veel ajas, kus päevad kuluvad leiva ja kooliraha teenimiseks ning vabatahtlik töö on teisejärguline.

Kolmas sektor

Ometi ei loobu kriminaalhooldussüsteem kriminaalhooldusabiliste kaasamisest, vaid vastupidi – pakub paremaid, ja võiks öelda, ka mugavamaid võimalusi soovijatel kriminaalhoolduses osalemiseks. Kui senine reeglistik nägi ette kriminaalhooldusabilise kaasamise kriminaalhooldusalusega tehtavasse klienditöösse, siis elu on näidanud, et vabatahtlikud on valmis ka teistes kriminaalhooldustegevustes kaasa lööma. Nii näiteks aitavad nad läbi viia kodukülastusi kriminaalhooldusaluste juurde, viivad hooldusalustele kutseid koju, võtavad neid osakonnas vastu ja teevad osakonna heaks muudki. Selline töö ei nõua kriminaalhooldusabilise põhjalikumat koolitust.

Seda arvestades on praegune abiliste kaasamise süsteem muutmisel: klienditööd tegevad kriminaalhooldusabilised eraldatakse kriminaalhooldust abistavatest vabatahtlikest. Selle järgi jääks klienditööga tegelevatele kriminaalhooldusabilistele endiselt suuremad nõuded teadmiste ja abilise ülesannete suhtes. Klienditöö sobiks seega väga hästi sotsiaaltööd, psühholoogiat või kasvatusteadusi õppivatele üliõpilastele, kes saaksid siit leida võimaliku tulevase töövaldkonna.

Teise grupi moodustaksid need vabatahtlikud, kes annavad suure panuse kriminaalhooldusametniku igapäevase koormuse vähendamisse. Nad oleksid abilised, kes näiteks kannavad laiali posti, korrastavad materjale, osalevad kodukülastustel. Selline abilise roll sobib inimestele, kes ei saa järjekindlalt klienditööd teha, kel on vaja paindlikumat tööaega, aga kes siiski soovivad aidata õiguskaitse-süsteemil paremini toimida.

Loodan kõigest hingest, et planeeritavad muudatused kriminaalhooldusabiliste kaasamises toovad rohkelt huvilisi tegutsema vabatahtlikena. Senised kogemused on näidanud, et riigil on sellest suur abi, kui meie - tavakodanikud - anname oma panuse suhteliselt kerge töö ja lühikese aja näol. Ärgem virisegem kodus liiga kallite eurovangelate ja kurjategijate leebe kohtlemise üle, asugem ise asja kallale! Osaleme ju maksumaksjana nendes tegevustes, mida riik meilt kogutud rahaga planeerib ja ellu viib ning siis võime veenduda, kas seda on tehtud parimal moel. Ja kui ei ole, lööme käed külge ja aitame kaasa. Sest riiklikud institutsioonid on loodud riigi elanikele ja kui need toimivad hästi, oleme kõik võitnud. Arvan, et aeg auametiks on küps.

SOTSIAALTÖÖTAJA KUTSESTANDARDID III, IV JA V

Kutsestandard sisaldab asjaomaste institutsioonide poolt kokkulepitud nõudeid sotsiaaltöötaja III, IV, IV järgu kvalifikatsioonile. Kutsestandardi kavandi koostas Tervishoiu ja Sotsiaaltöö Kutsenõukogu juurde moodustatud sotsiaaltöö tööühm. Ajavahemikus 15.mai – 24. august 2001 viidi läbi arvamusküsitlus kutsestandardi kavandi kohta, millesse kaasati 182 tervishoiu-, haridus- ja sotsiaalvaldkonna ettevõtete esindajat Eesti eri piirkondadest. Sotsiaaltöötaja III, IV ja V järgu kvalifikatsiooni sisaldava kutsestandardi lõppredaktsiooni koostamisel on tööühm arvestanud arvamusküsitlusel kutsestandardi kavandi kohta tehtud ettepanekuid ja märkusi. Kutsestandardi koostamisel on arvestatud Suurbritannia NVQ-de (National Vocational Qualifications – rahvuslikud kutsekvalifikatsioonid) kutseoskuskõuetega. Standard kinnitati 22. oktoobril 2001.

Standardit kasutatakse töötajatele esitatavate kvalifikatsiooninõuete määramisel; õppekavade, koolitusprogrammide ja eksaminõuete väljatöötamisel, kutsekvalifikatsiooni tõendamisel ja hindamisel. Standard annab aluse rahvusvaheliste kvalifikatsiooni tõendavate dokumentide võrdlemiseks.

3. KUTSEKVALIFIKATSIOON

Eesti keeles: Sotsiaaltöötaja III, IV, V

Inglise keeles: Social Worker III, IV, V

Vene keeles: ?????????? ?????????? III, IV, V

Soome keeles: Sosiaalityöntekijä III, IV, V

4. KUTSEKIRJELDUS

Sotsiaaltöötaja on erialase kõrgharidusega spetsialist, kelle tegevus on suunatud individide, perede ja rühmade toimetuleku toetamisele ning kogukonna ja ühiskonna vastavusse viimisele tema liikmete vajadustega.

Sotsiaaltöötaja klientideks on toimetulekuraskustes inimesed, kelle probleemideks on: töötus, eluaseme puudumine, majanduslik toimetulematus, tõsine haigus või puue, väärkohtlemine, riskikäitumine ja muud sotsiaalsed riskid.

Otsese nõustamise kaudu aitab sotsiaaltöötaja kliendil mõista oma olukorda, jõuda otsusele ja leida vajalikke ressursse. Ta teavitab klienti tema õigustest ja ühiskonna võimalustest ning vahendab või korraldab sotsiaaltoetusi, -teenuseid ja abi.

Sotsiaaltöötaja on ühistöö tegija, kes kasutab ja koordineerib või vajadusel loob spetsialistide võrgustikku ning aktiveerib kliendi lähivõrgus-tiku.

Sotsiaaltöötaja lähtub oma tegevuses inimõigus-test ning kutse-eetikast. Tema eesmärgiks on tagada võrdväärne kohtlemine kõigile ühiskonna liikmetele sõltumata nende eripärast. Juhul kui kliendi õigused pole kaitstud või tema vajadused pole ühiskonnas arvesse võetud, toimib sotsiaaltöötaja oma kliendi esindajana.

Sotsiaaltöötaja töötab riigi, omavalitsuse, era- või kolmanda sektori institutsioonides: valla-, linnavalitsus, haigla, kool, lastekodu, hooldekodu, nõustamis- ja rehabilitatsioonikeskus, vangla, varjupaik jms.

Sotsiaaltöötajalt eeldatakse tolerantsust ja pühendumust, pingetaluvust, empaatiavõimet ja ehedust, iseseisvust otsustamisel ja vastutustunnet, samuti väga head suhtlemisoskust, koostöö- ning motiveerimisvõimet.

Sotsiaaltöötaja töö on suunatud kindlale piirkonnale ja/või teatud kliendirühmale.

Sotsiaaltöötaja III kvalifikatsiooni taotlemisel on nõutav erialane kõrgharidus.

Sotsiaaltöötaja IV kvalifikatsiooni taotlemisel on nõutav erialane töökogemus vähemalt 3 järjepidevat aastat; magistrikraad või süvaspetsialiseerumine mingis sotsiaaltöö valdkonnas; üks artikkel erialases ajakirjanduses või valgustuslikud erialased artiklid kohalikus linna-, valla- või maakonnalehes või avalik ettekanne erialasel konverentsil, seminaril või projektikoolitusel; täiendkoolitus mingis sotsiaaltöö valdkonnas, kuhu on spetsialiseerunud; projektijuhtimise ja meeskonnatöö kogemus.

Sotsiaaltöötaja V kvalifikatsiooni taotlemisel on eeldatav haridustase magistri- või doktorikraad; erialane töökogemus 6 aastat; juhendamise või juhtimisalane töökogemus; täiendkoolitus sotsiaaltöö valdkonnas; artiklid erialases kirjanduses või avalikud ettekanded.

6. KUTSEOSKUSNÕUDED

6.1 Üldoskused ja –teadmised

6.1.1 Ühiskonnaõpetuse alused

6.1.2 Seadusandlus

1)kutsealast tegevust puudutavad Eesti Vabariigi õigusaktid – III kesktase⁷; IV, V kõrgtase

2)rahvusvahelised õigusaktid – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase

3)tööõigus – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase

6.1.3 Majanduse alused

1)ettevõtlus – III, IV, V kesktase

2)turundus – III algtase; IV, V kesktase

3)maksundus – III algtase; IV kõrgtase; V kesktase

4)aruandlus – III algtase; IV kõrgtase; V kesktase

5)avalik-õigusliku ja eraõigusliku organisatsiooni finantseerimine – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase

6)projektifinantseerimine – III kesktase; IV, V kõrgtase

6.1.4 Töökeskkond ja töetervishoid – III kesktase; IV, V kõrgtase

6.1.5 Asjaajamine – III kesktase; IV, V kõrgtase

6.1.6 Keeleoskus (vt lisa A)

1) eesti keel – kõrgtase

2) üks võõrkeel – kesktase

3) teine võõrkeel – algtase

6.1.7 Arvuti kasutamine – moodulid AO1 - AO7 (vt lisa B)

6.2 Põhioskused ja –teadmised

6.2.1 Inimese areng, tema vajadused ja erivajadused – III kesktase; IV, V kõrgtase

6.2.2 Sotsiaalfilosoofia – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase

6.2.3 Inimõigused ja kutse-eetika – III, IV, V kõrgtase

6.2.4 Sotsiaaltöö teooriad – III kesktase; IV, V kõrgtase

6.2.5 Sotsiaaltöö printsiibid ja meetodid – III kesktase; IV, V kõrgtase

6.2.6 Sotsiaalpoliitika – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase

6.2.7 Sotsioloogia – III algtase; IV, V kõrgtase

6.2.8 Demograafia – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase

6.2.9 Sotsiaalpsühholoogia – III, IV, V kesktase

6.2.10 Sotsiaalpedagoogika ja andragoogika – III algtase; IV, V kesktase

6.2.11 Rahvatervis – III algtase; IV, V kesktase

6.2.12 Statistika. Andmetöötlus ja analüüs – III algtase; IV, V kõrgtase

⁷ Algtase – mõistete, faktide ja põhimõtete teadmine; põhiliste töövõtete valdamine.

Kesktase – mõistete ja faktide tõlgendamine ja võrdlus, seoste loomine; mitmekesiste töövõtete valdamine.

Kõrgtase – seostatud faktide alusel analüüsimine, prognoosimine, järeldamine, üldistamine, hindamine; mitmekesiste komplitseeritud töövõtete valdamine.

- 6.2.13 Hoolekande ajalugu
- 6.2.14 Eesti halduskorraldus ja riigi ning omavalitsuste funktsioonid – III kesktase; IV, V kõrgtase
- 6.2.15 Rahvusvaheline koostöö sotsiaalvaldkonnas – III algfase; IV kesktase; V kõrgtase
- 6.2.16 Eesti avalik hoolekanne – III kesktase; IV, V kõrgtase
 - 1) kutsealane terminoloogia
 - 2) alusdokumendid
 - 3) printsiibid ja eesmärgid
 - 4) struktuur
 - 5) sihtrühmad
 - 6) ressursid
 - 7) partnerid
 - 8) hindamine, analüüsimine ja aruandlus
- 6.2.17 Suhtlemisoskused – III, IV, V kõrgtase
- 6.2.18 Juhtumitöö, sealhulgas - III kõrgtase; IV, V kesktase
 - 1) klienditeeninduse põhimõtted
 - 2) informatsiooni kogumine, töötlemine, hoidmine
 - 3) probleemi määratlemine
 - 4) lahenduskava koostamine ja täitmine. Nõustamine, jõustamine
 - 5) võrgustikutöö
 - 6) tagasiside, tulemuste hindamine
 - 7) erivajadustega kliendid
 - 8) erineva kultuuritaustaga kliendid
 - 9) kaebuste ja pretensioonide käsitlemine
 - 10) positiivse mulje loomine
 - 11) eksperthinnangu andmine kliendi toimetuleku kohta
 - 12) kliendi esindamine
 - 13) eeskoste
 - 14) rehabiliteeriv mõtteviis
- 6.2.19 Grupitöö, sealhulgas – III, IV, V kõrgtase
 - 1) erinevad grupid
 - 2) grupi areng
 - 3) eneseabigruppide toetamine ja tekkele kaasabi
- 6.2.20 Kogukonnatöö, sealhulgas – III kesktase; IV, V kõrgtase
 - 1) informeerimine ja mõjutamine
 - 2) avalik esinemine
 - 3) koostöö meediaga
 - 4) eksperdina osalemine
 - 5) sotsiaalse aktsiooni eestvedamine
 - 6) säästva arengu mõtteviis
 - 7) strateegiline planeerimine
- 6.2.21 Kohalikud ja riiklikud sotsiaaltoetused
- 6.2.22 Sotsiaalteenused, sealhulgas
 - 1) vastutuse jaotus ahelas tellija-osutaja-saaja-maksja – III, IV, V kõrgtase
 - 2) hoolekandetasutused – III kesktase; IV, V kõrgtase
 - 3) teenuste turg, valik, lepingud, standard, kvaliteet – III kesktase; IV, V kõrgtase
- 6.2.23 Muu abi. Heategevus ja sponsorlus. Heategevusfondid – III kesktase; IV, V kõrgtase
- 6.2.24 Sotsiaalregister
- 6.2.25 Uurimismeetodid, uuringute teostamine, tulemuste avaldamine – III algfase; IV kesktase; V kõrgtase

- 6.2.26 Sotsiaalvaldkonna ühingud ja organisatsioonid
- 6.2.27 Vabatahtlik sotsiaaltöö
- 6.2.28 Supervisioon – III kesktase; IV, V kõrgtase
 - 1) enesetäiendamine, -arendamine
 - 2) enesekaitse võtted
 - 3) kolleegide superviseerimine
- 6.2.29 Oma töö korraldamine
- 6.2.30 Juhtimine – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase
- 6.2.31 Konsultatsioonid – III algtase; IV kesktase; V kõrgtase

6.3 Isikuomadused ja võimed

- 1) tolerantsus
- 2) pühendumus
- 3) pingetaluvus
- 4) empaatiavõime
- 5) otsustusvõime
- 6) kohusetunne
- 7) koostöö- ja motiveerimisvõime
- 8) suhtlemisoskus

7. KEHTIVUSAEG

Kutsestandard kehtib 4 aastat. Vastavalt vajadusele võib standardit muuta enne standardi kehtivusaja lõppu.

Kommenteerib EIKE KÄSI, Keila linna sotsiaalnõunik ja töörühma liige:

Sotsiaaltöötaja ametinimetust kasutatakse Eestis alates 1995. aastast, kui hakkas kehtima sotsiaalhoolekande seadus. Seadusega kehtestati küll ametinimetust, kuid tegelikult elus kulges asi hoopis aeglasemalt ja suhteliselt isevoolu teed. Kuna amet oli alles uus ja kujunemisjärgus, siis ei läinud seadusega kehtestatud nõuete täitmine lihtsalt, liiatigi ei olnud neid töötajaid, kes võinuksid seaduse järgi seda ametinime kanda, veel kuigi palju. Seepärast tegutsesid sotsiaaltöötajana väga erineva ettevalmistusega inimesed, kelle teadmiste- ja oskustele ei esitatud mingeid ühtseid nõudeid. Eriti kirev oli kujunevas ja arenevas sotsiaaltöös ametnike (ka ametite) ametinimist, kus figureeris nimetusi alates inspektorist kuni sotsionoomini. Mingit diferentseerimist vastutusastme või oskuste järgi tegelikult ei toimunud. Sotsiaaltöö arenedes ja töötaja vastutuse kasvades tekkis ka vajadus töötaja toimetulekut tema ametis kuidagi hinnata. Tihti räägiti sotsiaaltöötajate atesteerimisest, milleni aga ei jõutud, sest tegelikult elus oleks see tähendanud paljude inimeste mittevastavust oma ametile eelkõige seepärast, et neil polnud erialast ettevalmistust, kuigi oli pikk tööstaazh. Atesteerimine eeldanuks laialdaste võimaluste pakkumist enesetäiendamiseks või ümberõppeks ja küllaldase ettevalmistusega spetsialiste, kuid tegelikult ei piisanud ei üht ega teist. Seetõttu ei kiidetud ka atesteerimisnõudeid heaks.

Tänaseks oleme jõudnud seisu, kus meil on juba päris palju erialase ettevalmistusega sotsiaaltöötajaid, kes töötavad mitmesugustes valdkondades, erineva vastutusastme ja erinevate oskustega. Sotsiaaltöötaja kuulub tippspetsialistide hulka, mistõttu on suur ka tema vastutus tegevuses, mis on suunatud indiviidide, perede ja sotsiaalsete rühmade toimetuleku toetamisele ning kogukonna ja ühiskonna vastavusse viimisele tema liikmete vajadustega. Sotsiaaltöötaja, kes töötab kas riigi, omavalitsuse, era- või ka kolmanda sektori institutsioonides, peab vastama väga paljudele nõudmistele, seda nii teadmiste- ja oskuste kui ka isikuomaduste suhtes. Kujundamiseks sotsiaaltöötaja ametit kui üheselt mõistetavat ja selleks, et kehtestada kindlapiirilised nõudmised ametile, koostati sotsiaaltöötaja kutsestandard.

Igal ametil peavad olema oma kvalifikatsiooninõuded, et eristada oskustöölise mittetoimetulevast või ametisse sobimatust töötajast. Kutsestandardi alusel on töötajal võimalik ennast täiendada, oma kvalifikatsiooni tõsta. Ka on kutsestandard vajalik koolitusprogrammide ühtlustamiseks – ühte ja sama eriala õpetavad õppeasutused peavad seda nüüdsest tegema ühtseid nõudeid silmas pidades. Kutsestandard peab saama koolitusprogrammi koostamise aluseks. Kutsenõuete kehtestamine annab üheselt tõlgendatava aluse kutsekvalifikatsiooni hindamiseks.

TEGEVUSTERAPEUDI KUTSESTANDARD

Tiiu Tahk

Tallinna Järve Haigla tegevusterapeut

Tegevusteraapia on ala, millest Eestis on seni väga erinevalt aru saadud ja millele seetõttu ka erisuguseid lootusi pandud. Mõni aasta tagasi läbi viidud tegevusterapeutide küsitlusest selgus, et suurem osa neist pidas oma töö eesmärgiks klientide aja sisustamist, neile ürituste korraldamist, tegevusvõimaluste ja suhtlemiskogemuste pakkumist. Tol ajal ei olnud Eestis veel ühtegi erialase kvalifikatsiooniga tegevusterapeuti. Nüüdseks on tegevusteraapia õpingud Oulu Ametikõrgkoolis läbinud 8 eestlast ning 5 neist ka töötavad tegevusterapeutidena.

Käesoleva aasta 22. oktoobril kinnitas Tervishoiu ja Sotsiaaltöö Kutsenõukogu III. ja IV. tasemega tegevusterapeutide kutsestandardi. See on Eestis esimene tegevusteraapia kohta koostatud ametlik dokument, mis peaks saama aluseks edaspidistele seda tegevusala käsitlevatele dokumentidele ja erialastele õppekavadele.

Kutsestandardi kavandi koostas Tervishoiu ja Sotsiaaltöö Kutsenõukogu juurde moodustatud tegevusteraapia töörühm, kuhu kuulus ka osa Oulus hariduse saanud tegevusterapeutidest. Kavandi ettevalmistamine võttis aega pool aastat. Järgnes arvamusküsitlus, milles osales 32 institutsiooni. Osavõtt arvamusküsitlusest oli väga aktiivne ning töörühmale laekus palju ettepanekuid kutsestandardi kavandi parandamiseks ja täiustamiseks. Enamik neist ettepanekutest võeti standardi viimistlemisel ka arvesse.

Kutseeaduse kohaselt on kutsestandard Eestis tegevusterapeutidena töötamiseks vajalik dokument, mis määrab kindlaks kompetentsuse taseme. Standard kehtestab nõuded tegevusterapeutidele vajalike teadmiste, oskuste, vilumuste, kogemuste, väärtushinnangute ja isikuomaduste kohta. Kutsestandard esitab ka tegevusterapeutide kutsekirjelduse ja tegevusteraapias kasutatavad kutsealased põhimõisted. Need standardi osad aitavad ühtlustada arusaamist tegevusteraapiast, selle spetsiifikast, eesmärkidest ja tulemustest.

Kutsekirjelduse järgi on tegevusterapeut tegevuse ja tegevusvõime spetsialist. Tema töö eesmärgiks on häirunud tegevusvõimega kliendi tegevusvõime säilitamine ja edendamine. Tegevusteraapia on suunatud kliendi iseseisvuse suurendamisele igapäevaelus. Kutsestandardi järgi on tegevusteraapia inimese füüsilise ja psüühilise seisundi mõjutamine eesmärgipäraselt valitud tegevuste kaudu, et aidata saavutada maksimaalset toimetuleku taset igapäevaelus vajalike toimingute sooritamisel. Tegevusvõime aga on inimese võime hakkama saada oma igapäevase eluga kodus, tööl ja vabal ajal, omades seejuures selleks vajalikke tegevuseeldusi.

Tegevusterapeudi tööks on inimese tegevusvõime hindamine, tema nõustamine ja juhendamine ning tegevusteraapia läbiviimine vastavalt kliendi vajadustele kas individuaalses või rühmatöös. Tegevusvõimet mõjutavad inimese vanus, arengutase, tervislik seisund, isiklikud eesmärgid ja soovid ning elukeskkonna võimalused ja piirangud.

Tegevusterapeudi kutsestandard määratleb nõuded tegevusterapeudi kutseoskustele, on aluseks erialaste õppekavade ja koolitusprogrammide koostamisel, eksaminõuete väljatöötamisel, tegevusterapeudi kvalifikatsiooni tõendamisel ja hindamisel ning rahvusvaheliste kvalifikatsiooni tõendavate dokumentidega võrdlemisel.

KILLUKESI SOTSIAALTÖÖ ALGUSAASTATEST: 1991**Ants Tammar**

Rapla maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja

Aasta 2001 on Eesti hoolekandes juubeliaasta. 4. juulil 1991 võttis Eesti Vabariigi Valitsus vastu määruse sotsiaalhooldussüsteemi ümberkorraldamise kohta, milles peeti vajalikuks sotsiaalabitalituste moodustamist maakondades. Rapla maavalitsuses moodustati sotsiaalabitalitus 3. detsembril 1991. Juhatajaks kinnitati Bernhard Lepik.

Kümme aastat on lühike aeg, aga kui rääkida sotsiaaltöö algusaastatest, siis tunduvad kümne, üheksa, kaheksa aasta tagused sündmused kauged. Neid meenutades olen kogunud imestavat või üllatunud reageeringut: kas tõesti oli see nii! Sagedamini öeldakse, et ei teata kunagistest sündmustest midagi. Neid ütlemisi kuuldes meenub Jüri Kotka arvamus sotsiaaltöö esimesel kongressil (1997): "Kuni pole kirja pandud hoolekande ajalugu, seni pole olemas ka sotsiaaltööd kui eriala ning ei saa rääkida ka selle eriala prestiižist."

Huvitavat informatsiooni sotsiaaltöö algusaastatest annab maakonnaleht, mis on hoolekande ajaloo uurimisel tänuväärseks materjaliks, andes hulgaliselt vajalikke viiteid. Käesoleva artikli kirjutamisel kasutasin Rapla maakonnalehti, mis annavad ereda pildi sellest, missugused on olnud rõhuasetused ja väärtushinnangud sotsiaaltöös, kuidas on abi osutatud, milline oli suhtumine abivajajasse ja abistaja tegevusse, kuidas on maakonnaleht mõjutanud hoolekandepoliitikat jne. Sotsiaaltöötaja pilguga sirvisin Rapla maakonnalehti "Ühistöö" ja "Nädaline". Vaatluse all olid 1991 – 1993 aastakäigu lehed. Kolme aasta jooksul ilmunud 595 numbrist leidsin 217 lühemat või pikemat artiklit, mis kajastavad Raplamaa sotsiaaltööd.

1991. aasta märksõnad: invaliid, vanur ja skandaal

46 hoolekande teemal kirjutatud artiklist 22 kajastas puuetega inimeste probleeme. Esimene artikkel kõlava pealkirjaga "Põõsast väljas? Nüüd tööle!" teatab, et koos oli invaühingu asutamise toimikond. Nenditi, et invaliidid ootavad päeva, mil terved inimesed jõuavad äratundmisele, et lihtsad ja kaunid inimlikud elutöed pole ainult kõnetoolidest ütlemiseks, vaid vajalikud igapäevases elus meile kõigile. Artikleid lugedes veendusin, et asi ei jäänud ainult kõnetoolides rääkimiseks. Esimeseks tõendiks sellest oli Mõisamaa hooldekodu äramärkimine. Keava klubi isetegevuslased esinesid Mõisamaal vaimupuudega inimestele. Pärast esinemist öeldi, et seni pole ükski taidluskollektiiv midagi niisugust teinud ning tõdeti, et see on hea märk – mõndagi on muutunud ja ühiskond teadvustab ka vaimupuudega inimeste olemasolu.

Aina rohkem ja julgemalt hakati kirjutama, et oleme aineliselt maha jäänud ja mõttelaadis suletud ning vajame koolitust. Selleks pakkus oma abi Rootsi Ädelforsi rahvaülikooli rektor Sten-Ingvar Nilsson, kes pidas Raplas loengu "Invaliidide elu korraldamine kohalikus omavalitsuses" ning tutvustas abivahendeid. Raplamaa puuetega inimeste hoolekandes sai aga pöördepunktiks Ädelforsi rahvaülikooli 27 liikmelise grupi külaskäik Mõisamaa hoolekodusse ja Raikküla eriinternaatkooli. Nende muljed olid mõtlemapanevad. Leiti, et meie sotsiaaltöötajad vajaksid kiiresti lühiajalisi kursusi, mille korraldamiseks pakuti abi. Kohe koostati abipalved edaspidiseks tegevuseks mitmele Rootsi ametkonnale ning Eesti Vabariigi sotsiaalhooldusministrile Siiri Oviirile. Pärast külaskäiku ütles abimaavanem Jaak Herodes ajakirjanikele, et rootslased soovivad kõiki hooldustöötajaid koolitada, et aidata kujundada uut suhtumist.

Rõõm on tõdeda, et maakonnaleht kajastas väga usinalt puuetega inimeste elu-olu, eriti invaühingu ettevõtmisi. Näiteks teatas invaühing ajalehe vahendusel oma suurest soovist maavalitsusele: "**Suurim unistus on auto, millega saaks osa võtta invaliidide rallidest**". Oli ka diskussioone. Üks neist peeti invaliidide bussisõidusoodustuse kaotamise teemal. Kuna oli tehtud ettepanek jätta bussisõidusoodustus ainult **nähtavate invaliidsustunnustega inimestele**, küsiti kohe, milleks selline vahetegemine? Võib-olla säilitada soodustused ka kombitavate tunnustega invaliididele? Üks väitleja teatas, et meie, mittenähtavate haigustega invaliidide olukord on veelgi raskem ning kirjutas irooniliselt, et mõnda defekti saab nähtavaks muuta ainult siis, kui siseneda sõidukisse pesuväel.

Mitme puuetega inimeste probleeme kajastava artikli autoriks oli Ester Laos, kes ühes artiklis meenutas: "Mäletan, et omal ajal kirjutasin artikli invaliidide muredest ajalehele Rahva Hää. Toimetaja ütles mulle: "Invaliidsus pole meie ühiskonnale tüüpiline! Kirjutage töönimestest!" Kolme aasta jooksul kahes Rapla maakonnalehes ilmunud hoolekandeteemalisi artikleid lugedes veendusin, et vähemalt kolmandik neist käsitleb puuetega inimeste probleeme. Kas invaliidsus oli siis muutunud meie ühiskonnas tüüpiliseks? Varem invaliidid ühiskonda ei sobinud ning nende olemasolust ja probleemidest lihtsalt ei kirjutatud või siis tehti seda väga harva. Nad olid teistest eraldatud omamoodi reservaatidesse.

Vastu ootusi kujunes teiseks palju käsitletud teemaks eakate ja noorte vaheline konflikt ning vanurite hoolekanne.

Sotsiaalalatalituse juhataja Bernhard Lepik teatas ajalehes murelikult, et Rapla maakond on kolme kvartaliga kulutanud hoolekande aastaeelarvest ainult 41,8 protsenti. Kas tõesti ei ole meil abivajajaid?! Juhataja manitses, et jäägu omavalitsuse südametunnistusele, kui ta sotsiaalabiraha ei kasutata. See informatsioon kutsus esile säriseva diskussiooni, milles üks tuntud vanahärra avaldas oma arvamust: "Riigi eraldatud summad kohalikele omavalitsustele riskigruppide toetuseks on ülearused. Neid toetusi ei lähe keegi küsima. Rapla maakonnas jäi suur osa säärast raha kasutamata. Mida siis ikkagi teha selle valitsuse heldelt annetatud rahaga? Vähe on meil hooldusõdesid või uuema nimega sotsiaalhooldustöötajaid. Võib-olla annaks selle rahaga mõne juurde palgata". Kiri tekitas noorte ja vanade vahel tõelise möllu. Ajakirjanik Ülo Allvee tegi kokkuvõtte toimetusse saadetud kirjadest: "Nii ägedat reageeringut varasemast ei mäletagi. Jah, riik on vaene ja sellest tuleb lõpmatult hädasid ning vastuolusid. Üks neist on teravnemas vanade ja noorte vahel, kusjuures mõlemal on omad raskused." Ajakirjanik lõpetas oma artikli mõttega ühest kirjast: "Oleks olnud kummaline, kui Vargamäe Andres oleks läinud oma lastele riigilt ülalpidamist nuruma. Miks siis tänapäeval peaks niisugune asi loomulik olema?"

Ajakirjanik Tiia Truu mõtiskles vanaksolemisest ja tõstatas mureliku teema: "Kellel lapsed, loodavad lähedastele, kuid teinekord peavad nemadki meelegibeduses tõdema, et loodetud abi on saamata jäänud. Kui tervis lausa käest läinud, püütakse talle selgeks teha, et kõige parem on vanadekodus. See sõna aga, kui vanainimene on terve mõistuse juures, ajab tal judinad ihule". Samast artiklist sain ka teada, **kaheksandal juunil avati Kalbu turvakodu**, mille nimeks on nüüd Kehtna hooldekodu. Kümme aastat tagasi avatud Kalbu turvakodu oli maakonnas ja terves Eestis suursündmuseks ja pikka aega külaliste tähelepanu keskmes – esimene ühe omavalitsuse asutatud turvakodu eakatele inimestele. Kõik asjahuvilised, kes Kehtna kanti sattusid, tahtsid Kalbu turvakodus ära käia.

Kolmas üsna kirglikult käsitletud teema oli humanitaarabi ja sellega seotud skandaalid.

Ajalehe Ühistöö postkastis oli lugeja kiri järgmise sisuga: "Oma vaesust ei käidud vanasti mööda maad ja ilma laial häälel kuulutamata. Inimene püüdis end eelkõige ise aidata – see oli au ja väärkuse küsimus. Ei puudunud tõeline abi seal, kus inimese omast jõust ja nõust ei piisanud. Praeguste appihüüdudega välismaale ja sealt tulnud saadetistega on aga ilmast ilma piinlikke juhtumeid".

Ajaleht kirjutas mitmel korral juhtumist, kus õhtupimeduses valesse kohta toodud humanitaarabi laiali tassiti ja hiljem võetud asjad skandaali summutamiseks vargsi tagasi toodi. Ajaleht teatas, et rootslastel oli nii masendavaid kui äärmiselt liigutavaid elamusi. Pärast seda, kui meie inimesed olulisema osa kingitustest olid tagastanud, said rootslased sõita seda jagama. Pärast skandaali ilmus ajalehes humanitaarabi tegelikelt vastuvõtjatelt väga huvitava sisuga avaldus: "Palume vabandust tekitatud tüli, segaduse ning tahtmatu töötajate kiusatuse ette seadmise pärast. Eraldi tahame tänada kõiki kodanikke, kes inimväärkust säilitades ahvatlusele vastu seisid, samuti neid, kes eksitusest kuuldud võetu tagastasid".

Skandaalist kokkuvõtet tehes nentis ajalehe toimetuse, et välisabi jaotamine ei ole Eestis läinud peaaegu kunagi ebameeldivusteta. Rootslaste soov oli, et kingitustega juhtunu ei varjutaks hoopis olulisemat – algavat koostööd puuetega inimeste toetamisel. Skandaal ei vähendanud koostöösoovi. Edaspidi otsustati abi saata nii, et terve teekonna vältel on abisaadetisel usaldusväärse ja asjast teadliku inimese pilk peal.

Välismaalt tulnud humanitaarabi jagamist ja skandaale kajastavate artiklite kõrval oli ka kosutavaid ja rõõmustavaid teateid kodumaalt. Üks talunik teatas ajalehes, et ta annetas 10 kotti kartuleid neile, kellel väikese pensioni tõttu on talvevarusid raske hankida ning soovitas ka teistel talunikel mõelda vanainimeste abistamisele. Teises teates informeeritakse üldsust, et ühiskondlike organisatsioonide esindajad ja vallavanemad arutasid, kuidas oleks kõige parem vanureid abistada.

1991. aastal oli ajalehes esimene teade, et omavalitsus vajab sotsiaalnõunikku, kel oleks auto ning lisatud oli ka põhjendus: "Autoga saaks vanureile viia koju kõike vajalikku, viia neid häda korral kas või arsti juurde".

Sotsiaaltöö algus oli keeruline. Seda tõendab üks murelik kiri, milles noor naine kirjutab, et eluase põles tuhaks ja pere on kaks nädalat elanud põhukuhjas ja naabrite juures. Abivajaja nendib: **"Nii imelik, et kannatanu peab ise käima ja manguma. Nädal aega oleme elanud oma iseseisvuse taastanud Eesti Vabariigis. Millise südametunnistusega aga alustame oma riigi ülesehitamist - igäüks meist?"**

Jätkub

FELIX ADLER ON ÖELNUD:

"Ülim eetiline käsk on: toimi nii, et sa teistes parima esile tood ja seeläbi ka eneses. Raske on inimestes uinuvat jumalikku loomust näha, kui see on eemaletõukavate omaduste poolt varjatud... Mõned inimesed elavad sellist elu, mida maailma silmis nimetatakse kaksikeluks. Aga kes siis on vaba kaksikelust?... Duaalsuse printsiip on üks iseloomuomadusi... Meie loomulik ehk empiiriline iseloom ei ole sama, mis moraalne iseloom... Aga esmalt on hädavajalik meie tähelepanu loomulikule iseloomule pöörata ja selgesti näha, et me kõik üksteise kõrvale oleme asetatud ja et on oluline teada, millised meie pluss-omadustest ja millised meie miinus-omadustest kokku sobivad... Helgemad omadused ei ole tingitud voorustest. Taunitavamad omadused ei ole tingitud pahedest... Inimene võib olla sõbralik, sümpaatne, armastusväärne ja nende omaduste põhjal peetakse teda vooruslikuks või heaks inimeseks. Kuid sõbralikkus, sümpaatsus ja armastusväärus pole moraalsed omadused, vaid loomulikud annid, õnnelikud kingitused, milliste omamises nende omajal endal ei ole mingisuguseid teeneid. Tigidus, äkkviha, mida peetakse metsikuteks omadusteks ja millega mõned inimesed on koormatud, ei ole iseenesest pahed, kuigi on päris selge, kuidas nad end pahedeks moondavad, niipea kui tahe seda võimaldab.

Toimi nii, et sa ainulaadse isiksuse teistes ja seeläbi ka eneses esile tood. Valgus, mida me kaasinimestes tahame näha, on sageli nii sügavale varjunud... Me suudame ju armastada vaid seda, mis on armastusväärne ... Me suudame siis teisi inimesi armastada, kui me neis seda näeme, mis neis on armastusväärne ... Olen maininud kahte motiivi, mis mind sunnivad teistes jumalikku otsima. Esimene on minu igatsus vabanemiseks surmast ellu, minu meeleheitlik püüdlus lunastuse järele; teine on teiste sõltuvuse tunnetamine minust. Jah, aga seda sõltuvust pean ma interpreteerima vaimse sõltuvusena... Mul peab julgust ja tõemeelt olema, et naabrit, sõpra, abikaasat, poega ja tütart näha eeskätt vaimse olendina, *sub specie aeternitatis* st. igaviku vaatekohalt.

Idee kohaselt osaleb iga inimene inimkonna vaimses tegevuses. Iga inimene on mingil määral kunstnik, praktiline töötaja, teadlane, religioosne olend... On kolm suurt ülesannet, mis täidavad inimese elu. Esiteks: üles ehitada meie maailm (teadus ja kõik, mis selle juurde kuulub). Teiseks: luua lõplikus lõpmatu ja vaimse vastupeegeldus (kunst). Kolmandaks: taotleda inimlikes suhetes vaimsuse realiseerumist (eetika, religioon)... Iga elukutse rahuldab inimese mingeid olmelisi vajadusi... aga ta peab ka inimese vaimseid vajadusi rahuldama, kaasa aitama vaimse isiksuse kujunemisele...

On mõttetu tõestada, et universum on moraalne... Universum on eetiline ideaal..."

Koostas Jüri Raudsepp

Felix Adler, Ph.D. (1851-1933) on sündinud Saksamaal Alzei's. Perekond asus elama Ameerika Ühendriikidesse, kui Felix Adler oli viieaastane. Noorukina õppis ta filosoofiat Saksamaal Heidelbergi ja Berliini ülikoolis. Ta huvitus Kanti filosoofiast, kelle kategooriline imperatiiv sai aluseks Adleri enda põhimõttele "parima esiletoomisest". Adleri peateoseks on "An Ethical Philosophy of Life" (1918), mille saksakeelsest tõlkest "Ethische Lebensphilosophie" (1926) on võetud mõned ülaltoodud küllaltki raskepärased mõtted, mis peaksid meie elu kergendama.